a

b

magazin istoric

ANUL XX NR. 2 (227) FEBRUARIE 1986

c

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XX
Nr. 2 (227)
februarie 1986

Redactor şef
CRISTIAN PODIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

● **Tudor Vladimirescu — omul, fapta, epoca:** *Dan Berindei*... 2 ● **În focul revoluţiei alături de domnul Tudor:** *Antonie Plămădeală*... 7 ● **Documente scandinave necunoscute — marele patriot român:** *Eugen Glück*...10 ● **În Divanul ţării, pledoarie pentru învăţământul românesc:** *Radu Economu*... 12

11 august 1528 — „Greva" tăietorilor de sare: *Gheorghe David* 16

1842 — Prima asociaţie muncitorească de întrajutorare: *Ştefan Suciu* 19

Laţcu vodă: *Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna* 20

Ţara Făgăraşului: *Radu Popa* 23

Lucian Blaga — diplomat: *Constantin I. Turcu* 25

Pe urmele strămoşilor (VIII): *Ion Popescu-Puţuri* 33

Tezaure monetare geto-dacice: *Mihai Gramatopol* 36

1940-1944 — Misiunea lui Neubacher în România: *Eugen Preda* 49

Itinerar istoric pe Valea Oltului: *Vasile Smărăndescu* 54

În Bucureşti, acum 50 ani 56

● **Cometa Halley şi „urmele" ei în istorie:** *Cornelia Cristescu, Magda Stavinschi*...29 ● **Bătrînul zid chinezesc întinereşte:** *Valeriu Buduru*...39 ● Sprawy Miedzynarodowe — **Varşovia: Politica externă a României — „spirit activ şi dinamism diplomatic"**... 42 ● **Cursa spre Roma:** *Dan Kurzman*... 43 ● **Cine a fost Dama de pică?:** *N.A. Rabkina*...61

● **Cărţi sosite la redacţie**...15 ● **Clio zîmbeşte**... 48 ● **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1985,** Victoria, **răspunsurile la întrebări**... 53 ● **Poşta** Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

① Călător în urmă cu şapte secole în China, Marco Polo (**Magazin istoric**, nr. 10/1982) a lăsat, în însemnările sale, valoroase informaţii despre viaţa politică, militară, culturală, economică din sec. XIII a acestei mari şi fascinante ţări. În imagini, miniaturi dintr-un manuscris francez al relatărilor de călătorie ale lui Marco Polo, aflat la Biblioteca Naţională din Paris, imagini datorate unor iscusiţi artişti miniaturişti ai sec. XIV: a) Marele han, Kublai Khan şi cîţiva dintre sfetnicii săi; b) În oraşul Taidu (detaliu), numit şi Camballc iar apoi Beijing; c) Palatul marelui han; d) Marele han la Curtea sa... e) ...în luptă cu un vasal răzvrătit (detaliu)... f) ...şi în timpul unei ceremonii religioase (**Bătrînul zid chinezesc întinereşte**, p. 39)

② Tudor Vladimirescu, într-o gravură din sec. XIX (**Tudor Vladimirescu — omul, fapta, epoca**, p. 2)

③ Apariţii spectaculoase pe bolta cerului, cometele au stîrnit dintotdeauna un mare interes, ivirea lor fiind consemnată — în decursul vremii — în cronici şi documente şi înfăţişată în opere de artă. Iată două ipostaze ale celebrei comete Halley, încă înainte ca ea să fi primit această denumire: a) detaliu din tapiseria de la Bayeux, ilustrare a evenimentelor ocupării Angliei de către normanzii lui Wilhelm Cuceritorul (anul 1066); b) detaliu din fresca de la Capela Arena din Padova, datorată marelui pictor italian Giotto (anul 1301). Imaginile altor două comete, aşa cum au fost surprinse pe: c) **Incunabulul** de la Nürnberg (1493) şi d) tapiseria din timpul lui Vasile Lupu dăruită ctitoriei Trei Ierarhi; desenul înfăţişează, se pare, cometa din anul 1648 („**I-vitu-s-au pe cer o stea cu coadă**", p. 29)

TUDOR VLADIMIRESCU:
omul, fapta, epoca

DAN BERINDEI

Începuturile epocii moderne în istoria poporului nostru sînt dominate de Horea, cel frînt pe roată (căruia un izvor îi atribuie aceste cuvinte, rostite chiar înaintea morţii: „Mor pentru naţiune") şi de Tudor Vladimirescu, cel ridicat la luptă patru decenii mai tîrziu şi jertfit şi el pentru cutezătoarea sa faptă. Ei au fost, sînt şi vor rămîne deschizătorii de drum pentru ceea ce trebuia să vină, ctitori ai eliberării naţionale şi şi sociale a poporului lor.

După datină

Tudor Vladimirescu[1] — „domnul Tudor", cum a rămas în conştiinţa românilor din afara arcului carpatic sau „crăişorul Todoruţ", pentru ţăranii transilvăneni, care au văzut în el un nou Horea ce urma să le aducă libertatea — s-a născut în deceniul opt al secolului XVIII, în Vladimirii Gorjului şi a aparţinut prin obîrşie moşnenimii, ţăranilor liberi olteni. A învăţat carte la curtea marelui boier Glogoveanu. Interesat să tragă foloase din însuşirile tînărului moşnean, Ioniţă Glogoveanu l-a ajutat să-şi completeze cunoştinţele, trimiţîndu-l la Craiova, iar după aceea l-a folosit ca administrator şi om de încredere, aşa cum a procedat, apoi, şi fiul său, Nicolae Glogoveanu. Pătrunzînd în rîndurile micii boierimi, Tudor n-a uitat niciodată obida şi durerile ţărănimii din rîndurile căreia se ridicase. Dar, aşa cum aveau s-o demonstreze evenimentele, el întruchipa nu o clasă anume, ci naţiunea română modernă în curs de constituire şi afirmare, era un stegar al lumii noi.

Energic, dîrz şi intransigent, inteligent şi dornic de învăţătură, Tudor s-a impus contemporanilor ca o personalitate dominantă, cel mai legitim reprezentant al revoluţiei în acţiune.

În succesivele sale ocupaţii şi dregătorii, a acumulat o bogată experienţă: a administrat moşii, s-a ocupat de afaceri, de negoţ, iar mai apoi, cînd şi-a consolidat starea materială, a arendat ori a cumpărat el însuşi pămînt; a slujit în administraţia locală, ca vătaf de plai al Cloşanilor, a fost hotarnic şi şi-a însuşit temeinice cunoştinţe juridice, în ţară, dar şi la Viena, unde a apărat cu izbîndă o cauză de succesiune a lui Nicolae Glogoveanu[2]. În fiecare dintre multiplele sale ocupaţii, Tudor a reuşit să demonstreze nu numai o deosebită capacitate, ci şi tact, spirit de dreptate şi onestitate.

De tînăr, a „intrat între panduri [corp de oaste neregulată] după datina judeţului în care se născuse", cum arată aghiotantul său Mihai Ciocranu, lucru confirmat de Chiriac Popescu, un alt apropiat al lui din timpul revoluţiei, care relata că Tudor „au fost mai înainte în slujba militărească neregulată cu pandurii mehedinţeni din tinereţile lui". Ca oştean şi-a lărgit contactele cu oamenii, element esenţial în *formarea* conducătorului revoluţionar.

Meseria armelor a exercitat-o necontenit, în vremurile tulburi pe care le trăia provincia sa natală, expusă incursiunilor bandelor lui Pazvantoğlu[3], dar mai ales s-a distins în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, cînd deosebitele sale însuşiri militare s-au vădit din plin, fiind recunoscute ca atare atît prin acordarea gradului de locotenent în armata rusă, cît şi prin decorarea lui cu Ordinul „Sf. Vladimir". La începutul conflictului, Tudor avea sub comanda lui 1 000 panduri, pentru ca în final efectivul unităţii comandate de el să se ridice la 6 000. Admiraţia pandurilor pentru „comandirul" lor era nețărmurită: „Ştii dumneata, domnule — relata peste o jumătate de veac unul dintre ei lui Ioan Ghica —, ce om era căpitanul nostru Tudor?... Intra în foc, domnule, parc-ar fi mers la nuntă". Şi ei, pandurii pe care îi condusese de atîtea ori la izbîndă, aveau să răspundă cu însufleţire chemării sale, formînd nucleul taberei revoluţionare, a acelei „adunări a norodului" cum e ea numită în documente.

Acestui om i-a revenit misiunea de a se afla în fruntea revoluţiei din 1821, menită să încheie o perioadă istorică şi să deschidă drum către România modernă, către patria unită şi independentă.

---

[1] În cursul anilor, revista noastră a publicat numeroase articole şi evocări consacrate diferitelor aspecte ale revoluţiei din 1821 şi conducătorului acesteia, Tudor Vladimirescu (*Magazin istoric*, nr. 8/1970, 4/1971, 11/1974, 3/1976, 6/1980, 4, 6/1981).

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 2/1984; 11/1985.

Se clatină „sclavia liniștită"

Avînd profunde rădăcini în realitățile românești, revoluția condusă de Tudor se integrează firesc întregului ansamblu de transformări desfășurate pe plan european încă de la începutul sec. XVIII și mai ales de la Revoluția franceză din 1789.

În anii 1814-1815, monarhii Europei își reconsolidează pozițiile. Supunînd popoarele continentului unui regim de „sclavie liniștită", cum atît de plastic se exprima marele poet rus A.S. Puşkin, biruitorii lui Napoleon au crezut că prin încheierea Sfintei Alianțe[1] au pus capăt procesului revoluționar, luptei popoarelor pentru afirmarea lor independentă. Ei n-au înțeles, atunci, în 1815, că Sfînta Alianță nu se putea opune la nesfîrșit unei stări de spirit ireversibile, creată în cursul deceniilor anterioare nu numai de efectele Revoluției franceze și ale războaielor revoluționare și napoleoneene, care-i răspîndiseră principiile în toate colțurile continentului, ci, mai ales, de însuși stadiul de evoluție atins de societățile europene. În condițiile ascensiunii capitalismului, mișcările naționale și modernizatoare luau tot mai mare amploare.

Nu s-a scurs nici o jumătate de deceniu de la Congresul de la Viena și atmosfera de tensiune revoluționară din multe țări europene a arătat că mersul înainte al forțelor înnoitoare nu putuse fi stăvilit. În luna martie 1819, mișcările burghezo-liberale din statele germane au crescut în intensitate. Un student a ucis pe scriitorul și diplomatul August von Kotzebue, considerat unealtă a țarului, monarhul absolutist gata oricînd să-și trimită trupele spre a înnăbuși orice licărire de libertate. Și nu s-a stins încă ecoul celor petrecute în Germania cînd, la 1 ianuarie 1820, a izbucnit o insurecție militară în Spania, sub conducerea colonelului Rafael Riego; insurgenții s-au ridicat împotriva absolutismului reinstaurat de Ferdinand VII, căruia au reușit să-i impună restabilirea Constituției din 1812. În luna următoare declanșării insurecției spaniole, la Paris a avut loc asasinarea ducelui de Berry, nepotul lui Ludovic XVIII, eveniment care a stimulat activitatea societăților secrete, întemeiate pe principiile Revoluției din 1789 și ale cuceririlor ei.

Succesul revoluției spaniole a influențat evoluția situației din Italia, unde, de asemenea, se dezvoltaseră societățile revoluționare secrete. În luna iulie 1820, ca și Riego în Spania, generalul Florestano Pepe a impus regelui Ferdinand I, la Neapole, să accepte adoptarea Constituției spaniole din 1812, eveniment cu profunde ecouri în toată Peninsula italică, declanșînd acțiunile represive ale Sfintei Alianțe. În august 1820, trupele din garnizoana orașului Porto s-au răsculat și au impus, la Lisabona, adoptarea unei Constituții, noul regim rezistînd pînă în 1823. În sfîrșit, intervenția trupelor austriece în Italia a grăbit izbucnirea frămîntărilor revoluționare și în Piemont. Valul a cuprins apoi și Peninsula Balcanică unde, în 1820, Ali pașa din Ianina s-a răsculat deschis împotriva autorității centrale a Porții, încercînd să se alieze cu sîrbii, muntenegrenii și grecii. O puternică mișcare de eliberare era în plină desfășurare în America Latină.

Evenimentele de natură revoluționară ce se desfășurau pretutindeni erau cunoscute și aveau un puternic ecou în țările române. La începutul anului 1821, un pamflet care circula la București consemna și el acest lucru: „Se pare — se scria în acest pamflet referitor la un grup de boieri — că ei nu citesc gazeta, altfel ar ști ce se petrece acum în Spania, la Neapole și în alte țări și că privilegiile popoarelor cresc pretutindeni".

În principatele române, în cel de-al doilea deceniu al sec. XIX, situația locuitorilor ajunsese de nesuportat. „Nu există pe lume — scria consulul englez W. Wilkinson — popor mai asuprit de un guvern despotic și mai strivit de biruri și angarale decît țăranii din Moldova și din Țara Românească". În preajma revoluției din 1821 o scrisoare îl prevenea pe boierul Nicolae Glogoveanu: „[Glogova] este pe jumătate fugită. Au părăsit creștinii și biserica, că la biserică găsindu-i [reprezentantul autorității] sare și îi leagă și îi căznește tîlhărește pentru datoriile altora".

Nemulțumirea păturilor largi ale poporului căpăta forme tot mai accentuate. În 1815, un vătaf de moșie mănăstirească scria marelui negustor Hagi Ianuș — referindu-se la țărani și la starea lor de spirit — că „nu este destul că nu vor să ne dea nici dijma, nici să-și facă claca, dar au făcut și zorbalîc [răzvrătire]..." În orașe și tîrguri se constata aceeași surdă agitație. În 1802, în 1810 și 1811 au avut loc puternice agitații ale orășenimii bucureștene, iar în vara lui 1819 ale celei din Iași. Importante mișcări s-au petrecut la Bîrlad, Ploiești și Tîrgoviște. Nemulțumiri existau și în rîndurile boierimii pămîntene, mai ales a celei mici și mijlocii, potrivnice sistemului fanariot și — într-o anumită măsură — dornică de înnoire.

În domeniul culturii, „secolul luminilor" avusese ecouri adînci și în țările române. Ele se împleteau cu o cultură națională incipientă, așezată pe temeiurile puse de Școala ardeleană. Ideile enciclopediștilor și, mai apoi, ale Revoluției franceze pătrunseseră și ele[2]. Cărți și gazete înaintate ajunseseră nu numai în bibliotecile unor boieri luminați, ci și pe rafturile unor negustori. În a sa *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, Samuil Micu îndemna pe români să urmărească „cele ce sînt spre zidirea

[1] Despre crearea și scopurile acestei coaliții a monarhiilor absolute europene, vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.

[2] *Magazin istoric*, nr. 7/1985.

neamului și spre fericirea cea de obște și să caute la neamurile cele mari și învățate, pre acelea să le urmeze și științele și învățăturile în limba sa să le învețe și așa și ei fericire și mărire mai mare vor avea". Numărul intelectualilor crescuse și aceștia erau aproape întotdeauna situați pe pozițiile progresului și nu rareori chiar pe poziții revoluționare. Se dezvoltă un spirit nou, o modalitate nouă în gîndirea politică. Se face apel mai mult ca altădată la trecutul glorios al poporului, se înfiripă cu efecte pe multiple planuri conștiința că viitorul este strîns legat de afirmarea națiunii românești unite și independente. Tudor a fost, firește, și el în contact cu multe idei ale vremii, găsind în cultură temei pentru formularea țelurilor sale de eliberare. A citit „calendarele de Buda", dar și *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia* a lui Petru Maior. S-a aflat la Viena tocmai în perioada de desfășurare a Congresului Sfintei Alianțe, cînd în capitala Austriei marile puteri hotărau destinele continentului, și a cunoscut multe din problemele care frămîntau Europa. Fiind „în toată vremea călător", cum mărturisea el în 1812, a avut un strîns contact cu evoluțiile socio-politice din alte țări. În iulie 1814 el scria din Viena aceste rînduri semnificative: „Să așteaptă la octomvrie din toate părțile miniștri pentru congres și vine și împăratul Rosiei. Se sună [zvonește] că atunci va fi ceva și pentru locurile acelea [țările române]; ci mult au fost, puțin au rămas".

Cînd s-a reîntors în țară, era gata de acțiune. Nu aștepta decît „vremea" prielnică, cu alte cuvinte, circumstanțe interne și internaționale favorizante. În 1815 spunea: „Eu numai cu pandurii țării, făr'de nici un ostaș străin, voi face de nu se va mișca o iarbă din pămîntul țării". Tudor avea înaltul sentiment al responsabilității față de națiune și încredere nestrămutată în puterile ei. S-a străduit ca acțiunea căreia îi dedicase viața să nu fie un rod al improvizației și al hazardului, ci ca pregătirea ei să fie o lucrare temeinică. Și-a ales oameni de nădejde pentru luptă, întemeindu-se îndeosebi pe panduri, cunoscători ai meseriei armelor, căci voia să se ridice în fruntea unui popor înarmat, a unei armate populare și nu doar a unor țărani răzvrătiți împotriva exploatării. În vederea acestui țel n-a precupețit nimic. Și-a jertfit averea pentru strîngerea de arme. A alcătuit un nucleu de acțiune și, mai ales, și-a pregătit secundanții, comandanții viitoarelor unități. A înțeles să dea o largă bază de masă acțiunii sale revoluționare, prin atragerea maselor țărănești, atît de apăsate, a păturilor mijlocii și chiar a reprezentanților boierimii naționale, interesată atît în înlăturarea sistemului fanariot, cît și a dominației otomane. Înainte de a porni la luptă s-a asigurat *în scris* de sprijinul, material în primul rînd, al cîtorva mari boieri: Grigore Ghica, cel care va fi cel dintîi domn pămîntean, Grigore Brîncoveanu și Barbu Văcărescu.

Firesc, planurile sale s-au interferat cu cele ale Eteriei grecești, însuși consulul general al Rusiei la București, Pini — eterist și el — îndemnînd la conlucrare. Tudor a încheiat un legămînt de colaborare cu principalii șefi militari ai Eteriei din Țara Românească, legămînt întemeiat (și pentru unii și pentru alții) pe ajutorul așteptat din partea țarului Alexandru I al Rusiei. Tudor nu respingea ideea colaborării cu alte forțe în lupta pentru libertate națională, dar e lucru cert: relațiile sale cu Eteria au fost puse încă de la început sub semnul sprijinului pe care țarul îl promisese lui Ipsilanti. El a sperat în acest sprijin, în inevitabilul conflict cu Imperiul otoman, în fața căruia mișcarea revoluționară declanșată de el revendica independența țării, dar curînd și-a dat seama că a miza pe factorul extern este oricum o soluție nesigură și că salvarea consta în unitatea națională și în dreptatea socială, ca principii de bază ale unei politici de profundă esență patriotică. În această viziune trebuie judecate gîndurile sale despre Moldova și poporul românesc din această provincie: „Urmează să știm — scria Tudor — cele ce se fac acolo și să le vestim ceste de aici ca, fiind la un gînd și într-un glas cu Moldova, să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor principaturi, ajutorîndu-ne unii pe alții".

„Un zeu eliberator"

Momentul ridicării poporului la luptă a fost și el ales cu mare grijă. Boala gravă a domnului Alexandru Suțu (a

și decedat la 19 ianuarie 1821 a oferit condiții propice, la 18 ianuarie 1821, pentru trecerea efectivă la acțiune. Aceasta, minuțios pregătită, s-a desfășurat cu o rapiditate uimitoare. În numai trei zile, Tudor, plecat din București, a ajuns la Tîrgu Jiu, unde, pentru a paraliza orice împotrivire a administrației locale, a ordonat arestarea unuia din ispravnicii județului. În ziua de 22 ianuarie, el și oamenii care îl însoțeau a ajuns la mănăstirea Tismana, pe care a ocupat-o și fortificat-o, transformînd-o în centru de rezistență și bază de aprovizionare. A doua zi, la Padeș, în fața țăranilor și a pandurilor mobilizați de

oamenii săi de încredere, Tudor a lansat celebra sa proclamație, făcînd cunoscute țelurile ridicării sale la luptă. Adresîndu-se „către norod și către toți căpitanii care purtau arme", el le declara că „nici o pravilă nu oprește pre om de a întîmpina răul cu rău", iar în scrisoarea (arz) către Înalta Poartă, din motive tactice, arăta că poporul s-a ridicat împotriva silniciilor boierilor care „ne-au prădat ca niciodată mai înainte... încît am rămas mai goli decît morții din morminte". Proclamația a avut un profund ecou în rîndul maselor, țăranii alergînd „cu miile supt steagurile lui". Între 23 și 28 ianuarie, pornit de la Padeș în fruntea taberei sale revoluționare, simbolic denumită „adunarea norodului", Tudor a trecut prin Baia de Aramă, Broșteni, îndreptîndu-se spre Strehaia. Taberei sale i s-au alăturat încă 1 500 panduri; mănăstirile Tismana, Strehaia și Motru au fost bine întărite în eventualitatea unei confruntări cu forțe otomane. Masele populare, în special țăranii și sărăcimea orașelor și tîrgurilor, aprinse de „entuziasmul răzbunării", i s-au alăturat lui Tudor cu însuflețire, considerîndu-l, cum mărturisea un raport diplomatic austriac, „un salvator și un zeu eliberator". Se confirma, astfel, opinia exprimată încă în 1816 de consulul francez la București că „poporul român așteaptă cele mai mari binefaceri de la o revoluție, pe care o crede apropiată și o dorește".

Acum venise ceasul revoluției. Ea pusese stăpînire pe întreaga Oltenie, această provincie aflîndu-se în puterea „adunării norodului" și a „comandirului" ei. Forțele stăpînirii trimise împotriva lor, prea slabe ori „înțelese" cu cei pe care trebuiau să-i reprime, în marea lor majoritate au trecut sub ascultarea lui Tudor. De la mănăstirea Țînțăreni, în apropiere de Strehaia, unde tabăra lui Tudor zăbovise mai multe zile, în care timp efectivele sporiseră pînă la 8 000 oameni, revoluționarii au pornit spre Slatina. Aici, în cadrul unei consfătuiri pe care a avut-o cu colaboratorii săi, Tudor a hotărît trecerea Oltului și continuarea marșului spre București.

La 22 februarie, Ipsilanti, șeful Eteriei, a trecut Prutul în fruntea unei gărzi de 200 oameni. Printr-o proclamație, făcută publică a doua zi, el îi anunța pe locuitorii Moldovei, așa cum va proceda și în 4 martie, la intrarea lui în Muntenia, că se îndreaptă spre Grecia, pentru eliberarea căreia se ridicase la luptă și că pe timpul trecerii sale pe pămîntul românesc „cea mai dintîi îngrijire îmi va fi acea ostășească bună rînduială". Deși Ipsilanti lăsa să se înțeleagă că acțiunea sa se bucura de concursul țarului, în aceeași zi în care el lansase proclamația către moldoveni, ministrul de externe țarist Capodistria îl anunța pe consulul Pini la București că țarul Alexandru I dezavua mișcarea lui Tudor Vladimirescu. Vestea aceasta a primit-o Tudor în drum spre București; a primit-o cu sînge rece și și-a continuat drumul spre Capitală. Dar o nouă lovitură de trăznet: la 17 martie țarul Alexandru I dezavua Eteria, declarînd că „dezaprobă în chip formal între-

Tudor Vladimirescu și căpitanii săi trecînd Oltul

prinderea sa şi că [ea] nu se va putea aştepta niciodată la vreun ajutor din partea Rusiei".

Chipul patriei

Aşadar, în situaţia generală s-a produs o cotitură esenţială de care Tudor era obligat să ţină seamă. În 21 martie a pătruns în Capitală (voise să intre în oraş înaintea eteriştilor). Cu boierii „făgăduiţi" (adică cei cu care era înţeles) a ajuns la un schimb de jurăminte: formal, Tudor recunoştea „vremelnica stăpînire" boierească, dar în fapt întreaga putere în stat o păstra în mîinile sale, Divanul boieresc fiind în primul rînd un instrument de „legitimare" a faptelor sale. „Jălbile de la jăluitori — relatează o cronică a vremii — pentru orice se da la Tudor şi *el le orînduia*, ori la Divan, ori la mitropolie, ori la bimbaşa Sava şi cu anaforale de la dînşii *el hotăra şi îndrepta* [subl. ns.]".

Să vedem care era chipul patriei visate de cel care se pusese în fruntea maselor, chemîndu-le cu atîta înflăcărare şi patos la luptă. În revendicările „norodului românesc" formulate de el la Bucureşti, se prevedea, între altele, înlăturarea boierilor şi călugărilor greci, confiscarea şi împărţirea averilor boierilor asupritori, micşorarea dăjdiilor, desfiinţarea vămilor din oraşe şi sate, încetarea numirii în dregătorii prin plata unor sume de bani, aceasta urmînd a se face numai pe merit, stăvilirea abuzurilor etc. Se prevedea, de asemenea, ca ţara să ţină un corp de 4 000 panduri, prin scutirea lor de dări, ceea ce ar fi pus bazele viitoarei oştiri a ţării. Revoluţia urmărea şi ţeluri naţionale care, date fiind condiţiile internaţionale, nu puteau fi afirmate deschis. Cum altfel pot fi interpretate cuvintele rostite de Tudor în faţa „adunării norodului" la Slatina: „nouă ne vor ajuta ruşii ca să luăm cetăţile de pe pămîntul ţării noastre [adică raialele dunărene] şi apoi ne vor lăsa liberi şi cu legile noastre". Dacă adăugăm aici şi planurile lui în legătură cu Moldova, este limpede că între ţelurile de viitor ale lui Tudor se înscria şi eliberarea naţională şi formarea unui stat românesc unitar, constituit pe noi baze sociale.

Dar dacă dezavuarea celor două mişcări de către ţar nu schimba obiectivele interne ale revoluţiei, cele externe trebuiau adaptate noii situaţii. Planurile unei grandioase acţiuni de eliberare de sub dominaţia otomană cu sprijinul militar al Rusiei se năruiseră în urma atitudinii ţarului. „Alianţa" cu eteriştii, lipsită acum de girantul ei — armata rusă — trebuia revăzută, mai ales că unităţile eteriste dăduseră dovadă, spre deosebire de cele ale „adunării norodului" din Ţara Românească, de multă indisciplină şi de slab spirit combativ. Pe de altă parte, imperiile reunite în cadrul Sfintei Alianţe se pregăteau să trimită trupe pentru reprimarea revoluţiei.

Tudor s-a văzut în faţa unui ghem de dificultăţi, iar căile de ieşire din impas trebuia, evident, să le găsească singur. Dacă pe plan intern el reuşise să conexeze ţara la suflul revoluţionar, relaţiile cu Ipsilanti au început să se deterioreze rapid. Şeful Eteriei nu dădea semne că intenţionează să-şi ţină făgăduiala de a trece grabnic peste Dunăre, spre a ajunge în Grecia. Or, în această situaţie, iminenta reacţie a Porţii s-ar fi petrecut pe teritoriul Ţării Româneşti. Spre a evita o intervenţie otomană, Tudor se ferise încă de la începutul acţiunii sale să rupă relaţiile cu Poarta. El evitase să adopte o atitudine ostilă la adresa acesteia pînă nu avea *certitudinea* unei acţiuni conjugate cu eteriştii şi cu armata ţaristă. În noua conjunctură, tocmai spre a nu atrage intervenţia otomană, Tudor a iniţiat un complicat proces de negocieri, prelungit luni de-a rîndul. Totodată, ca să nu înrăutăţească relaţiile cu eteriştii, a acceptat ca aceştia să păstreze sub controlul lor cîteva judeţe ale ţării şi a respins pretenţiile Porţii ca oştenii „adunării norodului" să depună armele ori să atace, în cooperare cu forţele otomane intervenţioniste, pe eterişti, declarînd apropiaţilor săi că el nu putea *colabora* cu asupritorii popoarelor creştine ale Europei orientale.

După intrarea trupelor intervenţioniste otomane în ţară, Tudor a hotărît evacuarea Bucureştilor, de unde „adunarea norodului" s-a retras, la 15 mai, îndreptîndu-se spre nordul Olteniei. Aici, în mănăstirile oltene fortificate, intenţiona să desfăşoare o lungă luptă de rezistenţă, nădăjduind ca astfel să atragă atenţia Puterilor continentului asupra grelei situaţii a românilor. În acest context complex, conducătorii Eteriei, sub neîntemeiata învinuire că Tudor trădase cauza, au hotărît să-l lichideze şi să continue pe cont propriu acţiunea. Prin intrigă şi înşelăciune, eteriştii l-au arestat pe Tudor la Goleşti. Dus la Tîrgovişte şi supus unui simulacru de judecată, condamnat la moarte şi apoi graţiat, dîrzul comandant al „adunării norodului" a fost scos noaptea din oraş şi ucis mişeleşte. Lipsiţi de conducătorul lor, pandurii şi-au făcut cu eroism datoria ostăşească, biruind un corp de oaste otomană la Drăgăşani, în 28 şi 29 mai, înainte de a se risipi pe la casele lor, iar unii, în cete mai mici, de a opune rezistenţă pînă în vara anului 1821. Rămaşi singuri în faţa duşmanului, eteriştii au fost o pradă uşoară pentru trupele intervenţioniste care i-au zdrobit în cursul bătăliei ce s-a dat în 7 iunie tot la Drăgăşani.

Deşi înfrîntă, revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu a deschis larg porţile viitorului, inaugurînd un proces care n-a mai putut fi stăvilit. Obiectivele de eliberare socială şi naţională schiţate de Tudor au fost dezvoltate şi realizate în succesive etape istorice — 1848-1859-1877 —, iar anul 1821 s-a impus ca unul din momentele luminoase ale istoriei luptelor poporului nostru pentru libertate socială şi naţională. Tudor Vladimirescu, conducătorul şi martirul revoluţiei, este cel care, cu sabia în mînă, a deschis drum înainte României moderne. ■

ÎN FOCUL REVOLUŢIEI ALĂTURI DE DOMNUL TUDOR

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

„Om cu idei... împodobit cu învăţătură... şi cu cercare de a ocîrmui". Aşa îl caracterizau, printre altele, membrii Divanului pe stareţul mănăstirii Dealu, Ilarion Gheorghiade, în anaforaua pe care o înaintau domnitorului Alexandru N. Suţu la 1 noiembrie 1820, cerîndu-i să-i întărească alegerea ca episcop al Argeşului. A păstorit în două rînduri: întîia oară numai un an (1820-1821), a doua oară mai mult (1828-1845). N-a strălucit în administraţie şi n-a lăsat multe scrieri. Gabriel Cocora, care i-a cercetat opera în amănunţime, a reuşit să-i adune vreo 18 cuvîntări (teologice, dar şi politice) rostite cu diverse ocazii. Alte scrieri, rămase în manuscris, i-au fost arse după moarte, împreună cu biblioteca — act ultim de răzbunare oarbă a celor care fuseseră, probabil, ţinta sarcasmelor lui, necruţătoare cu prostia şi îngustimea.

N-a tipărit nimic, dar a fost şi a rămas în amintirea contemporanilor ca un om deosebit. *Albina românească* îl deplîngea în 1845, cînd a murit, ca pe unul care, în cuvîntări, „dezvelea adevărul şi propovăduia credinţa şi moralul", amintind cu discre e intransigenţa care i-a fost o trăsătură constantă întreaga viaţă. *Curierul românesc* şi *Vestitorul românesc* îi subliniau *„elocvenţa deopotrivă cu învăţătura"*. Nicolae Iorga îi reţine cu deosebire „darul cuvîntării retorice înflorite". Ceea ce ştia toată lumea era faptul că

Vlădica Ilarion

avea o mare bibliotecă şi că citea tot timpul. Avea un achizitor permanent de cărţi. Pe dreptate era socotit „om cu învăţătură". Vorbea mai multe limbi: rusește, grecește, franţuzește, nemţește şi înţelegea latinește, turcește şi italienește. Dar mai era ceva. Om al unei epoci frămîntate, şi-a lăsat mintea lui vioaie şi iscoditoare cuprinsă de frămîntări. Atras de iluminism şi fiind văzut citind cele mai incendiare cărţi ale Apusului revoluţionar, a putut fi acuzat la un moment dat de „ateism".

Era deci îndreptăţită caracterizarea Divanului către domnitor, că era „om cu idei". Şi ideile i s-au dovedit pînă la urmă într-adevăr revoluţionare, iar cînd s-aivit momentul, s-au transformat, fără nici o reţinere, în fapte. Fără aceste idei, Ilarion al Argeşului ar fi rămas în istoria Bisericii noastre un nume oarecare, prins în catagrafii la anii păstoririi în dreptul lui, cu cele cîteva cuvîntări, şi atîta tot. *Ideile* i-au înscris însă numele şi în istoria Patriei, legîndu-l de unul din marii eroi luptători pentru dezrobirea ei şi pentru dreptatea poporului, Tudor Vladimirescu.

Se ştie astăzi că Ilarion a fost „vechi prieten" şi „prim sfetnic" al lui Tudor şi că, din prima zi a revoluţiei pornită de acesta, i-a stat în preajmă cu sfatul şi cu încurajarea. Este în afară de orice îndoială că între cei doi au avut loc schimburi de *idei*, cu mult înainte de a fi început Tudor revoluţia şi de a fi devenit Ilarion episcop. Se cunoşteau şi se vizitau de multă vreme. Se vor fi întărit şi luminat unul pe altul, pînă cînd au ajuns la hotărîrea de a trece la faptă. Tradiţia reţine momentul, desigur spectaculos, ca tot ceea ce trebuie să fie sintetic, şi poate inventat ca atare — deşi, cine ştie! — cînd Ilarion i-ar fi dat lui Tudor o sabie şi 4 000 galbeni pentru arme şi i-ar fi spus: *„Du-te şi mîntuie Ţara"*.

V.G. Durak, care transmite această tradiţie, a preluat-o din *„Guardistul civic Galaţi"* nr. 15, din 1872, unde Romulus Scriban formula părerea că Ilarion ar fi fost cel ce *„concepe planul pentru libertatea lor* [a românilor — *n.n.*]", o

exagerare, dar de aici putem totuşi reţine faptul că Ilarion Gheorghiade avea el însuşi anumite *principii*, care se potriveau cu ale revoluţionarului Tudor şi că tocmai acestea i-au ţinut foarte aproape pe unul de celălalt.

Un pătimaş al dreptăţii

Ilarion se născuse în Bucureşti (1777). Deşi părinţii lui erau greci, de prin sudul Dunării, şi i-ar fi putut transmite sentimente filo-greceşti, el şi-a simţit de la început şi sufletul împământenit, precum era pământean prin naştere. A fost un antifanariot convins şi un pătimaş al dreptăţii. Iubea poporul şi îi împărtăşea suferinţele, denunţînd ciocoimea şi boierimea exploatatoare. După instalarea sa la Argeş, la care se zice că ar fi luat parte şi Tudor, Ilarion a pus pe dascălul Pavel să cînte în Reşedinţă o „doxologie", pentru că i s-a reproşat că a sărit peste ea în slujba din biserică. Probabil o făcuse înadins, ca să-şi poată motiva cîntarea ei după aceea. Versurile erau alcătuite, se spune, chiar de el:

„Mugur, mugur, mugurel/ Ia fă-te mai măricel.../ Că ne-am săturat de iarnă/ Şi de greutăţi în ţară/ Bate-i, Doamne, pe ciocoi/ Cum ne bat şi ei pe noi/ Vino scumpă primăvară/ Şi ne adă bine-n ţară."

Principiile lui sociale şi politice se pot desprinde şi din sfaturile pe care i le adresa lui Grigore Ghica, în 1822, primul domnitor pământean după Tudor, într-o scrisoare pe care i-a scris-o din Braşov: *„Nu este atît de lucru mare, Prea Luminate Doamne, a ocîrmui un norod, cît este a te face părintele norodului... Nu este de laudă a domni peste averile supuşilor, ci e de laudă a domni în inimile lor, iar această ştiinţă a cîştigării de inimă, avînd-o de moştenire Înălţimii Tale, cît şi de la repausatul întru fericire părintele Măriei Tale, caută în icoana acelor Eroi ai Valahi i şi ei te vor pune pe calea cea dreaptă şi te vor mîna la sălaşul slavei şi al nemuririi"*. El îl mai sfătuieşte pe domnitor să se apere de boierii din jurul său, de *„aspidele şi de năpîrcile care, încolăcindu-se în jurul scaunului, stau gata să salte pe el"*, şi îi mai recomandă să ţină şi *„cumpăna dreptăţii în cuvînt şi faptă"*.

Că Ilarion era un om luminat şi preocupat de cultură, se vede şi din instrucţiunile pe care le-a dat protosinghelului Vlasie, la 17 ianuarie 1829, învăţîndu-l *„să cerceteze toate şcolile româneşti aşezate pentru învăţătura copiilor"*, iar într-o Circulară trimisă protopopilor, în 1836, la „pontul" 2, îi îndatora şi pe aceştia să-i cerceteze pe preoţi *„pentru ştiinţa de carte"*.

Anul vieţii

Clerul vremii a fost în 1821, în general, în bune şi numeroase raporturi cu Tudor Vladimirescu. Problema a fost cercetată de prof. Al. Elian, de P.I. David, de Emil Vîrtosu şi de mulţi alţii. Dovezile în privinţa aceasta sporesc odată cu explorarea documentelor de arhivă. Este însă în afară de orice îndoială că cel mai apropiat lui Tudor Vladimirescu i-a fost Ilarion al Argeşului. Ideile lor se potriveau. Mînia lor împotriva nedreptăţilor şi a făcătorilor de nedreptate era asemănătoare. Iubirea de ţară şi setea de eliberare, atît de sub fanarioţi cît şi de sub turci, îi mistuiau pe amîndoi. Ca şi Domnul Tudor, Ilarion şi-a dăruit toată mintea şi inima revoluţiei iniţiate şi conduse de prietenul său. Adevărata viaţă a lui Ilarion a durat un an: anul alături de Tudor, în 1821. Şi viaţa adevărată a lui Tudor a durat tot un an. Istoricii caută premise, legături şi urmări, şi înainte şi după 1821, pentru amîndoi. Şi căutarea nu e inutilă, pentru că luminează multe laturi ale vieţii lor, altfel ascunse în umbră. Dar ceea ce concentrează şi defineşte viaţa amîndurora e istoria anului 1821.

Această strînsă apropiere a rămas în tradiţia orală şi în cea scrisă. Bucura Dumbravă în romanul *Pandurul* face din Ilarion *„jumătatea omenească a lui Tudor Vladimirescu"*. Colonelul rus I.P. Liprandi notează în memoriile sale că Ilarion *„întreţinea mai mult decît toţi legăturile cu Tudor"* şi, înainte de a declanşa Tudor revoluţia, i-a înlesnit convorbiri cu banul Brîncoveanu, cu Grigore Dimitrie Ghica şi cu Barbu Văcărescu, boieri din partida naţională pe sprijinul cărora, eventual, s-ar fi putut bizui. Tudor, se spune — fiindcă pînă acum nu s-a găsit nici o dovadă materială, în afară de conţinutul *Proclamaţiilor* — s-a slujit de Ilarion în alcătuirea celor mai multe dintre ele, aşa încît în ele sînt cuprinse ideile şi convingerile amîndurora. Acelaşi colonel Liprandi, aflat pe atunci în Principate, scrie: *„Tudor a întocmit împreună cu Ilarion, în casa acestuia din urmă, o proclamaţie şi alte acte"*.

Trei sînt în principal actele la care a contribuit Ilarion alături de Tudor: 1. *Proclamaţia de la Padeş* (23 ianuarie 1821), 2. *Arzul către înalta Poartă* (în aceeaşi zi) şi 3. *Cererile norodului* (datate de unii 17 ianuarie 1821, deci anterior Proclamaţiei, ceea ce poate confirma afirmaţiile lui Liprandi că au fost concepute în Bucureşti). George Călinescu remarca stilul biblic al documentelor lui Tudor, „ca de zugrăveală de tindă bisericească", ceea ce duce imediat gîndul la Ilarion. În *Cererile norodului*, care erau de fapt programul politico-social al lui Tudor, e în afară de orice îndoială că toate „ponturile" referitoare la problemele bisericeşti au fost redactate împreună cu Ilarion, dacă nu chiar de acesta singur. Antifanariotismul şi democratizarea instituţiilor sînt evidente: pe scaunele ierarhice urma să nu mai aibă acces grecii; în şcoli se va intra fără deosebire de stare socială, iar funcţiile publice se vor da după merit şi nu vor mai fi cumpărate pe bani.

În martie 1821, înainte de a intra în Capitală, Tudor dă din Bolintin o *Proclamaţie*, de data aceasta fără concursul lui Ilarion. Acesta se afla în Bucureşti, ca membru al Divanului însărcinat cu conducerea

țării după moartea lui Alexandru Suțu. Mai făceau parte: mitropolitul Dionisie Lupu, vornicul Mihalache Manu și alții. Cu ei trebuia să trateze Tudor. Ca membru în Divan, și încă într-un Divan cu prerogative de domnitor, Ilarion se găsea într-o situație ciudată, aproape de adversar al prietenului său. Divanul în întregime era, de altfel, total dezorientat. Consulul rus la București, Pini, făcuse intervenție la Poartă ca să numească domn pe Nicolae Suțu, beizadeaua decedatului. Dar la porțile Bucureștilor bătea acum Tudor, și poporul aștepta și vedea în el pe viitorul domn.

Pentru dreptatea norodului

Ilarion e trimis, însoțit de vistierul Alexandru Filipescu-Vulpe, să negocieze cu Tudor. Merge apoi și Dionisie Lupu, mitropolit primat și președinte al Divanului. Drept urmare, Tudor face un nou popas, în Cotroceni, de unde dă o nouă *Proclamație*, la 20 martie 1821. Plină din nou de termeni bisericești, ceea ce ar putea indica iarăși o cooperare a lui Ilarion. De altfel, acum, Tudor înainta spre București oarecum cu acordul Divanului, așa că Ilarion îl putea vizita fără să mai cadă sub vreo bănuială.

Membrilor Divanului, ieșiți să-l întîmpine, Tudor le cerea să depună jurămînt *„cum că înțeleg și recunosc dreptatea norodului și vor lucra cu toții pentru dobîndirea ei"*. Jurămîntul, intitulat *„Cartea de adeverire ce s-a dat slugerului Theodor"*, a fost semnat la 23 martie 1821 și înmînat lui Tudor în Divan. A depus și Tudor jurămîntul prin care *„se leagă și el cu glasul obștei norodului"*.

Este acesta momentul cînd Tudor devine domn? Aparent, treburile continuă a fi conduse de Divan. Multe acte interne și externe sînt semnate de Ilarion. Totodată însă Tudor, care își fixase tabăra la Cotroceni, unde se fortifica, își organizase aici o cancelarie. La porunca sa, Divanul și-a mutat sediul în clădirea Belvedere, mai aproape de Cotroceni. Ilarion făcea parte din intimii sfătuitori, și îl aproviziona din pivnițele de la mănăstirea Antim, metoc al Argeșului. C.D. Aricescu notează o mărturie de mare valoare a secretarului lui Ilarion, Nicolae Popescu din Mușetești, care ni-l arată pe Ilarion bun sfătuitor, cît și un iscusit cap politic. Cînd Tudor era gata să se dezlănțuie, pedepsind rezistența Divanului și a unor boieri, Ilarion i-a atras atenția că, deși nici el nu-i iubește pe boieri, e bine să se procedeze cu ei altfel, cu diplomație: *„trebuiesc omoriți politiceșle, însă nu trupește. E mai grea moarte pentru ei cînd se vor vedea fără privilegii și fără slujbe și smeriți înaintea boierilor celor mici care se vor urca pe scaunele lor în Divan, în Adunare și în slujbele cele mari"*.

Contemporanii relatează că, de fapt, aici, la Cotroceni, la 8 mai 1821, ar fi fost Tudor uns domn de către Ilarion, în cadrul unei slujbe solemne. *„Am luat parte activă* — declara mai tîrziu un pandur — *la declarația făcută de acest Domn la Cotroceni, cînd el singur s-a declarat Domn al Țării"*.

În această calitate va fi primit vlădica Ilarion de la Tudor ultima misiune, aceea de a pleca, la 13 mai 1821, la Laybach (Ljubljana) pentru a explica Congresului Sfintei Alianțe situația din Țara Românească[1]. Îl însoțeau Geani Orășanu și Petrache Poenaru. Solii au ajuns pînă la Brașov și au rămas acolo. În fapt, Congresul la care mergeau se încheiase la 12 mai. Spre a nu fi surprins de turcii care înaintau dinspre sud, Tudor a părăsit Capitala la 15 mai. Toate puterile străine, speriate de revoluție, îi erau potrivnice.

[1] Congres al Sfintei Alianțe (20 octombrie 1820 - 12 mai 1821) care a proclamat „dreptul" marilor puteri la intervenția împotriva forțelor revoluționare.

Prin trădarea unora din apropiații săi și din însuși a lui nepurtare de grijă față de sine, domnul Tudor a fost omorît mișelește, undeva lîngă Tîrgoviște, precum odinioară fusese omorît Mihai Viteazul în Transilvania, tot prin mișelească și vicleană punere la cale.

Așa a luat sfîrșit unul din cele mai frumoase și mai îndrăznețe episoade din istoria poporului român. Tudor a murit, dar revoluția sa a izbutit. Ea a deschis atît în Muntenia, cît și în Moldova calea domnitorilor pămînteni. În Transilvania, ecoul victoriilor sale a trezit speranțe nebănuite, poporul așteptînd un Tudor eliberator, precum odinioară fusese Mihai.

Cînd a auzit de asasinarea lui Tudor, Ilarion, care se afla la Brașov, a trecut de îndată Carpații. A venit la mănăstirea Butoiul (azi în comuna Hulubești, județul Dîmbovița), la părintele Ilie, om de taină și iubitor al Vladimirescului. L-au căutat împreună peste tot, prin locuri și fîntîni părăsite, dar nu l-au găsit. În cronica lăsată de preotul Ilie, citim: *„Și cu durere de inimă am auzit și am plîns, cînd l-au vîndut pe Tudor doi căpitani de-ai săi, de l-au tăiat noaptea... Și am mers cu părintele Ilarion la mănăstire de am făcut slujbă pentru odihna sufletului. Și plîngea lumea, și părintele Ilarion se bătea cu pumnii în piept, și da crucea la norod ca să se închine. Și multă jale era pe noi toți"*.

Cîțiva ani după evenimentele din 1821, Ilarion și-a recăpătat episcopia Argeșului pentru a doua păstorire (1828-1845). A luat parte la viața publică, a mai cuvîntat din cînd în cînd cu diverse prilejuri, iar înainte de moarte, ca un ultim act de generozitate, a ars zapisurile tuturor datornicilor săi, care totalizau 2 000 galbeni. A murit în ianuarie 1845, la mănăstirea Antim din București, amintindu-și de zilele glorioase ale lui Tudor. ■

MARELE PATRIOT ROMÂN

Ecouri ale rovoluţiei de la 1821 în presa scandinavă

EUGEN GLÜCK

Eveniment care a zguduit structurile social-politice ale principatelor române şi a exercitat o puternică influenţă asupra evoluţiei sud-estului european, revoluţia din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, a avut un puternic răsunet internaţional, relatările asupra evenimentelor ocupînd un loc de seamă în presa vremii. Printre publicaţiile care au scris despre acest mare moment al istoriei româneşti se numără — cum rezultă din recente cercetări pe care le-am făcut la Biblioteca universitară din Oslo, în Norvegia, şi la Lund, în Suedia — şi ziare din aceste ţări.

În Norvegia, cele mai ample ştiri au apărut în ziarul *Den Norske Rigstidender*. Relatări mai extinse au fost publicate şi în gazeta *Morgenbladet*. Informaţiile amintite au ajuns în Norvegia cu întîrziere de cîteva luni şi prin intermediul unor surse din Imperiul habsburgic şi din Anglia, cum a fost, de exemplu, ziarul *Times*.

Primele ştiri despre desfăşurarea evenimentelor poartă data 13 aprilie 1821. *Den Norske Rigstidender* a reprodus o scurtă corespondenţă sosită de la Viena, unde fusese expediată de la Sibiu la 19 februarie, privind ridicarea oştirii lui Tudor, care număra — cum scrie ziarul — vreo 8 000 oameni. În numărul următor, gazeta norvegiană a adăugat faptul că trupele trimise de guvernanţi împotriva revoluţionarilor s au raliat acestora. La 20 aprilie, o corespondenţă menţionată ca provenind din Iaşi şi datată 10 martie aprecia efectivele lui Tudor la 6 000-7 000 oameni, precizînd că pandurii înaintau spre Bucureşti. La 3 mai, gazeta anunţa că trupele victorioase ale lui Tudor au intrat în Craiova şi comandantul dispunea de 8 000-10 000 oameni. Din text reieşea şi caracterul antiboieresc al mişcării.

Relatînd pe larg sosirea pandurilor în capitala Ţării Româneşti, într-o corespondenţă trimisă din Bucureşti la data de 4 aprilie 1821, ziarul consemna: *„Tudor e un patriot pur şi simplu, fără pretenţii, care a declarat totdeauna că... doreşte numai să ajute la rezolvarea greutăţilor din ţara sa şi să se împotrivească împilării din partea grecilor şi a unor boieri aliaţi cu ei"*. Numeroase alte ştiri prezentau elemente ale programului lui Tudor, probabil pe baza proclamaţiilor lui, care au fost cunoscute şi în Transilvania. În numărul din 3 iulie se preciza că Tudor a devenit de fapt conducătorul ţării. Erau date şi unele amănunte cu privire la oastea pandurilor, menţionîndu-se că ei dispun de 30 tunuri. Acelaşi ziar a publicat şi informaţii despre acţiunile de solidarizare cu oastea lui Tudor. Ziarul consemna că: *„Printre cei ce s-au declarat de partea lui Tudor s-a aflat şi un inginer, [Gheorghe Lazăr] care i-a spus lui Tudor că vrea să sape şanţuri în jurul Bucureştilor şi să transforme oraşul într-o fortăreaţă; dar cînd Tudor a aflat ce cheltuieli necesită aceasta, a renunţat la întreg planul"*.

Den Norske Rigstidender a furnizat informaţii şi cu privire la poziţia marilor puteri. La 3 mai era reprodusă o comunicare sosită din Ungaria cu privire la formarea unui cordon militar habsburgic de-a lungul graniţei Transilvaniei şi Banatului. La 5 mai, ziarul menţiona că Regimentul 5 infanterie şi Regimentul 3 cavalerie au fost dislocate în vederea întăririi cordonului. De asemenea, se consemna că de-a lungul Prutului a luat poziţie de luptă un corp de oaste ţarist.

Atenţia cea mai mare a fost acordată intervenţiei otomane. *„Astăzi* — se arată într-o corespondenţă cu data de 28 aprilie — *au pătruns primele trupe turceşti în această Capitală* [Bucureşti]... *La ştirea că paşa din Silistra urmează să sosească din clipă în clipă cu o armată de 12 000 de oameni, ieri s-au retras spre Piteşti şi Curtea de Argeş atît Tudor Vladimirescu, cît şi Hagi Prodan şi Bimbaşa Sava cu toţi partizanii lor... Ipsilanti a rămas la Tîrgovişte cu un detaşament de 600 de oameni. Dar şi în direcţia Tîrgovişte înaintează un deta-*

şament de turci sub comanda lui Hagi Ahmet Paşa".

Deznodămîntul evenimentelor a fost prezentat succint. Despre Tudor s-a menţionat, la 20 iunie, că a fost „luat prizonier" (Goleşti 21 mai), condamnat la moarte pe baza legilor de război şi executat. Nu e greu de descifrat în această ştire versiunea falsă răspîndită de Eterie, care voia să prezinte eşecul mişcării ca o consecinţă a atitudinii lui Tudor Vladimirescu. Ultimele informaţii din presa norvegiană se referă la lupta de la Drăgăşani şi fuga lui Ipsilanti în Transilvania.

În Suedia relatări mai ample despre revoluţia de la 1821 au apărut în *Courier fran Stockholm*. Unele ştiri au publicat şi *Stockholms Posten* şi *Götheborg Tidningar*. *Courier* din 1 iunie menţiona că numărul aderenţilor la mişcare era în creştere, iar la 4 iunie evalua oştirea românească la 15 000-20 000 persoane. Mai adăuga şi faptul că oştenii lui Tudor au tunuri bune şi poartă îmbrăcăminte „naţională". Se preciza că tunurile oastei revoluţionarului român au fost turnate din clopote. Tot în aceeaşi relatare se sublinia că oştirea lui Tudor, pe lîngă români, cuprinde şi arnăuţi, bulgari şi sîrbi. În sfîrşit, se menţiona sosirea pandurilor la Bucureşti. Tot *Courier*, din 1 iunie amintea de prezenţa simultană, la Bucureşti, a celor două tabere (pandurii lui Tudor şi eteriştii lui Ipsilanti).

Götheborg Tidningar din 17 mai 1821 a făcut loc pe prima pagină unei corespondenţe sosite din Lemberg (Lvov) cu data de 18 aprilie, cu privire la succesele lui Tudor, fuga boierilor, precum şi adeziunea poporului la acţiunea pandurilor.

Mai multe relatări s-au referit la intervenţia otomană. *Courier* din 3 mai semnala concentrarea trupelor otomane la Brăila, iar la 12 iunie aducea vestea ocupării Iaşului. La 25 iunie, comunica cititorilor săi că la 28 mai, otomanii au sosit la Bucureşti. Cu privire la oastea lui Tudor se arăta că s-a retras pe drumul spre Curtea de Argeş. Despre intervenţia otomană au apărut informaţii şi în *Stockholms*

Svenska Utrikes-Tidningar.

Onsdagen den 6 Juni 1821.

Utländska Utterretninger.

Bucharest, den 4de April. — Med den i vort og Nabo Furstendømmet udbredte Revolution synes det ikke længe at ville gaae fremad. Ypsilanti

Tidningar från Utrikes Orter.

Constantinopel, d. 2 Maj. Den nya Stor-Viziren, Benderli Ali Pascha, har efter endast tio dagars tjenstgörning blifvit förafsatt och afsänd till Cypern, der han skall hålla fängelig förmycken stränghet i tjensten skall hafwa öfwergått honom i Storherrens nåd. De Christne låta honom den rättwisa wederfaras, att under hans förwaltning de bewärade beramas öfwerwåld och grymheter blefwo mera fåfänta. Salih Pascha, hwilken före Ali ankomst i egenskap af Kaimakan förwaltade Stor-Vizir-ämbetet, är utnämnd till hans efterträdare. — Troligheterna på halfön Morea synas gifwa ifring sig, och Kapidjis af de förra grymheter å de upproriske sjö.

Wien, den 19 Maj. Ifrån Constantinopel berättas, att dagligen hundradetals Christne mördas af det urbinnige folket. Enligt en underrättelse hade till och med dels gator i Pera blifwit antände och alla inwånarne, män, qwinnor och barn,

Posten. Într-o corespondenţă cu data de 29 aprilie se arăta: *„Ipsilanti se baricadează în Tîrgovişte. Se pare că trupele* [eteriste] *sînt foarte nemulţumite de el şi se risipesc în toate părţile. Ele îl învinovăţesc de trădare, fiindcă Ipsilanti nu numai că a promis că ruşii vor veni în ajutor, ci le-a dat asigurări că grecii au ocupat deja toate fortăreţele de-a lungul Dunării. Potrivit unui zvon, Ipsilanti ar fi apelat la unul din statele vecine pentru a-i acorda azil lui şi cîtorva dintre locotenenţii săi.*

Tudor şi-a încercat recent cele şapte tunuri: trei de proveniență suedeză s-au dovedit a fi în stare bună, celelalte nu. Şi Tudor se baricadează într-o mănăstire. În ziua de 27 aprilie am primit vestea importantă că turcii au trecut Dunărea şi că au înaintat spre Bucureşti şi Tîrgovişte".

Cu data de 7 mai, aceeaşi publicaţie oferea noi informaţii privind mersul evenimentelor: *„Pe de altă parte paşa din Vidin se pare că a început operaţiile sale între 28-30 aprilie la graniţa cu Valahia împotriva lui Tudor Vladimirescu. Paşa ar fi trecut cu circa 8 000 de oameni peste Dunăre în dreptul Vidinului, dar, potrivit mai multor versiuni concordante între ele, Tudor i-a cauzat mari pierderi în dreptul Craiovei şi l-a silit să se retragă înapoi peste Dunăre"*.

Şi presa suedeză cuprinde scurte relatări privind sfîrşitul revoluţiei din 1821, însuşindu-şi versiunea lansată de eterişti. Desigur, remarcabile rămîn nu atît ştirile în sine — ştiri pe care le facem pentru prima oară cunoscute cititorilor din ţara noastră — (deşi în unele privinţe ele adaugă unele elemente la reconstituirea evenimentelor din 1821), cît mai ales faptul că revoluţia condusă de Tudor a fost receptată ca un act de eliberare socială şi naţională de publicul scandinav al vremii, căruia i s-au relevat patriotismul şi vitejia poporului român şi a marelui revoluţionar care a fost Tudor Vladimirescu; ele constituie informaţii rămase pînă în prezent necunoscute cititorilor români. ■

Traducerea textelor din norvegiană şi suedeză de prof. univ. Valeriu MUNTEANU

1818, Bucureşti: în Divanul ţării

PLEDOARIE PENTRU ÎNVĂŢĂMÎNTUL ROMÂNESC

RADU. ECONOMU

În 1702, însoţindu-i pe lordul Paget în călătoria de întoarcere de la Adrianopol spre Anglia, a trecut prin ţara noastră Edmund Chishull, preiat (devenit capelan al reginei Ana Stuart) cu multiple preocupări cărturăreşti, de la matematică şi astronomie, la lingvistică şi istorie. Zilele de găzduire în Bucureşti, în timpul lui Constantin Brîncoveanu, ca şi itinerarul străbătut prin Ţara Românească şi Transilvania au atras din partea călătorului englez o seamă de aprecieri, ce relevau răspîndirea şi unitatea limbii vorbite pe întreaga întindere locuită de români, consemnate în jurnalul său de călătorie: „Băştinaşii — scria el — îşi zic îndeobşte români şi numesc ţara lor Ţara Românească... În dovedirea acestei păreri ei pot să invoce limba lor". Referindu-se la Ţara Românească şi Moldova, cărturarul englez sublinia că „aceste două ţări împreună cu Transilvania alcătuiau vechea Dacie".

Existenţa limbii române, distincte şi riguros structurate, intrase de multă vreme în conştiinţa lumii de atunci. Francezul Pierre Lescalopier, trimis de regina-mamă Caterina de Medicis pentru a mijloci o căsătorie între principele Transilvaniei, Ştefan Báthory, şi Renée de Rieux, domnişoara de onoare a reginei amintite, consemna şi el, încă din 1574, referindu-se la români că „iis nomment leur parler «romanechte», c'est à dire roumain" (ei numesc vorbirea lor „românește", adică română).

Gheorghe Lazăr, unul dintre ctitorii învățământului românesc (statuie din Piața Universității din București)

„Creşterea limbii româneşti"

Ca toate limbile moderne ale Europei, limba română a parcurs un drum complex pentru afirmarea în cultura scrisă a vremii. Cum se ştie, cancelariile medievale utilizau limbile consacrate (latina în apusul Europei, slavona şi greaca în răsărit), învăţămîntul desfăşurîndu-se multă vreme tot în latineşte, greceşte sau slavoneşte.

Încă din primele decenii ale secolului XVI, sub impulsul ideilor Renaşterii, dar mai cu seamă al cristalizării conştiinţei de neam a românilor, limba română a pătruns tot mai constant în scrierile vremii, mai întîi în scrisori cu caracter personal (aşa cum e celebra scrisoare a lui Neacşu[1] din 1521), apoi în cancelaria oficială (şi e de subliniat, în acest sens, contribuţia lui Mihai Viteazul la „românizarea" cancelariei domneşti[2]). Veacul XVII a marcat un real progres prin apariţia

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1971; 11/1985.

primelor letopiseţe în limba română, ca şi a întîielor scrieri cu caracter literar, lucrări destinate întregii cuprinderi locuite de români. Ascensiunea limbii române a fost marcată de operele unor cărturari celebri, din rîndul cărora se disting Varlaam, Dosoftei, Miron Costin, Constantin Cantacuzino stolnicul şi principele-savant Dimitrie Cantemir. Tipărituri şi texte manuscrise s-au răspîndit în acea epocă în toate provinciile româneşti.

Instaurarea domniilor fanariote a avut pentru o vreme o înrîurire negativă asupra acestei evoluţii. Sub influenţa domnitorilor şi a însoţitorilor lor, veniţi din Fanarul constantinopolitan, limba greacă a înregistrat o ascensiune în viaţa culturală şi în cancelaria vremii. Dar în pofida acestei conjuncturi nefavorabile, secolul XVIII n-a fost lipsit de unele succese în afirmarea limbii române. Ion Neculce i-a subliniat, prin opera lui, largile posibilităţi artistice; alţi cărturari, ca braşoveanul Dimitrie Eustatievici (autorul primei gramatici româneşti) şi Ienăchiţă Văcărescu i-au relevat particularităţile lexicale.

În procesul de modernizare a societăţii româneşti, pe care aceasta l-a cunoscut la finele veacului XVIII şi începutul celui următor, *dezvoltarea limbii române a devenit o latură esenţială a afirmării românilor ca entitate statală, politică şi culturală*. Nu întîmplător în *Testamentul* său literar, Ienăchiţă Văcărescu a cerut imperios urmaşilor săi (în sens larg, de oameni de cultură) „Creşterea limbii româneşti/ Şi-a patriei cinstire".

Un domeniu de deosebită importanţă în care trebuia să se manifeste izbînda deplină a limbii române era cel al învăţămîntului.

Dezbatere în Obştească adunare a Ţării Româneşti (gravură)

Ea cucerise învăţămîntul inferior, dar continua să rămînă o disciplină secundară în învăţămîntul superior sau chiar să lipsească cu totul. Academia domnească, de pildă, cea mai înaltă şcoală din Ţara Românească, întemeiată în 1679 de Şerban Cantacuzino şi reorganizată pe baze umaniste de Alexandru Ipsilanti, la 1776, continua să fie o şcoală în care aproape întregul program de studii era în greceşte. În 1746, într-o anaforá prezentată domnitorului Constantin Mavrocordat, unii mari boieri cereau ca „acei ce nu se vor sili la învăţătura elinească, aceia vor fi lipsiţi din rînduiala curţii şi nu se vor primi la treapta de cinste. Iar cei ce vor fi silitori şi se vor sili la învăţătură, aceia să aibă a se cinsti cu dregătorii după învrednicirea învăţăturii". Limbile străine predominau şi la celelalte şcoli superioare din Bucureşti. La Şcoala domnească de la mănăstirea Sf. Gheorghe cursurile se predau în limba slavonă, iar la şcoala de la Văcăreşti, în limba greacă.

Desigur, şi în această formă, învăţămîntul era de înaltă calitate, atrăgînd la studii nu numai tineri din ţară, ci şi din afara hotarelor. Printr-o reglementare în 1761, Academia domnească trebuia să dea „o instrucţie şcolară bazată pe raţiune [ceea ce era în ton cu principiile iluministe ale vremii — *n.n.*] pentru a servi ca ghid justiţiei, înţelepciunii şi altor virtuţi omeneşti".

Destoinic de orice meşteşug

Primele decenii ale veacului XIX sînt marcate de o deosebită preocupare pentru dezvoltarea învăţămîntului, îndeosebi a celui

superior. Venit la domnie în anul 1812, Ioan vodă Caragea — care, dincolo de trăsăturile sale negative (lăcomia, dorința de înavuțire) ce i-au atras o faimă tristă, era un principe cu o cultură bogată — a instituit, în septembrie 1814, o Eforie a Școalelor care avea, în principal, menirea să procedeze la o nouă organizare a Academiei domnești. Avînd ca președinte pe mitropolitul țării, Nectarie, și ca membri pe marii boieri Grigore Ghica (viitorul domn pămîntean din 1822), Constantin Bălăceanu, Alexandru Mavrocordat și Iordache Golescu, Eforia a adoptat o serie de măsuri salutare: sediul Academiei domnești a fost mutat într-un local mai încăpător, în curtea bisericii Măgureanu, iar ca rector, în locul lui Neofit Ducas, a venit Veniamin din Lesbos, un cărturar de seamă al vremii, care preda filozofia și matematicile. Din februarie 1816 s-a introdus și un curs de drept, predat de marele clucer Ștefan Nestor Craiovescul, singurul profesor român, din acea vreme, al școlii.

Era însă doar un început. Sub impulsul boierilor pămînteni din conducerea Eforiei, îndeosebi al lui Grigore Ghica și Constantin Bălăceanu, eforturile pentru impunerea învățămîntului românesc s-au intensificat. La 15 decembrie 1817, printr-o anaforá adresată domnitorului Caragea, Eforia Școalelor cerea ca pe lîngă școala slavonă de la Sf. Gheorghe „să se întocmească școală românească cu dascăli iscusiți, spre a se putea îndeletnici și această învățătură, atît la cele bisericești cît și la cele filozoficești, precum au și celelalte limbi". Eforia făcea propuneri și în legătură cu persoana capabilă să traducă în fapt această dorință: „Cercetînd ca să găsim pe vreunul din dascălii români care să aibe aceste științe și să poată învăța pe ucenici *chiar în limba noastră cea românească* [s.n.]", membrii ei îl recomandau pe inginerul Gheorghe Lazăr. La 6 martie 1818, o altă anaforá înnoia propunerea: „Lazăr a dat făgăduială că la orice meșteșug filozoficesc este destoinic, dar mai întăi zice ca să le tălmăcească din limba latinească pe cea românească și apoi să le paradisească [predea] ucenicilor".

În primăvara anului 1816, Gheorghe Lazăr a sosit la București, fiind angajat ca preceptor al fiilor Ecaterinei Bărcăneasa, în ale cărei case, situate în apropierea mănăstirii Sf. Sava, s-a instalat. Bucureștii acelor ani erau o lume nouă pentru el. Născut la Avrig, în anul 1779, își făcuse studiile la Cluj, Sibiu și Viena. „Inginerul" („solomonarul" cum îi spuneau consătenii din Avrig, datorită experiențelor — ciudate pentru ei — pe care le făcea) era un om neobișnuit pentru peisajul capitalei Țării Românești. Îmbrăcat după moda „nemțească", cu rok, steif, cravată și fumînd pipă, făcea o notă aparte față de boierii îmbrăcați cu giubele deasupra anteriilor, cu caftane împodobite cu găitane, precum și de mulțimea de meseriași, negustori și „mahalagii" (oameni din cartierele orașului) îmbrăcați după moda orientală, dar și de țărani veniți de la marginea orașului, asemănători la vorbă și port cu avrigenii lui.

Bun educator, capabil și stăruitor, Gheorghe Lazăr a devenit curînd cunoscut în cercurile înalte ale orașului. Ecaterina Bărcăneasa era sora logofătului Grigore Ghica, membru în Eforia Școalelor, și în casa ei se adunau adesea marii boieri ai vremii cu vederi patriotice. Aici l-a cunoscut Lazăr pe vornicul Constantin Bălăceanu, și el membru al Eforiei Școalelor, căruia i-a împărtășit gîndurile sale privind pregătirea superioară a tineretului în cadrul unui învățămînt desfășurat în limba națională. Treptat, inginerul venit de peste munți a cîștigat încrederea unui număr de boieri, care au înaintat amintita anaforá din 6 martie 1818 lui vodă Caragea.

Caragea ezita însă să aprobe propunerea. În cele din urmă s-a decis să țină o dezbatere în fața boierilor veliți ai țării, constituiți în Divanul domnesc. Pe lîngă membrii Divanului au participat, ca invitați, arhidiaconul Veniamin din Lesbos, rectorul Academiei grecești, și Lazăr inginerul. Acesta trebuia să prezinte argumente privind necesitatea introducerii învățămîntului superior în românește și să dovedească largile posibilități ale limbii române de a da expresie limbajului filozofic și științific, pe care unii din învățații vremii îl socoteau „rezervat" doar limbilor clasice, latina și greaca.

Limba română ieși triumfătoare

Dezbaterea a avut loc în încăpătoarea sală de la etajul întîi al caselor lui Costache Ghica și Slătineanu, așezate pe locul unde se află astăzi teatrul Comedia, case pe care domnitorul le închiriase, folosindu-le ca reședință domnească. Ion Heliade-Rădulescu, elev al lui Lazăr și apoi profesor al școlii de la Sf. Sava, în însemnările sale din 1839 (mss. 4 662, de la Academia R.S.R.) ne relatează felul în care a decurs ședința. În cuvîntul, mai corect spus în pledoaria sa, Gheorghe Lazăr a demonstrat, cu patos și ardoare, capacitatea deplină a limbii române de a exprima terminologia științelor, filozofiei și artelor. „Omul — a argumentat Gh. Lazăr —, indiferent ce limbă vorbește, este, în genere, apt spre *a se înavuți* cu idei și științe și că ideilor *sau prin învoire sau prin împrumutare* li se dă un nume pentru înfățișarea și cunoașterea conținutului lor". Nu pot fi limbi superioare și inferioare — a arătat el, în continuare. Nici o limbă nu poate avea termeni proprii pentru științe, filozofie și arte, înainte de a cultiva și dezvolta aceste discipline. „Nici limba greacă înaintede Pitagora" — a susținut Lazăr — n-a avut o terminologie pentru a exprima ideile științelor. Însuși cuvîntul „filozofie" s-a format din limba poporului și anume din *filos* — prieten și *sofia* — înțelepciune. La fel ca și alte limbi europene va proceda și limba

română, „fie împrumutînd din greacă sau latină" termenii corespunzători, fie formîndu-i. Astfel — a spus vorbitorul referindu-se la exemple existente —, „din *lucire* s-a format *perlucid* şi din rădăcina lui *opdcit* s-a ajuns la cuvîntul *opac*[1]".

Dezbaterile au fost deosebit de însufleţite. Învăţaţii conservatori de la Academia domnească s-au împotrivit cu multă vehemenţă ideilor formulate de vorbitor. Veniamin din Lesbos, „ţinînd capul în jos şi muşcîndu-şi cîte un fir din barbă", răspundea invariabil „ca un oracol" (spune Heliade) la întrebările lui Caragea asupra posibilităţii predării învăţămîntului în limba română: „nu se poate, stăpîne". În acest sens s-au pronunţat şi Iordache Filipescu şi Gheorghe Golescu. La rîndul lor, boierii cu vederi progresiste au susţinut cu tărie necesitatea şi posibilitatea organizării învăţămîntului superior în limba română. Cercetînd proveniența fondurilor Eforiei Şcoalelor din care erau susţinute Academia grecească şi celelalte şcoli în greacă şi slavonă, Lazăr a constatat că cea mai mare parte a sumelor proveneau din dările plătite de preoţii români. „Nu este drept — i-a spus el lui Bălăceanu — ca preoţii români să dea bir pentru şcoli ca să înveţe grecii carte şi românii să înveţe cum să se dezrumânească". Bălăceanu s-a înfăţişat la Vodă şi prezentîndu-i şi acest argument l-a prevenit că, dacă nu se va face şcoală superioară în limba română, preoţii nu vor mai da bir şi Eforia Şcoalelor nu va mai putea să plătească atîţia dascăli.

Pînă la urmă în faţa evidenţei, Caragea a fost nevoit să accepte cererea boierilor progresişti şi astfel, în august 1818, în odăile de la Sf. Sava, a luat fiinţă, sub conducerea lui Gh. Lazăr, primul institut de învăţămînt superior în limba română. A fost alcătuit din patru grade („tagme"): prima — pentru începători, a doua, a treia şi „înalta tagmă filozoficească şi juridicească"; institutul a fost conceput ca învăţămînt de stat, nu confesional, idee progresistă de mare însemnătate pentru acele vremuri.

Inaugurarea învăţămîntului superior în limba naţională a reprezentat un important moment în procesul de prefaceri revoluţionare în care ţările române aveau să se angajeze peste numai trei ani, în vremea lui Tudor Vladimirescu. Pledoaria lui Lazăr nu fusese zadarnică. Stăruinţa şi ardoarea sa patriotică dăduseră roade, limba română ieşind triumfătoare. ■

---

[1] Un an mai tîrziu, în lucrările sale *Aritmetica matematicească* şi *Trigonometria cea dreaptă*, Gh. Lazăr va utiliza o serie de termeni originali formaţi prin învoire deosebit de expresivi: *număr alcătuit* (număr compus), *atingătoare* (tangentă), *frîngere* (fracţie), *înşurare* (simplificare), *pătrat lungăreţ* (dreptunghi) ş.a.

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

● **COMITETUL NAŢIONAL ANTIFASCIST ROMÂN** *(sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.).*

Editura politică, Bucureşti, 1985, 368 pp., 18 lei: *culegere de studii consacrate contextului istoric în care s-a manifestat organizaţia antifascistă de masă creată din iniţiativa P.C.R. în iunie 1933 şi în a cărei conducere centrală partidul l-a desemnat pe tovarăşul* Nicolae Ceauşescu; *autori: Ion Popescu-Puţuri, Gheorghe Unc, Marin Badea, Cristian Popişteanu, Aurică Simion, Augustin Deac, Constantin Petculescu, Ion Iacoş, Gheorghe Zaharia, Elena Mureşan.*

● **LUPTA ROMÂNILOR DIN „ŢARA SILVANIEI" PENTRU DREPTURI POLITICE ŞI FĂURIREA STATULUI NAŢIONAL UNITAR ROMÂN** *(culegere de documente de* **Ioan Tomole**).

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 244 pp., 14,50 lei: *136 documente, în mare parte inedite, redactate în limbile română sau maghiară, din perioada 16 iulie 1904-19 aprilie 1919.*

● **PROBLEME INTERNAŢIONALE. AGENDĂ '85.**

Editura politică, Bucureşti, 1985, 542 pp., 45 lei: *studii privind politica externă a României socialiste, activitatea internaţională a P.C.R., însoţite de o succintă cronologie a diplomaţiei româneşti (1944-1984) şi de un ghid de terminologie a relaţiilor internaţionale.*

● **Al. Zub — DE LA ISTORIA CRITICĂ LA CRITICISM.**

Editura Academiei, Bucureşti, 1985, 312 pp., 32 lei. *Cercetare consacrată direcţiilor şi orientărilor din istoriografia română de la finele sec. XIX şi începutul sec. XX.*

● **Panait Istrati — AMINTIRI. EVOCĂRI. CONFESIUNI** *(ediţie de* **Alexandru Talex**).

Editura Minerva, Bucureşti, 1985, 512 pp., 20,50 lei: *culegere de texte din activitatea de ziarist a scriitorului.*

● **Violeta Blaj, Elena Grigorescu — ZONA ETNOGRAFICĂ FĂGET.**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1985, 164 pp., 23 lei.

● **Maria Cioară-Bîtcă, Vlad Bîtcă — ZONA ETNOGRAFICĂ TELEORMAN.**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1985, 184 pp., 20 lei: *două monografii consacrate unor străvechi aşezări din Banat şi, respectiv, Cîmpia Dunării.*

11 AUGUST 1528: „GREVA" TĂIETORILOR DE SARE

GHEORGHE DAVID

Sarea a constituit una din principalele bogăţii naturale ale ţărilor române, fiind cunoscută şi apreciată din cele mai vechi timpuri. Despre cantitatea şi calitatea acestui mineral, extrem de necesar vieţii, ne-au lăsat numeroase mărturii şi străinii care au trecut prin ţările române. Călătorul sirian Paul de Alep, de exemplu, nota la jumătatea veacului XVII că „în Ţara Românească şi în Moldova sînt ocne în munţi şi mine sub pămînt, de unde se taie sarea în bolovani mari. Sarea este ca piatra neagră de Alep, dar zdrobită se face ca zăpada". În aceeaşi perioadă, vorbind despre ocnele din Trotuş, misionarul catolic de origine bulgară Pietro Deodato Baksič nota că sarea e scoasă în cantităţi atît de mari „încît este dusă în tot cuprinsul Moldovei, în Rusia, în Turcia, şi în alte ţări". La rîndul său, referindu-se la salinele transilvănene, Pietro Busto, muzician al serenissimului principe Sigismund Báthory, scria, la 21 ianuarie 1595, fratelui său, care se afla în Italia, că „aici [în Transilvania] se scoate sarea din ocne, făcîndu-se puţuri adînci de o sută şi mai bine de paşi, joase, întărite cu lemnărie, pînă ce [săpătorii] dau de sare şi apoi o taie cu ciocane ascuţite, în bucăţi dreptunghiulare, pentru ca un om să o poată mînui; apoi o scot afară cu un vîrtej cu scripete şi cu cal. Această sare este tare şi străvezie şi cînd este pisată seamănă cu zăpada; se extrage de asemenea sarea gemă, care este asemănătoare cu cristalul de rocă".

Exploatare minieră (desen de Giorgius Agricola, din anul 1530)

Miner transilvănean (gravură din Cosmographia lui Sebastian Münster. Basel 1598)

Şaigăi, chepelişti, magulatori

Beneficiind de importante resurse de sare de excelentă calitate, cele trei principate româneşti au exploatat acest mineral din cele mai vechi timpuri, produsele ajungînd în îndepărtate zone ale Europei. Ştirile despre exploatarea sării datează, de altfel, odată cu primele izvoare. Astfel, în *Legenda sancti Gerardi*, alcătuită în sec. XI, se menţionează comerţul de sare pe care voievodul român Ahtum îl făcea pe Mureş; în Ţara Românească ştim — din mărturia cavalerului burgund Wallerand de Wawrin, participant la bătălia de la Varna, din anul 1444 — că fiecare piatră din cetatea Giurgiu îl costase pe Mircea cel Bătrîn un

bolovan de sare[1]. Moldova — la rîndul ei — aproviziona cu sare întinse regiuni răsăritene din Polonia și Rusia. Importanța acestui produs în economia principatelor reiese și din faptul că ocnele constituiau proprietate domnească — în Moldova și Țara Românească — și regească, în Transilvania, după ce aceasta a intrat sub dependența regatului feudal al Ungariei. Firește, domnia și regalitatea nu se ocupau direct de exploatare, ci arendau la rîndul lor acest drept unor interpuși. La începutul sec. XVI, în Transilvania erau organizate cinci cămări regale (Turda, Dej, Cojocna, Sic și Ocna Sibiului) ce se arendau unor comiți camerieri regali.

Ocnele din Țara Românească și Moldova erau, de asemenea, arendate în schimbul unei sume anuale care, în cazul Țării Românești, se cifra la impresionanta sumă de 20 000 galbeni (incluzînd în aceasta și taxele de export). Desigur, cei ce luau în arendă exploatarea sării căutau să obțină, la rîndul lor, profituri cît mai ridicate. Astfel, cu cît veniturile domniei și regalității, precum și ale celor ce luau în arendă exploatarea sării erau mai impresionante, cu atît mai mare erau mizeria și sărăcia celor care scoteau la suprafață prețiosul mineral. Muncă de o extraordinară duritate, extragerea sării în Moldova și Țara Românească era o activitate rezervată celor pedepsiți de justiție (ocnași). Dar cu toate abuzurile justiției feudale, numărul acestora era mic și prea fluctuant pentru a asigura ritmicitatea producției, astfel că a fost necesar să se recurgă la folosirea robilor ori a unor iobagi (cum ne semnalează Baksič și unele documente de epocă), precum și la muncitori plătiți, extragerea sării fiind una din primele activități în care s-a folosit mînă de lucru salariată. Catastihul cislelor (numărului) de contribuabili, alcătuit la 20 februarie 1591, în timpul domniei lui Petru Șchiopul, este primul document românesc în care se menționează existența a 120 șaigăi (tăietori de sare) în Tîrgul Trotuș.

În Transilvania — unde contactele cu centrul și apusul Europei erau mai largi — acest sistem al muncii salariate era mai răspîndit. Informații de diferite naturi: documente, rapoarte ale inspectorilor aulici sau menționări ale unor călători străini, ne furnizează știri bogate. La ocnele de aici — ocne de adîncime (extracția sării făcîndu-se, adesea, la 100-120 picioare sub pămînt) lucrau în principal trei categorii de muncitori: în afară de tăietorii de sare propriu-ziși, mai existau *chepeliștii* — cei care mînau caii la vîrtejuri pentru ridicatul sării din mină, și *magulatorii*, însărcinați cu contabilizarea bolovanilor de sare și diverse alte atribuții administrative.

Condițiile de muncă erau dintre cele mai grele. În principiu, fiecare galerie nou săpată trebuia să fie golită de apă și întărită cu o schelărie din lemn de stejar. Dar, după cum remarca în anul 1528 Hans Dernschwam, reprezentantul Casei Fugger, care luase în antrepriză exploatarea sării în Transilvania, minele și vîrtejurile din Turda erau, toate, fără schelărie și fără acoperiș, încît lucrătorii trebuiau să lucreze cu toții în ploaie și în apă pînă la genunchi; unul din puțuri fusese închis cu totul, deoarece apa din el depășise un stat de om. În ceea ce privește „caii chepeliștilor de la toate cămările [aceștia] sînt — remarca în 1552 Georg Werner, comisar aulic însărcinat cu controlul salinelor regale — de soi prost și aproape morți de foame, iar funiile cu care se scoate sarea sînt aproape toate sfîșiate, rupte, distruse și așa de puțin sigure, încît tăietorii nu îndrăznesc să li se încredințeze lor". În aceste condiții, tăietorii trebuiau să taie cîte o sută de bolovani de sare pentru care erau plătiți cu derizoria sumă de 20 dinari. De asemenea, potrivit obiceiului, la intrarea în funcție fiecare comite camerier trebuia să dea tuturor lucrătorilor doi florini și un butoi de vin. În goana după cîștiguri cît mai mari, comiții cămărilor și administratorii ocnelor au sporit numărul bolovanilor de sare de fiecare tăietor (sub pretextul că o parte din cei o sută se sfărîmă și deci nu pot fi valorificați integral). Astfel, în loc de o sută de bolovani, tăietorilor li s-a impus să taie 108, fiind însă plătiți ca pentru o sută. Pe de altă parte, plata a scăzut treptat, încît, spre mij-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1972.

locul veacului XVI, salariul s-a stabilizat la 16 dinari suta de bolovani.

Contractul de postav

Distingem două categorii de tăietori de sare: localnicii și muncitorii sezonieri, angajați cu ziua sau pentru o perioadă limitată, în special iarna, deoarece vara erau ocupați cu muncile agricole.

Localnicii mai erau cunoscuți și sub numele de „tăietori de postav", deoarece la încheierea contractului primeau suplimentar nouă coți de postav (ca o confirmare a contractului de muncă pe un an). Cei ce încheiau astfel de contracte *nu mai aveau voie* — cum relatează Hans Dernschwam — *să umble după alte munci, fiind obligați să rămînă la această muncă și tot anul să coboare zilnic în mină*. În caz contrar, comitele cămarei regale era autorizat să-i aducă cu forța la lucru. Numai la ocna din Turda existau 70 asemenea lucrători, al căror unic mijloc de existență era cioplitul sării. Așadar, ne găsim în fața unei categorii de muncitori lipsiți de alte mijloace de existență, foarte asemănători — ca structură socială — cu proletariatul sec. XIX, mai puțin conștiința de clasă pe care o va avea clasa muncitoare.

Cît despre tăietorii sezonieri, aceștia nu aveau obligații deosebite: veneau și plecau cînd voiau, se duceau sau nu în salină, slujba încheindu-li-se în fiecare zi sau atunci cînd, adunînd o sumă pe care o considerau satisfăcătoare, plecau mai departe.

Despre nivelul de viață al tăietorilor de sare nota Dernschwam: ei „sînt ținuți în asemenea condiții, încît nici unul nu face ceva bun... atît localnicii, cît și cei veniți din altă parte. De prea mare sărăcie nu pot nici să se căsătorească [în sensul, «să-și întrețină o familie»]".

Dernschwam atribuie această sărăcie în exclusivitate felului nechibzuit în care aceștia își duceau traiul, mai ales băuturii la care se dedau. Căci, continuă el, „se adună cîțiva dintre ei, îndată ce trebuie să li se plătească 20 de dinari și într-o clipă i-au și băut". Același autor nu spune însă că o astfel de comportare era sistematic stimulată de administrația ocnelor, care, amăgindu-i cu băutura pe sărmanii tăietori, putea apoi mai în voie să le sporească obligațiile în muncă și să le micșoreze salariul.

Cu două secole mai devreme

La 11 august 1528, cei aproape o sută de lucrători de la ocna din Turda au încetat lucrul, cerînd autorităților minei să li se satisfacă cererile. Împotriva tăietorilor se acumulaseră o serie întreagă de nedreptăți și abuzuri ale funcționarilor ocnei, între care și obligația ca la cei opt bolovani tăiați gratuit peste sută să adauge alți zece, sub pretext că filonul de sare întîlnea în drum porțiuni de pămînt. La ocne, personalul administrativ era alcătuit exclusiv din unguri și nemți. Deci, cum scrie Dernschwam, „în ziua de 11, cînd eu credeam că [tăietorii] lucrează, nu s-a înfățișat nici unul, nici măcar zilierii". Mai mult, tăietorii „s-au oprit unul pe altul de a veni la lucru". Raportul lui Dernschwam nu insistă asupra acestui conflict de muncă, astfel că nu știm cum s-a încheiat. Este însă probabil că „greva" s-a întins pe mai multe zile, căci în scrisoarea din 16 august, Dernschwam preconizează niște măsuri: tăietorii să nu mai poată coborî în ocnă înainte de a-l fi anunțat pe magulator, ceea ce va face „să fie lipsiți pe tăcute de legătura ce-i unește între ei". Aceasta se va putea petrece însă nu înainte de un an, atunci cînd, credea Dernschwam, administratorii vor avea o rezervă suficientă de bolovani de sare pentru a-și putea impune condițiile în cazul că lucrătorii ar refuza din nou să coboare în saline și, totodată, pentru a-i depista și îndepărta pe cei mai recalcitranți.

Lupta tăietorilor de sare de la Turda, din 11 august 1528, devansează cu aproape două secole greva de la Baia Sprie din 1726, considerată pînă de curînd drept cel mai vechi conflict de muncă din istoria noastră (*Mișcarea muncitorească, socialistă, democratică, activitatea Partidului Comunist Român și apărarea patriei la români. Repere cronologice*, Editura militară, București, 1983). Acțiunea prezintă importanță și poate fi considerată „grevă" deoarece întrunește multe din caracteristicile unei asemenea forme de luptă din perioada industrială. În același timp, ea a fost înfăptuită de o categorie socială similară muncitorimii, neavînd alte surse de existență. Greva de la Turda din 1528 vădește, totodată, unele rudimente de organizare: muncitorii țineau legătura între ei, exista deci o manifestare de solidaritate pe care stăpînitorii se vedeau nevoiți s-o anihileze, pentru a-și restabili autoritatea. Greva a izbucnit datorită în primulrînd grelelor condiții de lucru, înăspririi exploatării la care erau supuși tăietorii de sare. Existau și motive naționale ce se adăugau celor sociale: toate avantajele aparțineau, ca în celelalte domenii ale vieții sociale transilvănene, de atunci, unor reprezentanți „ai națiunilor" privilegiate. Nu trecuseră decît 14 ani de cînd Codicele lui Verbőczy, adoptat în 1514, în urma reprimării răscoalei lui Gheorghe Doja, statuase și înăsprise acest raport de oprimare a marii mase de către o minoritate de privilegiați. ■

1842. PRIMA ASOCIAŢIE MUNCITOREASCĂ DE ÎNTRAJUTORARE

ŞTEFAN SUCIU,
Arhivele statului, Braşov

Printre cele dintîi forme de organizare profesională a proletariatului din ţara noastră, au fost asociaţiile de întrajutorare. În istoriografia românească de pînă acum sînt menţionate ca prime organizaţii de acest fel „Asociaţia de ajutor de boală, înmormîntare şi de ajutor de călătorie a tipografilor din Braşov", „Casa comună de ajutor de boală şi călătorie a tipografilor din Timişoara" (1852), „Casa de ajutor a opştii călfilor de şepcari din Bucureşti" (1855), „Asociaţia de ajutor reciproc a muncitorilor minieri din Moldova Nouă" (1857), „Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi" din Bucureşti (1858) şi altele.

Data înfiinţării celei dintîi dintre orgamzaţiile menţionate, aceea a tipografilor din Braşov, nu este atestată documentar. Novitzky N. Laszlo, în lucrarea *Egyesült erővel* (Cu puteri unite). Budapesta (1901), fără trimitere la sursă documentară, indică anul 1846, dată consacrată şi în istoriografia românească. În aceeaşi lucrare, autorul arată că primele statute ale asociaţiei au fost înaintate în anul 1860 şi aprobate în 1861 de autorităţi. La Filiala Braşov a Arhivelor statului se păstrează însă un statut întocmit şi aprobat în 1858. De menţionat că în *Raportul de activitate al Camerei de comerţ şi industrie din Braşov pe anul 1879* se precizează că asociaţia ar fi fost creată în 1843, iar primele statute au fost întocmite în 1846, date neatestate de documentele cunoscute pînă acum, dar care merită reţinute.

În ceea ce priveşte *prima* asociaţie de întrajutorare muncitorească existentă pe teritoriul ţării noastre, cercetări recente au dus la descoperirea în fondurile Filialei Braşov a Arhivelor statului a unor noi documente care atestă că o astfel de organizaţie a fiinţat încă din 1842. Este vorba de o asociaţie a calfelor de pînzari din Braşov.

Astfel, din documentele amintite, rezultă că la 14 septembrie 1842 un număr de 40 calfe de pînzari din Braşov, nemulţumiţi de modul de întrajutorare din cadrul breslei (frăţiei) căreia aparţineau, s-au adresat magistratului din localitate pentru a obţine aprobarea constituirii unei asociaţii de ajutor reciproc în caz de boală, motivînd că „obişnuiţii 3 ţvanţigi de argint pe săptămînă cît se dau calfelor în caz de boală nu sînt suficienţi". Ei au alăturat cererii statutele de organizare a asociaţiei.

Atît cererea cît şi statutele au fost trimise inspectoratului de breaslă pentru cercetare. În raportul acestuia din 3 octombrie 1842, se spune că nu este nevoie de o asociaţie de ajutor a calfelor şi că, străine sau localnice, calfele trebuie să formeze, ca şi pînă atunci, o singură frăţie. Pe baza acestui raport, magistratul a respins cererea calfelor. Calfele au făcut recurs la guvern, arătînd că sînt persecutate de breaslă din cauză că au alcătuit asociaţia, iar poliţia le-a pus sub sechestru fondul adunat şi a arestat o parte din membrii fondatori. Recursul înaintat la guvern a fost retrimis magistratului din Braşov pentru noi cercetări. În raportul din 13 ianuarie 1 43, magistratul oraşului rămîne pe aceeaşi poziţie, fiind de părere că „nu este bine să se permită unor astfel de tineri să ţină adunări după bunul plac". Cu toate că li s-a explicat membrilor asociaţiei să revină asupra hotărîrii lor, aceştia, consemnează un document, „doresc să se separe cu totul de frăţie, să formeze o societate aparte".

Din păcate, în arhiva Primăriei Braşov, nu s-a păstrat o copie a statutelor asociaţiei, care au fost înaintate guberniului. Cu siguranţă, acestea cuprindeau şi alte prevederi în afară de cele referitoare la acordarea ajutoarelor de boală, din moment ce magistratul oraşului Braşov, pe baza rapoartelor primite de la poliţia locală, consemna în raportul către guvern că prevederile statutelor sînt „în contrazicere cu buna ordine şi cu ordinele guberniale şi aulice" şi că „este foarte periculos să li se dea atît de mare putere acestor tineri şi aşa înclinaţi spre exces şi să fie sustraşi supravegherii obişnuite". Cu toată opoziţia autorităţilor locale, la 28 martie 1843, guberniul a făcut cunoscut magistratului oraşului Braşov că „aprobă constituirea unei asociaţii a calfelor de pînzari în vederea întrajutorării în caz de boală", cu menţiunea ca „fondurile pentru ajutorare să fie bine administrate". ■

LAȚCU VODĂ

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA,
Muzeul de istorie al R. S. România

La 7 ianuarie 1403, domnul țării românești a Moldovei, Alexandru cel Bun, emitea un document prin care făcea o danie „pentru sănătatea noastră și pentru sufletul sfînt-răposaților domni de mai'nainte, pentru sufletul lui Bogdan voievod și pentru sufletul lui Lațcu voievod, și pentru sufletul lui Petru voievod, și pentru sufletul tatălui nostru, Roman voievod, și pentru sufletul lui Ștefan voievod". Erau înșirați astfel (cu excepția lui Iuga) toți domnitorii de la întemeierea Moldovei și pînă în anul emiterii documentului. Printre ei, Lațcu vodă, unul din voievozii de la începuturile statului feudal românesc, despre care mărturiile scrise ne dau puține informații.

Izvoarele istorice care amintesc de această domnie, Letopisețul de la Putna și Cronica moldo-polonă, precizează despre Lațcu doar că era fiul lui Bogdan I și că a domnit opt ani. Lațcu este indicat drept urmaș al lui Bogdan I și în Pomelnicul mănăstirii Bistrița și — cum am văzut — și în documentul emis de Alexandru cel Bun.

Contrazicerile din letopisețe

Izvoarele ulterioare nu sînt nici ele mai bogate în știri. Mai mult, *Letopisețul anonim al Moldovei* ridică noi semne de întrebare prin faptul că Lațcu este înregistrat, ca domn, *înaintea* lui Bogdan I, inversare păstrată și de Grigore Ureche în *Letopisețul Țării Moldov i,* unde Lațcu e indicat ca fiu al lui... Sas, fiul lui Dragoș: „Pe urma lui Dragoș-vodă, au stătut la domnie fiiu-său, Sas vodă și au ținut domniia 4 ani și au murit. După moartea lui Sas vodă, au ținut domniia fiiu-său, Lațcu vodă 8 ani".

Nu ni s-a păstrat vreun document sau monument laic ori ecleziastic din vremea lui Lațcu, ceea ce face să crească și mai mult dificultățile pe care cercetătorul le întîmpină în reconstituirea acestei perioade de la începuturile statului feudal Moldova. Și, poate, tocmai din această pricină domnia lui Lațcu vodă incită o serie de întrebări, legate atît de genealogia primilor domnitori ai Moldovei, cît și de problemele politice pe care le ridica statuarea independenței tînărului stat românesc de la răsărit de Carpați.

În investigația noastră să ne oprim mai întîi asupra precizărilor de ordin genealogic. Bogdan I a venit, cum se știe, din Maramureș. Între însoțitorii săi se număra, de bună seamă, și fiul său Lațcu, care la urcarea pe tron trebuie să fi fost un bărbat în plină maturitate. Bogdan (cum se desprinde din documentul cu data de 2 februarie 1365, în care Ludovic de Anjou se referă la „infidelitatea" voievodului maramureșean față de regalitatea ungară) avea mai mulți fii, dintre care însă doar Lațcu a ajuns la demnitatea voievodală. Însurat la rîndul său cu o principesă lituaniană, numită Ana, Lațcu a avut și el copii, dintre care în mod sigur i se cunoaște o fiică, Anastasia, care a decedat la 26 ianuarie 1420. (Ilie Minea și, mai recent, Damian P. Bogdan considerau printre fiii lui Lațcu pe acel Costea voievod, înscris în *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*. Costea ar fi decedat — se afirmă — înaintea părinților săi, ceea ce ar justifica faptul că nici una din cronicile vechi nu-l înregistrează ca domn în Moldova.)

După Bogdan I și Lațcu, următorul voievod — Petru I — n-a fost un descendent direct al acestora, ci un membru al unei alte familii, ale cărei legături de rudenie cu Bogdănești trebuie totuși să fi existat, de vreme ce Ștefan cel Mare o numește „străbunică" pe domnița Anastasia.

În imagine: Lațcu vodă — așa cum și l-a imaginat un desenator pe un manuscris din sec. XVII.

Vinietele reprezintă imagini ale aplicelor descoperite în mormîntul voievodului: coiful cu coarne recurbate și capul de lup.

S-a crezut multă vreme că necropola voievodală de la Rădăuţi[1] în care, cum se ştie, lespezile funerare au fost aşezate în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, cînd lăcaşul a cunoscut ample lucrări de refacere, va oferi „cheia" succesiunii primilor domnitori ai Moldovei, propunîndu-se chiar unele corectări pe baza dispunerii mormintelor în incinta lăcaşului.

Cercetările arheologice efectuate între 1974 şi 1977 la necropola voievodală au infirmat însă aceste presupuneri. Mai întîi, s-a constatat că pe locul actualei construcţii din piatră s-a aflat un alt lăcaş, din lemn, construcţie ce trebuie legată de existenţa, la Rădăuţi, a unei curţi feudale anterioare constituirii statului feudal Moldova. Materialele arheologice — monede şi obiecte de podoabă — descoperite în suprafaţa ocupată de lăcaşul respectiv demonstrează că acesta a fost construit *cel mai tîrziu* în a doua decadă a secolului XIV, deci cu cîteva zeci de ani înaintea constituirii statului feudal Moldova. Aşadar, la începutul sec. XIV, la Rădăuţi se afla o reşedinţă feudală, aşa cum au fost identificate şi altele în nordul Moldovei[2] — ceea ce probează dezvoltarea pe calea feudală a teritoriului de la răsărit de Carpaţi înainte de descălecatul[3] ţării din vremea lui Bogdan.

O stemă necunoscută

A doua constatare surprinzătoare ce rezultă din cercetările arheologice amintite este neconcordanţa dintre mormintele din necropolă şi lespezile ce le acoperă, aşezate — cum am arătat — la mijlocul sec. XV, în vremea lui Ştefan cel Mare; sub pietrele funerare nu se aflau morminte, ceea ce înseamnă că la data la care ilustrul voievod a dispus dăltuirea lespezilor nu se mai cunoştea locul exact al mormintelor înaintaşilor, sau, cel puţin, al unora dintre ei. În această împrejurare a revenit arheologiei sarcina anevoioasă de a identifica personajele înmormîntate în necropola rădăuţeană. Într-un articol anterior[4], ne-am referit la unele concluzii ce se desprind din analiza inventarului mormîntului lui Bogdan I.

În partea de nord a naosului se află mormîntul pe care, pe baza inventarului şi a altor elemente, l-am atribuit lui Laţcu vodă. În cripta nederanjată de vreo intervenţie ulterioară (element de mare importanţă, deoarece s-au păstrat intacte toate podoabele) a fost înmormîntat un personaj îmbrăcat într-un fastuos costum cavaleresc specific sec. XIV. Costumul era alcătuit dintr-o cămaşă, de la care s-au păstrat 13 năsturaşi sferici din argint aurit, dispuşi în lungul sternului, deasupra căreia se afla o tunică — „piesa cea mai luxoasă şi mai bogat împodobită a costumului românesc în secolul al XIV-lea" (Corina Nicolescu).

Tunica era din mătase, cu motivul rozetei ţesut cu fir de argint aurit şi cu benzi (de asemenea din fir) care brodau poalele şi răscroiala gîtului. A fost împodobită cu peste 200 perle de mici dimensiuni. Din felul cum au fost aşezate deducem că alcătuiau o strălucitoare „broderie" în jurul gîtului şi pe piept.

Accesoriul vestimentar cel mai important din punctul de vedere al analizei istorice îl constituie însă cele şase aplice din folie de argint aurit, de forma unor mici discuri concave ce se prindeau de tunică: trei dintre ornamente sînt în formă de cap de lup; altele trei imaginează cîte un coif împodobit cu două coarne recurbate.

Este vorba, evident, de o reprezentare heraldică. Faptul nu este nou. Însemnele heraldice apăreau frecvent pe costumele, steagurile şi valtrapurile cailor cavalerilor occidentali, fiind des întîlnite şi în răsăritul Europei. Lupul şi capul de lup, de exemplu, apăreau des, în diferite ipostaze, pe scuturile diferiţilor feudali ai vremii. Coiful era de asemenea, un element obişnuit al reprezentărilor heraldice. Cimierul — cele două coarne cu vîrfurile recurbate, în formă de liră — reprezenta, de asemenea, un element heraldic şi simboliza puterea.

Avînd în vedere toate acestea, *sîntem de părere că însemnele respective — capul de lup, deasupra căruia se află coiful cu coarne recurbate, constituie stema, emblema heraldică a lui Laţcu vodă.* Avansînd această ipoteză, avem în vedere mai întîi faptul că este puţin probabil ca elementele la care ne-am referit să reprezinte doar nişte accesorii vestimentare cu rosturi exclusiv ornamentale. Trebuie exclusă şi ipoteza ca Laţcu să-şi fi împodobit costumul cu însemne emblematice aparţinînd altcuiva. Semnificaţiile heraldice pe care le aveau aceste reprezentări făceau ca ele să fie purtate numai de posesorii lor. Într-o vreme în care feudalii europeni făceau eforturi evidente pentru a se detaşa, din punct de vedere vestimentar, de restul populaţiei, este firesc să ne imaginăm că feudalii români nu se abăteau nici ei de la regulă; de altminteri, accesorii vestimentare armoriate întîlnim şi la sud de Carpaţi, aşa cum o arată nasturii şi aplicele discoidale descoperite în celebrul mormînt nr. 10 de la Curtea de Argeş[5].

De altfel, specialiştii sînt de acord că primii voievozi ai Moldovei aveau o stemă proprie. Opiniile diferă doar în ceea ce priveşte alcătuirea ei. Unii cercetători au considerat că Bogdăneştii ar fi avut drept stemă capul de bour — devenit ulterior stemă a Moldovei. Potrivit unei alte ipoteze, Bogdan va fi avut ca stemă o roză, însemn heraldic prezent pe vestigii de ordin sigilar şi monetar; în sfîrşit, o altă opinie consideră că scutul cu fascii şi flori de crin, reprezentat pentru întîia oară pe reversul monedelor lui Petru I, ar fi reprezentat o concesiune regală acordată lui Bogdan încă de pe vremea cînd mai deţinea calitatea de voievod al Maramureşului. Nici una din opiniile enunţate mai sus nu concordă cu reprezentările de pe aplicele de la

[1]–[4] *Magazin istoric*, nr. 2/1968; 12/1982; 6-8/1985; 5/1983; 6/1970, 1/1978.

Rădăuți, *care, după părerea noastră, constituie — cel puțin deocamdată — singurele vestigii de ordin heraldic referitoare la armele de familie ale primei dinastii din Moldova.*

Cum se explică atunci apariția — ca stemă de familie, dar și de stat — a capului de bour? Pentru aceasta trebuie să revenim la informațiile — așa puține cîte sînt — pe care ni le furnizează izvoarele literare. Întîiile cronici moldovenești ne arată limpede că doar între Bogdan și Latcu exista o descendență directă. Urmașul lui Latcu, Petru I, n-a fost nici fiul acestuia, nici al lui Bogdan, pentru că altminteri cronicile ar fi făcut această precizare. Înseamnă, așadar, că Petru a aparținut altei familii decît aceea a primilor doi voievozi ai Moldovei și acest lucru este, el însuși, în concordanță cu tradiția istorică în care se vorbește de Mușatini începînd cu acest voievod[1]. Această familie va fi avut drept herb capul de bour, care a devenit apoi stemă statală a Moldovei.

Se ridică totuși cîteva întrebări. Mai întîi ce semnificație are enumerarea lui Bogdan și Latcu printre antecesorii Mușatinilor și care era eventual legătura dintre aceste familii?

Este de observat că, amintind „răposații domni de mai'nainte", documentul din 1403, emis de Alexandru cel Bun, nu menționează vreun grad de rudenie între el și Bogdan sau Latcu. La rîndul său, așezînd pietrele funerare în reconstruita biserică din Rădăuți, Ștefan cel Mare îi includea pe primii Bogdănești între strămoșii săi, numind-o pe fiica lui Latcu, Anastasia, „străbunica" sa. Este posibil ca tocmai prin această Anastasie să se fi realizat legătura de înrudire dintre Bogdănești și Mușatini, ceea ce ar explica și răspîndirea pe care numele Bogdan a avut-o în cadrul familiei Mușatinilor, ca nume dinastic.

Cu armele diplomației

Dincolo însă de aceste precizări heraldice și genealogice, domnia lui Latcu se impune — și se cuvine — analizată în primul rînd prin prisma realizărilor ei. Și acestea sînt remarcabile, pe multiple planuri. În scurtul răstimp în care a domnit în Moldova, Bogdan I a trebuit să ducă o prudentă politică de conservare a independenței de abia realizate a țării. În acest sens, el a căutat o apropiere de tătari, pentru a crea o contrapondere tendințelor regalității angevine de a-și reinstaura dominația nominală asupra Moldovei. *În cei opt ani de domnie, Latcu vodă a continuat opera de consolidare a independenței Moldovei, reușind pași importanți în afirmarea tînărului stat ca entitate distinctă în această parte a Europei.* Situația era însă deosebit de complicată, deoarece la rivalitatea tătaro-ungară se adăugau acum pretențiile regatului polon. În noiembrie 1370, la moartea regelui Poloniei, Cazimir cel Mare, Ludovic de Anjou, regele Ungariei, a moștenit și coroana polonă. Uniunea personală astfel realizată între cele două regate a creat, desigur, noi factori de presiune asupra Moldovei.

Presiunilor de natură politică li se adăugau cele religioase. Ludovic era un fervent sprijinitor al catolicismului și se numărase printre susținătorii cruciadei lansate în 1366 de papa Urban V. În același timp, lumea ortodoxă se găsea în impas, datorită ofensivei otomane. Pentru a căuta sprijin împotriva lor, împăratul bizantin Ioan V Paleologul a călătorit în Apus (pînă la Avignon, unde, în acea vreme se afla reședința papală), acceptînd condițiile cerute de șeful bisericii romano-catolice: anularea schismei dintre biserica ortodoxă și catolică.

În această situație (amplificată și de faptul că Moldova nu avea o ierarhie bisericească recunoscută de Patriarhia din Constantinopol), Latcu a încercat o apropiere de catolicism (s-a spus chiar că, din prudență, a dorit să treacă la catolicism) — acțiune ce se încadra în mișcarea generală pentru unire, ce domina în acea vreme lumea politică bizantină. Scopul real al acestui demers al domnitorului era deci de natură politică. Domnul urmărea consolidarea independenței Moldovei printr-o recunoaștere oficială din partea papalității. Cum am precizat, Moldova nu dispunea de o ierarhie bisericească proprie, r cunoscută de oficialitățile ecleziastice ale vremii. Dat fiind rolul pe care biserica îl juca în cadrul statului feudal, întemeierea unei episcopii proprii a Moldovei echivala cu o recunoaștere a independenței sale. Prin intermediul călugărilor minoriți Paul de Schweidwitz și Nicolae Mehlsack — trimiși de papalitate în misiune, în Moldova, Latcu vodă a solicitat ridicarea orașului Siret la rang de *civitas*, urmînd să-l transforme în reședință episcopală. Fapt împlinit la 9 martie 1371, prin instalarea primului episcop de Siret, ceea ce echivala cu recunoașterea de către papalitate a autonomiei Moldovei.

Pentru realizarea scopului propus, domnitorul s-a convertit la catolicism, dar această convertire nu a fost decît vremelnică, el revenind la ortodoxism. Așa se explică faptul că a fost înmormîntat într-un lăcaș ortodox — respectiv în necropola voievodală.

Procedînd astfel, Latcu a acționat pentru păstrarea suveranității statului feudal Moldova și în această privință succesul a fost deplin. Faptele îl impun ca pe un domnitor cu reală clarviziune politică, bine informat și abil în manevre diplomatice. Anii săi de domnie (a trăit, se pare, pînă în 1375) se înscriu ca o perioadă de stabilitate și de consolidare a tînărului stat feudal.

Și dacă, în virtutea tabloului genealogic pe care l-am configurat, linia lui Bogdan I se stinge odată cu fiul său, politica tradițională a Moldovei, începută odată cu acțiunea „infidelului" Bogdan, a fost continuată și dezvoltată pe o linie superioară de voievozii Mușatini. Era, de fapt, singura politică conformă cu tendințele și aspirațiile țării românești de la răsărit de Carpați. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1974.

Dicţionar istoric

Permanenţă şi unitate istorică românească

ŢARA FĂGĂRAŞULUI

RADU POPA

Cetatea Făgăraşului în sec. XVII (gravură contemporană)

În anul 1369, domnitorul Ţării Româneşti Vladislav-Vlaicu emitea un document ce cuprinde titlurile pe care le deţinea atunci: „voievod al Ţării Româneşti, ban al Severinului şi duce al Făgăraşului" *(woyuoda Transalpinus et banus de Zeurinio nec non dux de Ffugaras)*; două secole mai tîrziu, în 1535, Ştefan Mailat se intitula, la rîndul său, „domn al Ţării Făgăraşului, voievod al Transilvaniei şi comite al secuilor" *(dominus terre Fogaras, waywoda Transsylvaniae et siculorum comes)*.

Între aceste două hotare cronologice s-a desfăşurat un mare şi strălucit capitol de istorie românească, din sudul Transilvaniei în teritoriul cunoscut îndeobşte sub numele de Ţara Făgăraşului sau, cum îi mai spun localnicii, Ţara Oltului. Dar anul 1369 nu reprezintă cîtuşi de puţin începutul istoriei medievale din această parte a teritoriului românesc, după cum 1535 nu înseamnă, iarăşi, încheierea respectivului capitol. Sub aspect etnografic (prin datinile şi obiceiurile, prin portul străvechi pe care îl conservă), Ţara Făgăraşului continuă să fie şi azi o zonă de deosebit interes pentru cercetarea ştiinţifică.

Aşezată în inima ţinuturilor româneşti, la întretăierea principalelor drumuri de istorie ale spaţiului carpato-danubian, Ţara Făgăraşului se întinde pe o lungime de aproape o sută de kilometri de-a lungul Oltului mijlociu, care o mărgineşte în partea sa nordică. Hotarul sudic îl reprezintă crestele munţilor Perşani şi Făgăraş, dar este de subliniat că acestea n-au constituit o graniţă între pămînturile româneşti, ci o permanentă zonă de legătură între locuitorii de la sud şi nord de Carpaţi.

Distanţa de la malul Oltului la păşunile de pe culmile munţilor amintiţi măsoară 15-20 km, uneori chiar mai mult, ceea ce face ca Ţara Făgăraşului să cuprindă o suprafaţă care depăşeşte sensibil 2 000 km², înscriindu-

se, aşadar, printre cele mai mari alcătuiri de acest fel. Este de remarcat, de asemenea, că teritoriul se subdivide în două: o parte răsăriteană, mai mică, începînd de la Mateiaş, în locul unde Oltul iese din defileul de la Racoş şi pînă la valea Şercaiei şi a doua zonă, apuseană, mai mare, între Olt şi Munţii Făgăraşului. Pe această suprafaţă, izvoarele istorice atestă existenţa a aproximativ 70 aşezări vechi, dispuse pe două sau trei aliniamente: un şir de sate se află în vecinătatea malului sudic al Oltului, alt şir sub munte şi un al treilea, între acestea două, pe văile rîurilor care curg din munte spre rîul Olt. Situaţia reflectă în largă măsură transformările produse în cursul sec. XII, cînd avanposturile regatului ungar au ajuns la linia Oltului şi o parte a obştilor săteşti ale românilor au fost nevoite să se retragă — sub presiunea cotropitorilor — în zonele de sub munte şi pe văile afluenţilor Oltului. Ulterior, structura aşezărilor din Ţara Făgăraşului a suferit noi modificări prin colonizarea saşilor, între Mărginime (Ţara Amlaşului[1]) şi Ţara Făgăraşului — colonizare ce a determinat o îndesire accentuată a satelor de sub munte. Desigur, pătrunderea treptată a feudalităţii ungare, ca şi a saşilor, nu s-a produs fără împotrivirea comunităţilor româneşti. De asemenea vremuri de restrişte trebuie legată ascunderea unor tezaure, ca acela de la Streza-Cîrţişoara, compus din monede bizantine şi piese de argint, sau abandonarea cetăţii de lemn identificată sub cea de piatră din oraşul Făgăraş.

Am menţionat că munţii nu au constituit un obstacol în calea legăturilor strînse dintre românii de la nord şi sud de versantele Carpaţilor. Această comunitate de interese economice, etnice şi culturale, dintre Ţara Făgăraşului şi Ţara Românească explică şi repetatele eşecuri ale regalităţii maghiare, fie în încercarea făcută la 1211 de a separa partea răsăriteană a Ţării Făgăraşului de legăturile sale firesti, alipind-o Ţării Bîrsei, dăruită în acea vreme cavalerilor teutoni[2] sau de a se înstăpîni (prin feudalitatea bisericească — în speţă mănăstirea Cîrţa) asupra păşunilor montane.

De altfel, legăturile economice şi etnice ce au existat permanent între aceste zone s-au reflectat şi pe plan politic. În această ordine de idei se înscriu discuţiile purtate în jurul aşa-numitei „descălecări" din Ţara Făgăraşului la sud de Carpaţi, conservată în tradiţia noastră istorică sub numele legendarului Negru Vodă. Ipoteze s-au emis numeroase. S-a vorbit atît de un transfer de organizare politico-militară românească (eveniment ce nu a putut avea loc decît în secolul XII), cît şi de existenţa unui voievodat care „încăleca" munţii, înglobînd Ţara Făgăraşului şi părţile Argeşului[3].

Identificarea şi cercetarea în Ţara Făgăraşului a două cetăţi — ambele atribuite de tradiţie lui Negru Vodă — îmbogăţesc documentaţia de care dispunem în această problemă, fără a permite, deocamdată, încheieri definitive. Una din cetăţi, cea de la Breaza, a fost construită către anul 1300 pe locul unei fortificaţii de pămînt dacice; cealaltă — de la Comana de Sus — este mai veche şi mai simplu construită, printr-o iscusită folosire a poziţiei strategice a stîncii pe care e înălţată. Toponimul Comana trădează o probabilă prezenţă cumană în zonă, evocînd acel proces istoric din sec. XII, pe care Nicolae Iorga l-a definit drept „simbioză româno-cumană". În orice caz, indiferent de existenţa unui voievod în Ţara Făgăraşului şi de structurarea instituţiilor sociale şi politice locale în tiparele unui voievodat al Făgăraşului, prezenţa unei feudalităţi româneşti cunoscută sub numele de boieri — caîn Ţara Românească — atestă că de mult, înainte ca izvoarele documentare să o reflecte, asemenea instituţie a existat şi aici. Cert este că apartenenţa Ţării Făgăraşului la Ţara Românească, menţionată documentar la mijlocul secolului XIV şi în perioada următoare, avea pe atunci îndepărtate temeiuri istorice.

De la începutul sec. XIII avem şi primele documente de cancelarie privind Ţara Făgăraşului. Relatîndu-se expediţia comitelui Sibiului din 1210 asupra Vidinului, se menţionează şi participarea românilor, fapt ce denotă existenţa unei organizări militare a acestora. În diploma acordată de regele Andrei II cavalerilor teutoni din Ţara Bîrsei, în 1222, Ţara Făgăraşului apare ca „Ţara Românilor" (terra Blacorum). Doi ani mai tîrziu, în celebrul privilegiu (Andreanum) acordat saşilor, e menţionată „pădurea românilor şi pecenegilor" *(silva Blacorum et Bissenorum)*. Unii istorici au identificat această „pădure" cu zona de munte din sudul Transilvaniei — deci şi cu Ţara Făgăraşului — deşi e mai probabil ca pădurea respectivă să poată fi localizată între Olt şi Tîrnava Mare.

Stăpînirea Ţării Româneşti asupra Făgăraşului în vremea lui Vladislav-Vlaicu sau a lui Mircea cel Bătrîn este reflectată de numeroase acte de danie sau întărire a unor moşii din această zonă, furnizîndu-ne nume de sate ori de stăpîni de moşii; apar astfel nume ca Burcea, Caliian, Stanciul, Ion sau Călin, cărora li se întăresc sate sau moşii în Ţara Făgăraşului. Unii dintre aceşti boieri se aflau în strînse legături cu domnia, ca acel „vajnic cavaler" Ladislau de Dopca, „iubită rudă de sînge" a lui Vladislav-Vlaicu, menţionat într-un document din 1372. Numele Dopca trădează existenţa unei „dăbîci" ce poate fi alăturată celei de pe Someş[4].

La fel ca şi alte „ţări" medievale româneşti, care însoţesc pe cele două laturi lanţul Carpaţilor şi, poate, mai mult decît ele, Ţara Făgăraşului exprimă prin evoluţia ei istorică o idee fundamentală a istoriei ţării noastre, aceea de unitate şi de dezvoltare comună a teritoriilor de pe cele două părţi ale munţilor. Este un motiv în plus ca această regiune să ocupe un loc prioritar în cercetările viitoare. ■

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 6/1985; 9/1985.

[3] Revista noastră a publicat o suită de articole consacrate elucidării acestor ipoteze; vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1967, 5/1969, 8/1970, 10/1976, 5/1978, 6-8/1985.

[4] *Magazin istoric*, nr. 9/1978.

LUCIAN BLAGA — DIPLOMAT

CONSTANTIN I. TURCU

„Sînt doctor în litere şi filozofie la Universitatea din Viena şi am publicat o serie de lucrări literare bine primite de critica noastră, între altele *Poemele luminei* şi *Pietre pentru templul meu*, amîndouă premiate de Academia Română. Primind acest post cred că mă pot mai bine dezvolta..."

Pasajul citat face parte dintr-o scrisoare pe care, la 28 decembrie 1921, Lucian Blaga o expedia din Cluj ministrului de externe Gh. Derussi, din cabinetul Take Ionescu, solicitînd primirea în cadrul „corpului consular" şi numirea lui în calitate de cancelar al Legaţiei române din Paris. Aşadar, la 26 ani, scriitorul se considera îndreptăţit să solicite intrarea în diplomaţie. După numai cîteva zile, solicitantul a primit un răspuns pozitiv, fiind numit în funcţia de cancelar în cadrul administraţiei centrale a Ministerului de externe pe „postul bugetar vacant". Ocupat însă cu unele lucrări literare ce nu suportau amînare, scriitorul nu s-a putut prezenta la post, cerînd, la 28 martie 1922, punerea sa în disponibilitate. Debutul său în cariera diplomatică s-a petrecut cîţiva ani mai tîrziu, cînd a cerut din nou, printr-o scrisoare adresată (4 august 1926) ministrului de externe Ion M. Mitilineu, numirea ca „ataşat de presă la Miinchen, în Germania". Cererea i-a fost satisfăcută, dar, date fiind necesităţile, i s-a oferit postul de ataşat de presă la Varşovia.

Prezenţa scriitorului Lucian Blaga pe scena diplomaţiei româneşti, într-o perioadă de afirmare în relaţiile internaţionale a statului naţional-unitar român realizat la 1 Decembrie 1918, se înscria în preocupările de a asigura un corp de diplomaţi care să acţioneze cu competenţă în scopul apărării şi promovării intereselor majore ale poporului român. „Să păstrăm dreapta măsură — arăta Nicolae Iorga în 1924. Să trimitem ce este mai bun la noi. Să impunem nu numai prin ce scriem, dar şi prin felul cum trăim. Fiecare act onest îndeplinit în ţara asta este un adaos la propaganda noastră naţională". În acelaşi sens, Nicolae Titulescu, un an mai tîrziu, îi avertiza pe cei doritori să se consacre diplomaţiei: „Să ştiţi că niciodată nu poţi reprezenta mai bine o ţară, decît dacă ştii să vorbeşti documentat de ea şi să apari străinilor ca un rod al colţului unde te-ai născut".

În imagine: Palatul Societăţii Naţiunilor din Geneva.

Dacă amintim faptul că în perioada de după primul război mondial, alături de marii diplomaţi Nicolae Titulescu, I.G. Duca, Nicolae Petrescu-Comnen, Grigore Gafencu, Vespasian V. Pella, V.V. Tilea, Caius Brediceanu, Constantin Antoniade, în diverse sectoare ale diplomaţiei au activat şi personalităţi de notorietate ale vieţii cultural-ştiinţifice, precum Elena Văcărescu, George Oprescu, Oskar W. Cisek, Ion Pillat, Eugen Filotti, Marcu Beza, Aron Cotruş, Ion Dragu şi mulţi alţii, vom înţelege mai bine eforturile ce s-au făcut pentru a se ajunge la acel „diplomat ideal" pe care George Călinescu îl caracteriza astfel: „Un diplomat bun în vremurile de astăzi, pe lîngă un elementar farmec personal, se cade să fie bine informat în ceva, iar întrucît ne priveşte pe noi, românii, să fie chiar o valoare necontestată într-un domeniu, în stare a pătrunde în cercurile culte şi a face stimată ţara noastră".

Astăzi, în climatul propice evidenţierii moştenirii noastre clasice, cînd istoria l-a integrat pe Lucian Blaga drept una din valorile de frunte ale culturii româneşti, este cazul a releva şi activitatea sa pe tărîm diplomatic, ca o componentă importantă a personalităţii marelui scriitor. El nu a desfăşurat o muncă diplomatică de anvergură, dar ceea ce a făcut pe acest teren de activitate relevă din plin ideile sale umaniste, probitatea şi nestrămutata sa dragoste de ţară, puterea sa de analiză şi nu o dată discernămîntul său politic.

După un stagiu de un an în capitala Poloniei, Blaga a fost transferat, pentru o perioadă scurtă (noiembrie 1927 - martie 1928), în aceeaşi calitate la Legaţia română de la Praga. La 1 aprilie 1928, din dispoziţia lui Nicolae Titulescu, aflat în acea perioadă la Geneva, L. Blaga a fost din nou transferat, de astă dată la Legaţia română din Berna. Aici a rămas pînă în 1932, cînd a fost transferat ca consilier de presă pe lîngă Legaţia României de la Viena. În 1937 a revenit pentru scurtă vreme la Berna iar la 1 aprilie 1938 a preluat conducerea Legaţiei române din Portugalia, în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Lisabona, pînă la 1 aprilie 1939.

Pentru început, să urmărim cîteva aspecte ale activităţii scriitorului-diplomat în ţara celor 25 cantoane.

Tunete după furtună

În Elveţia, a avut posibilitatea să urmărească „în direct", în calitatea sa de ataşat de presă, dezbaterile furtunoase în Adunările şi Consiliile Ligii Naţiunilor, unde, de-a lungul anilor — de la tribuna înaltului for internaţional — au luat cuvîntul eminente personalităţi politice, printre care: Aristide Briand, Paul-Boncour, Gustav Stresemann, Austen Chamberlain, Edvard Beneš, Maxim Litvinov, Carlos Saavedra-Lamas, Giuseppe Motta. A cunoscut, de asemenea, îndeaproape activitatea rodnică a Comisiei de cooperare intelectuală, din care au făcut parte ilustre personalităţi ştiinţifice, culturale, artistice şi politice ale vremii: Henri Bergson, Paul Valéry, Gilbert Murray, Marie Curie-Sklodowska, Albert Einstein, Paul Painlevé, Aikitu Tanakadate, Wu-Shi-Fee, Edouard Herriot, Louis Barthou şi mulţi alţii. Şi tot aici, în Elveţia, alături de compatrioţii săi din delegaţiile României la Liga Naţiunilor — din care nu lipseau ministrul de externe Titulescu, în calitatea sa de şef de delegaţie, Nicolae Petrescu-Comnen, V.V. Pella, Constantin Antoniade, George Oprescu, Elena Văcărescu, Virgil Madgearu ş.a. — Lucian Blaga a fost chemat să facă faţă unor sarcini ale muncii diplomatice pe care le-a îndeplinit cu conştiinciozitate şi pricepere.

În această perioadă l-a cunoscut şi a activat o vreme alături de Titulescu. Tîrziu, peste ani, într-o conferinţă rostită în noiembrie 1945, Lucian Blaga descria împrejurările în care a căutat să-l cunoască pe marele bărbat de stat. Era pe la începutul lunii aprilie 1928 şi aflase că ministrul de externe român se găsea la Geneva, îngrijindu-şi sănătatea în urma unei boli care îl supăra de luni de zile. Titulescu locuia într-o cameră la Hôtel des Bergues şi primea numai pe cei cîţiva colaboratori ai săi. Deşi se dusese special la Geneva spre a-l cunoaşte, Blaga a trebuit să renunţe, întorcîndu-se la Berna „cu nădejdea c-o să-l cunosc peste două luni, în timpul sesiunii, cînd el îşi va da replica în marele proces". Era vorba despre chestiunea „optanţilor", care ajunsese într-o fază deosebit de încordată. Grupul de mari proprietari funciari

de naţionalitate maghiară din Transilvania, care pînă la 1 Decembrie 1918 locuiseră în această provincie românească, iar după semnarea Tratatului de pace de la Trianon (4 iunie 1920) optaseră pentru cetăţenia ungară, se declaraseră nemulţumiţi de aplicarea reformei agrare promulgate de guvernul român în 1920-1921, în urma căreia pămînturile lor fuseseră împărţite ţăranilor români, unguri, secui, germani, şi se adresaseră statului român şi, ulterior, Societăţii Naţiunilor, solicitînd o despăgubire de un miliard şi jumătate lei aur. În 1927, Consiliul Societăţii Naţiunilor audiase pe reprezentanţii celor două părţi şi însărcinase un comitet format din trei persoane şi condus de Sir Austen Chamberlain să studieze şi să re-

zolve problema. Comitetul respectiv a dat cîştig de cauză statului român, trimiţînd apoi chestiunea, spre a fi complet soluţionată, Tribunalului internaţional de la Haga, care s-a pronunţat în 1930.

La data cînd Blaga l-a cunoscut pe Titulescu, chestiunea „optanţilor" era în plină actualitate, fiind amplu comentată în presă şi în cercurile politice geneveze. Dar să-l lăsăm pe el însuşi să povestească: *„După două luni luam iarăşi trenul spre Geneva. Unul din cei mai preţuiţi colaboratori ai lui Titulescu mi-a pregătit întîia audienţă, care trezea în mine tot potenţialul de sfiiciune, sub povara căreia sufeream din totdeauna. Titulescu era încă tot în pat... Nu mi-a îngăduit aproape deloc să vorbesc, ceea ce, dată fiind înclinarea mea invincibilă spre tăcere, mi-a convenit din cale afară... Mi-a arătat cu o bucurie ingenuă volumul gata tipărit, pe care intenţiona să-l lanseze în ziua cînd va ajunge procesul în dezbaterea Ligii. Şi a început să argumenteze, ridicînd, cu minunată uşurinţă, blocuri ciclopice în faţa mea... M-a reţinut vreo două ore. Revenea necontenit asupra procesului. Nu numai atunci, ci şi de atîtea ori mai tîrziu, el mi-a citit şi din carnetele sale cu însemnări zilnice, unde-şi nota, cîteodată foarte dramatic, conversaţiile ce le avea cu marii oameni de stat ai timpului. (Istoria ultimelor decenii nu se va putea scrie fără de a cunoaşte aceste însemnări ale lui Titulescu. Să sperăm că preţioasele documente nu s-au pierdut!)*[1]. *Cînd am dat să ies din camera lui Titulescu, i-am spus: «domnule ministru, dacă în ziua dezbaterii veţi face o pledoarie ca aceea de adineauri, cred că nu va fi nevoie să lansaţi volumul!».*

Nicolae Titulescu la Geneva

Cîteva zile mai apoi avu loc la Ligă şedinţa în care urma să se dezbată procesul. Spectacolul se anunţa palpitant. Toată lumea simţea că chestiunea a ajuns la o cotitură decisivă. În memorabila după-amiază, sala dezbaterii era arhiplină. Numai cu multă osteneală mi-am putut face loc printre corespondenţii ziarelor din cele patru puncte cardinale. Din înghesuială puteam totuşi să urmăresc cele ce aveau să se întîmple. În jurul mesei Consiliului ap'ăreau delegaţiile diverselor state, figuri ale jocului de şah internaţional. Unele nume mari, astăzi dispărute.

Îşi făcuse apariţia şi contele Apponyi, înalt, zvelt, adus puţin din umeri, cu barbă de înţelept, cu un foarte pronunţat profil de vultur bătrîn. Era contele, fără îndoială, o figură dintre cele mai impresionante, chiar şi numai prin înfăţişarea sa fizică. Cumpăneam avantajele şi dezavantajele posibile în duelul ce trebuia să înceapă. Pe Apponyi îl ştiam şi ca pe un strălucit dialectician filozofic. Luase parte, într-un timp nu tocmai depărtat, la nişte discuţii în cadrul unui congres filozofic condus de contele Keyselring, şeful şcoalei de la Darmstadt. Mai ştiam de asemenea că propaganda susţinută de moşierii maghiari s-a priceput să exploateze cu supremă dibăcie rezistenţele fireşti pe care legiuirile burgheze ale Europei le opuneau unui act revoluţionar cum a fost reforma agrară din România. Văzînd pe Apponyi, mi-am zis: redutabil adversar! Şi faţă de-un asemenea adversar şi într-o atmosferă de atare natură, Titulescu va trebui să apere legitimitatea *reformei agrare şi să justifice exproprierea moşierilor maghiari care aveau pămînt în ţara noastră, dar optaseră pentru cetăţenia maghiară.*

A intrat apoi Titulescu, înalt şi el, gălbui, de-un calm stăpînit. Mulţimea cu sute de capete s-a întors spre el, şi un freamăt de curiozitate trecu peste băncile corespondenţilor: Titulescu! Am simţit din această rumoare imensul prestigiu de care Titulescu se bucura în opinia internaţională...

Lupta, ce se anunţa atît de dramatică... n-a mai avut loc în acea după-amiază, căci lupta grea, neauzită, fusese dată în afară de sală, în ceasurile premergătoare şedinţei. Nu mai luam parte decît la un epilog de tunete după furtună. În şedinţă, Titulescu a citit, cu un glas de metal nobil şi de-o transparenţă cuceritoare, o declaraţie, arătînd punctul de vedere românesc. Preşedintele Ligii s-a raliat apoi, în numele Consiliului Ligii, la acest punct de vedere românesc. Uluit de cele ce se petrec, contele Apponyi,

[1] O mare parte din aceste documente se află la Hoover Institution Archives, între altele, şi „Jurnalul" compus din 187 caiete, însumînd 9 350 file, cuprinzînd însemnări şi diverse documente din perioada 1923-1931. Fragmente din „Jurnal" au fost publicate de istoricul Gh. Buzatu în cîteva numere din revista *Cronica*, 1982, şi în lucrarea *Titulescu şi strategia păcii*, Iaşi, 1982.

luat evident prin surpriză, a ridicat nasul de vultur şi a rostit ca un fel de protest. Totul a fost însă în zadar. Procesul optanţilor a ajuns într-adevăr la o cotitură de unde nu mai era ca putinţă o întoarcere. Şi dacă nu mă înşel, Titulescu n-a mai fost nevoit să lanseze volumul".

Fiind în contact nemijlocit cu realităţile internaţionale ale acelor ani, Lucian Blaga ne-a lăsat o pagină antologică despre marea criză economică din anii 1929-1933 şi implicaţiile ei profunde asupra situaţiei politice internaţionale. A petrecut în Elveţia o perioadă de timp în care, cum mărturisea el însuşi, *„realităţile istorice internaţionale ridicau tot mai multe şi variate probleme. Pe la 1930, criza economică, declanşată undeva, începuse să se umfle ca un univers în expansiune, şi o lua razna spre cele mai felurite forme ale catastrofei. Era acea criză economică mondială semnul neliniştitor al unei situaţii de ansamblu. O umanitate dezaxată îşi pregătea singură, încetul cu încetul, poate că fără să vrea, dar cu obstinaţia unui destin advers, surprize din cele mai cumplite. La Geneva, conferinţe internaţionale economice, politice, financiare, divers etichetate şi susţinute de prodigioase lozinci, se ţineau lanţ. Remediile ce se propuneau se dovedeau simple paleative fictive, osîndite să rămînă înmormîntate în arhivele Societăţii Naţiunilor. Numărul şomerilor creştea în ţările industriale, aspirînd spre infinitul mare: preţurile produselor pămîntului scădeau în ţările agricole, tinzînd spre infinitul mic. Soluţiile recomandate în dezbateri cereau cooperări tot mai largi pe plan internaţional, dar în acelaşi timp se exaltau în realitate barierele şi naţionalismele. Se profeţea prăbuşirea capitalismului dar în acelaşi timp se făceau secrete preparative pe linia imperialismelor. Într-o atmosferă ca aceasta, tulbure şi echivocă, s-a deschis şi conferinţa pentru dezarmare, de astă dată chiar în sunetul vast al clopotelor de la toate bisericile din Geneva. Acel sunet de clopote, sfîşiat de-un vînt înciudat ce venea de pe lacul Leman, îl mai aud parcă şi acum în urechi, căci în loc de a-mi comunica vreo speranţă, îmi da, cu cadenţele sale de lugubră alarmă, mai curînd presentimentul apocaliptic al viitorului Foc".*

Problemele cu care s-a confruntat, direcţiile activităţii sale rezultă şi din rapoartele pe care le-a trimis de-a lungul anilor Ministerului afacerilor externe de la Bucureşti, multe din ele referindu-se, firesc, la intensificarea relaţiilor culturale româno-elveţiene. Sînt documente ce relevă concepţia lui Lucian Blaga despre rolul deosebit ce-l acorda culturii ca instrument al întăririi colaborării şi prieteniei între popoare.

Armatele ţăranilor de la Posada şi Sempach

În mai 1930, istoricul Nicolae Iorga a făcut o vizită în Elveţia, cărturarul român fiind primit cu deosebită consideraţie. În legătură cu acest moment, Blaga nota într-un raport trimis la Bucureşti, *la 7 mai: „Domnul profesor Iorga şi doamna au sosit la Berna, unde au fost întîmpinaţi la gară de ministrul României, domnul M. Boerescu, împreună cu membrii legaţiunii. Azi rectorul Universităţii din Bucureşti* [N. Iorga], *invitat de Universitatea capitalei federale* [elveţiene] *a făcut interesanta sa conferinţă despre luptele pentru libertate duse de ţărani în veacul al patrusprezecelea, bătălia de la Sempach*[1] *în Elveţia şi cea de la Posada, în România, în aula Universităţii, în faţa reprezentanţilor tuturor cercurilor lumii berneze şi elveţiene, în frunte cu preşedintele Confederaţiunii, consilieri federali, a corpului diplomatic şi universitar şi a unui public numeros, printre care diferite delegaţiuni de studenţi în uniformă. După conferinţă, domnul Boerescu, ai cărui oaspeţi sînt domnul profesor şi doamna Iorga, a oferit la legaţie o mare recepţie în onoarea dumnealor, la care au participat şeful statului, guvernul, corpul diplomatic şi principalele notabilităţi ale lumii universitare, ale presei etc. În cursul zilei domnul profesor Iorga a avut o întrevedere cu domnul consilier federal Motta, iar mîine domnia-sa pleacă la Zürich, spre a răspunde invitaţiei ce i s-a adresat de a face o conferinţă la universitatea din acel oraş. În termenii cei mai elogioşi presa elveţiană salută pe d. Iorga ca pe cel mai de seamă reprezentant al intelectualităţii româneşti".*

Două zile mai tîrziu, un alt raport al lui Blaga sublinia faptul că presa elveţiană a acordat o importanţă deosebită prezenţei rectorului Universităţii din Bucureşti. *„Cunoscutul scriitor şi critic literar al ziarului* Bund, *d. Hugo Marti, aseamănă pe d. Iorga cu acei «oameni universali» ai Renaşterii, al căror exemplu a dispărut complet odată cu specializarea din ultimul veac a oamenilor de ştiinţă. Ziarele* Neue Berner Zeitung, Berner Tageblatt, Noue Ziiricher Zeitung *etc. schiţează, în cuvinte nu mai puţin elogioase, personalitatea ilustrului profesor...*

În conferinţa sa, d. prof. Iorga a făcut o paralelă între cele două lupte ţărăneşti de la Sempach şi Posada. Deosebit de interesante şi de profunde au fost cuvintele introductive despre «adevărurile alternante» ale istoriei, despre raportul dintre legendă şi adevăr istoric. Intrînd în subiect, d. Iorga reconstruieşte luptele despre care şi-a propus să vorbească, urcîndu-se pînă la o vastă sinteză: în veacul al XIV-lea a existat în Europa... o nelinişte şi un dor de libertate care s-a manifestat în diferite ţări cam în acelaşi timp. În cadrul acestei sinteze, d. Iorga încearcă şi ipoteza unei noi înţelegeri a fenomenului Ioana D'Arc. În cadrul aceleiaşi sinteze istorice, Ţara Românească cu Posada şi cantoanele elveţiene cu Sempach cîştigă o deosebită importanţă ca factori creatori de istorie.

Conferinţa a fost călduros aplaudată".

În numerele viitoare vom urmări activitatea desfăşurată de Lucian Blaga ca diplomat în alte capitale europene. ■

[1] În cursul acestei bătălii, desfăşurată la 9 iulie 1386, oastea cantoanelor elveţiene a obţinut o importantă victorie împotriva Habsburgilor, făcînd un pas important pe calea cuceririi independenţei. (Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 8/1981).

Cometa Halley şi „urmele" ei în istorie

„IVITU-S-AU PE CER O STEA CU COADĂ"

Dr. CORNELIA CRISTESCU, MAGDA STAVINSCHI,
Centrul de Astronomie şi Ştiinţe Spaţiale, Bucureşti

„1680, în luna lui decembrie 10 zile, ivitu-s-au pe cer o stea cu coadă, căreia îi zic latinii cometa, adecă mătura. Şi lungă era de cuprindea o jumătate de cer, începîndu-se întîi de jos într-o stea, despre partea Ţărei Ungureşti, între amiază-zi şi între apus. Apoi, de zi ce trecea, tot se urca pe cer către miază-noapte în sus şi din dărăt se scurta, şi aşa a trăit şapte săptămîni şi patru zile, pînă la întîia lui februarie; de aici s-au stins şi au pierit. De care mulţi astronomi strîngîndu-se prin alte ţări au făcut prognostic ce se va întîmpla după aceea în lume".

De fapt, acest eveniment consemnat de cronicarul Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin, s-a petrecut doi ani mai tîrziu, confuzia fiind, explicabilă prin timpul îndelungat (aproape trei decenii) petrecut între momentul în care cărturarul moldovean făcea aceste observaţii şi data elaborării Letopiseţului **său. Aceste inadvertenţe au însă mai puţină importanţă în comparaţie cu observaţiile, altminteri riguroase, pe care Nicolae Costin le făcea asupra acestui fenomen ceresc.**

În aceeaşi vreme în care Nicolae Costin constata forma curioasă şi mersul ciudat al cometei, în cealaltă extremitate a continentului, în Anglia, un astronom făcea înfrigurat tot felul de calcule şi măsurători. Astronomul se numea Edmund Halley şi, între alte observaţii, cea mai de seamă era aceea că înfăţişarea cometei studiate de el semăna pînă la identitate cu descrierile pe care Apian şi Kepler le făcuseră în legătură cu fenomenele produse pe bolta cerească în anii 1531 şi, respectiv, 1607. Mai mult, Halley şi-a dat seama că apariţia unor asemenea fenomene se repeta cam la 76 ani, căci, în 1456, cu trei sferturi de veac înainte ca învăţatul german Peter Apian să fi făcut observaţiile sale, Pămîntul fusese vizitat, de asemenea, de o cometă. Şi iată, la 76 ani după Apian, Kepler observase şi el o cometă pe care o descrisese în cuvinte asemănătoare celor ale lui Apian.

Nu însemna cumva — a dedus logic Halley — că e vorba de una şi aceeaşi cometă care la 75-76 ani îşi face apariţia în raza vizuală a pămîntenilor? Dacă lucrurile stăteau aşa cum calculase tînărul astronom, colaborator al lui Newton, însemna că în 1758 cometa va vizita din nou Pămîntul. Mai înseamnă că, totodată, cometele nu aveau o deplasare rectilinie, cum crezuseră pînă atunci astronomii şi că — asemenea tuturor corpurilor din sistemul solar — mişcarea lor era elipsoidală.

Cercetînd şi alte apariţii ale unor astfel de corpuri cereşti, Halley a publicat, în 1705, lucrarea *Astronomiae Cometicae Synopsis*, în care calcula traiectoriile a nu mai puţin de 24 orbite de comete. Dar, astronomul englez, decedat la 1742, n-a apucat să-şi verifice teoria tocmai în privinţa cometei a cărei periodicitate o stabilise întîia oară. Anul 1758 cînd, potrivit calculelor lui Halley, cometa urma să revină era pe sfîrşite şi aceasta încă nu se ivise. Dar în noaptea de 25 decembrie 1758, J.G. Palitzch, un astronom amator din Dresda, i-a semnalat prezenţa, după care a fost observată şi de alţi astronomi, periheliul, adică distanţa cea mai apropiată de Pămînt, înregistrîndu-se în ziua de 13 martie 1759. (Calcule ulterioare au dovedit că „întîrzierea" se datora planetelor mari ale sistemului solar — Jupiter, Saturn şi Uranus — ale căror mase perturbau orbita cometei.) Teoria lui Halley privind caracterul ciclic al apariţiei acestei comete — botezată de atunci cu numele astronomului englez — era, astfel, confirmată. Din timpuri imemoriale, cometa Halley făcea, la aproximativ trei pătrare de secol, cîte o vizită Pămîntului.

Cînd i s-a semnalat pentru întîia oară prezenţa? Astăzi dispunem de calcule exacte privind traiectoria cometei; dispunem, de asemenea, de izvoare documentare din toate epocile de civilizaţie pentru a stabili un asemenea moment. Cele mai vechi menţiuni (fără a fi siguri că se referă la observarea unei comete) datează din anul 467 î.e.n. În mod cert, cometa Halley este aceeaşi cu cometa descrisă de analele chineze în anul 240 î.e.n. De la această cea dintîi certă atestare, cometa menţionată a apărut pe firmament de 29 ori, apariţia de acum, din 1985-1986, fiind deci cea de-a 30-a. Cu o singură ex-

cepție — anul 164 î.e.n. — în legătură cu toate celelalte apariții există mențiuni în diverse izvoare literare, istorice sau astronomice. În anul 66 e.n., de exemplu, cometa a fost observată între 31 ianuarie și 11 aprilie, în anul 141 e.n. a fost urmărită timp de patru săptămîni, iar în 218 e.n. și 295 e.n. timp de șase-șapte săptămîni. O impresie deosebită a lăsat apariția ei din anul 451. Nu numai pentru faptul că cometa a fost vizibilă timp de 13 săptămîni, ci și pentru că momentul apropierii ei de pămînt a coincis cu înfrîngerea hunilor lui Attila pe Cîmpiile Catalaunice. De altfel, trebuie spus că adeseori superstiția oamenilor a făcut ca apariția cometelor să fie asociată, în vremurile vechi, cu tot soiul de evenimente: cutremure, molime, bătălii sîngeroase. Studiile astronomilor au infirmat de multă vreme superstițiile legate de comete, arătînd că aceste corpuri cerești sînt supuse legilor generale de mișcare ale Universului, legi care pot fi studiate și cunoscute și nu au nimic mistic în ele.

În anul 837, scrierile au menționat deosebita ei strălucire. Explicația — cum aveau s-o dovedească calculele matematice — s-a datorat faptului că în acel an cometa a trecut la cea mai mică distanță de pămînt — 5 milioane km — din toate aparițiile cunoscute. La 1 aprilie 1066, în chiar anul în care Wilhelm Cuceritorul invada Anglia, cometa a strălucit din nou. Socotită ca un semn de bun augur, prevestitor al succesului campaniei, ea a fost imortalizată pe celebra tapiserie de la Bayeux, care reconstituie evenimentele anului 1066[1]. Nu este singurul exemplu al pătrunderii acestui corp ceresc în istoria artei. Cu ocazia apariției sale din 1301, ea a fost observată de marele pictor italian Giotto (1267-1337), care în renumitele fresce ale Capelei Arena din Padova, în scena Adorației Magilor, îi dă prima reprezentare realistă.

Multe ecouri a stîrnit și apariția cometei în 1456: încă cu opt luni înainte de trecerea la periheliu, ea a fost observată de astronomii chinezi, fiind menționată în cronicile vremii. În Europa, mai cu seamă în partea centrală și sud-estică a continentului, apropierea ei a fost legată de noua ofensivă otomană, soldată cu asediul Belgradului, apărat cu vitejie de Iancu de Hunedoara (doborît de ciuma ce s-a iscat cu prilejul asediului): „În același an [1456] — nota *Letopisețul brancovicesc* — au apărut o cometă și ciumă peste toată țara". „Mul-

Astronomul Edmund Halley (1656-1742), descoperitorul celebrei comete ce-i poartă numele

te minuni au prezis moartea lui [Iancu]; mai întîi, aproape treizeci de zile a apărut o stea cu coadă, în gradul al cincisprezecelea, în luna iunie" — nota, la rîndul său, cronicarul Antonius Bonfinius.

În 1531, cometa a fost remarcată atît în Asia (cronicile chineze și japoneze o menționau încă din 13 iulie), cît și în Europa, unde a fost vizibilă între 6 august și 3 septembrie. Este probabil ca ea să fi fost observată și în țara noastră, deoarece cronicarul transilvan Sepsi menționează „o mare stea cu coadă" ce s-a văzut în septembrie.

În sfîrșit, în 1607, a fost atent observată de marele matematician și astronom Johannes Kepler. Cu toate contribuțiile sale fundamentale la studiul mersului planetelor (se știe că el a dedus perfect forma orbitelor planetare, formulînd, în privința mersului lor, cele trei legi care îi poartă numele), Kepler s-a înșelat în privința cometelor, afirmînd că traiectoriile lor ar fi rectilinii. Apariția din 1607 a fost semnalată și în multe scrieri din țara noastră: „Anul 1607. S-a văzut și o cometă în lunile septembrie și octombrie în Transilvania" (W. Bethlen). „1607... în luna octombrie s-a văzut o mare stea cu coadă și s-a văzut [timp de] aproape o lună spre apus". (Segesvari).

Cu o referire la momente anterioare, Grigore Ureche scria: „Vă leato 7025 [1516] noiembrie 8, semnu mare s-au arătatu pre ceru, că au strălucit dinspre miază-noapte ca un chip de om, de au stătut multă vreme și iară s-au ascunsu în văzduh". „Vă leato 7085 [1577] — scria tot el — ... s-au arătat în văzduh o stea cu coadă sau cumu-i zic unii cometha, noembrie". (De fapt, aceasta a fost o altă renumită cometă, observată de marele astronom Tiche Brahe.) O cometă — menționată de Miron Costin — a fost observată și în anul 1648, în timpul domniei lui Vasile Lupu. În sfîrșit, cronicile interne menționează că în 1744 „în iarna aceea, în luna ianuarie, a apărut pe cer o cometă ciudată. O stea foarte luminoasă avînd o coadă în partea de sus, de asemenea luminoasă și prelungă, se vedea în partea de apus începînd de cu seara, îndată după asfințitul Soarelui, pînă la ceasul unu din noapte, timp de treizeci și cinci de zile în șir" *(Cronica Ghiculeștilor)*.

După apariția din 1758-1759, care a confirmat ipotezele lui Halley privind teoria generală a mișcării cometelor și apartenența lor la sistemul solar, urma o nouă prezență în anul 1835. Dar cometa nu părea grăbită la întîlnire: ea a sosit cu 69 zile întîrziere! Explicația? În drumul ei, orbita cometei întretăia orbitele planetelor Jupiter, Saturn și Uranus: prima a produs o întîrziere de 135 zile în drumul „stelei cu coadă", celelalte i-au imprimat o accelerație care au scă-

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1970.

zut 66 zile din întîrziere; 69 zile n-au mai putut fi însă recuperate.

Cele mai multe informaţii asupra cometei s-au obţinut cu ocazia apariţiei din 1910. La acea dată, astronomia dispunea de instrumente perfecţionate; fotografia şi spectroscopia erau metode de cercetare care se dezvoltau rapid. În aceste condiţii, la 11/12 septembrie 1909. la Heidelberg a fost obţinută, pentru prima dată, imaginea fotografică a cometei, iar cercetările

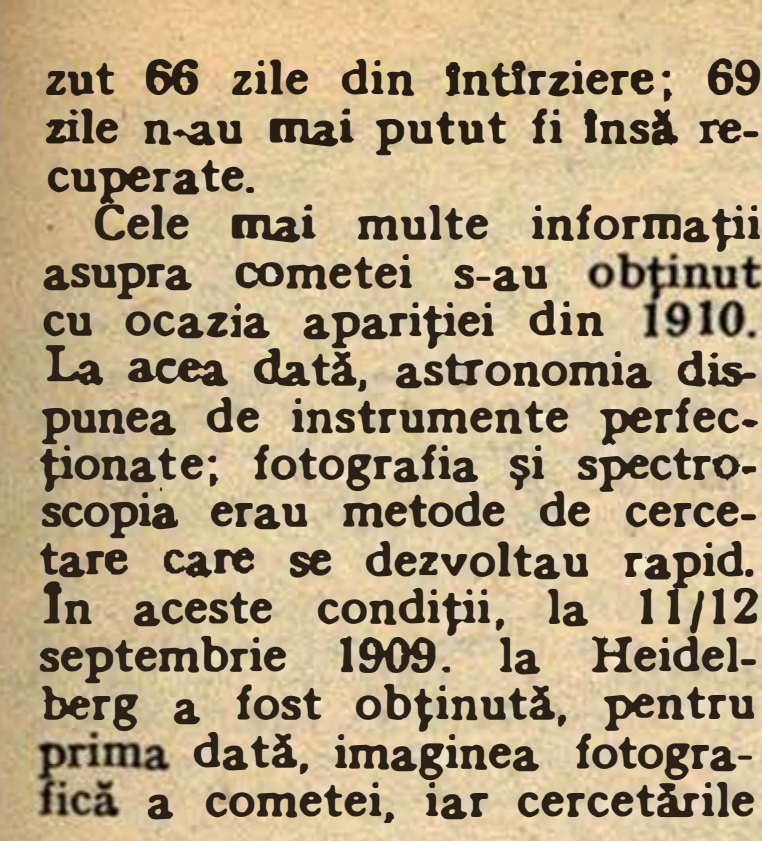

Desen reprodus dintr-o lucrare a astronomului şi matematicianului german Peter Apian, reprezentînd cercetarea unei comete. Apian a cercetat cometa Halley încă în anul 1531, înainte ca ea să se numească astfel şi a publicat interesante observaţii asupra ei

făcute la diferite observatoare astronomice au îngăduit strîngerea unui bogat material, a cărui prelucrare, la calculator, preocupă şi azi oamenii de ştiinţă. Această nouă apariţie nu a fost lipsită de emoţii pentru pămînteni. Cele două corpuri cereşti — planeta noastră şi cometa — urmau să se întîlnească în imediata vecinătate a intersecţiei planelor orbitelor lor. (Pămîntul a trecut cu 82 minute înaintea cometei.) Potrivit unor calcule, urma ca, în jurul datei de 19 mai, coada cometei să „mături" Pămîntul. Evident că anunţarea unui asemenea „eveniment" a produs mari emoţii şi vîlvă, dar calculele recente au arătat că Pămîntul s-a aflat tot timpul în afara cozii cometei (la o distanţă minimă de 450 000 km), ale cărei dimensiuni erau impresionante, atingînd 1/4 din distanţa Pămînt-Soare — deci aproximativ 37,5 milioane km lungime.

Printre astronomii care au adus contribuţii hotărîtoare la studierea ei s-a înscris şi un român, viitorul academician G. Demetrescu, fondatorul cercetărilor astronomice româneşti şi director al Observatorului din Bucureşti (1945-1963). Cercetările efectuate de el, în 1910, cînd se afla la Paris, au pus în evidenţă o condensare nucleară de formă eliptică a cometei, fapt necunoscut pînă atunci oamenilor de ştiinţă.

De mai bine de două milenii, omenirea nu încetează să consemneze informaţii despre aceste deosebit de interesante corpuri cereşti care sînt cometele. Printre ele, cometa Halley, care în acest început de an 1986 ne va vizita încă o dată. De fapt, prezenţa ei a şi început să fie semnalată de diferiţi astronomi, inclusiv din ţara noastră. Din păcate, momentul ei de maximă strălucire — de după trecerea ei la periheliu, 9 februarie 1986 — nu va fi vizibil din ţara noastră. Cometa va putea fi însă văzută în drumul ei de întoarcere, după ce va înconjura Soarele şi va putea fi observată în lunile martie şi aprilie, înainte de răsăritul astrului zilei şi în aprilie şi mai, după apusul lui. Mijloacele de informare şi comunicare — atît de dezvoltate astăzi în întreaga lume — ne vor furniza însă date importante despre acest fenomen astral. De altfel, în vederea cercetării cometei de pe Pămînt, a fost organizat un for internaţional de coordonare, *International Halley Watch*, la care participă şi ţara noastră şi la care este inclusă şi activitatea astronomilor amatori. Pentru că deşi ştim atît de multe despre corpurile cereşti, deşi prin intermediul calculelor matematicienilor şi astronomilor ştim că numai în sistemul nostru solar există peste 100 miliarde de comete (Kepler scria într-o imagine foarte reuşită că: „Pe cer sînt atîtea comete, cîţi peşti sînt în Ocean"), ele nu încetează — prin apariţia lor spectaculoasă — să ne fascineze de fiecare dată. ■

Vechi cronici chineze despre cometa Halley

Apariţia cometei [care din veacul XVIII avea să fie cunoscută sub numele astronomului englez Edmund Halley] a fost marcată în China cu cel puţin 3 000 ani în urmă. În anul 1057 î.e.n., în scrierile Huainanzi [o culegere de cronici] se afirma că „regele Wu a luptat pentru tronul regelui Zhou şi cometa a apărut". În 613 î.e.n., în Analele Primăvara şi Toamna se consemna că „în cea de-a şaptea lună a anului, cometa strălucea puternic în apropierea [constelaţiei] Plugului". În 467 î.e.n., reapariţia ei a fost iarăşi descrisă. Aceste mărturii au fost însă laconice şi datele oferite discutabile.

Prima însemnare de încredere prin care lumea a luat cunoştinţă despre cometă a fost aceea făcută de Sima Qian în Însemnările istoricului: „În cel de al şaptelea an [al domniei împăratului Qin Shi Huang] a apărut o cometă, prima dată din Est, apoi din Nord. În luna a cincea, a apărut din nou dinspre Vest". Consemnarea lui Sima Qian a fost făcută în 240 î.e.n., cu 228 ani înainte ca romanii să facă prima menţiune despre cometă. De altfel şi despre această apariţie a ei, din anul 12 î.e.n., astronomii chinezi au lăsat numeroase informaţii, incluzînd şi date cu privire la orbita cometei. Între 240 î.e.n. şi 1910, astronomii chinezi au făcut însemnări despre toate cele 29 vizite ale cometei Halley, acumulînd date de cea mai mare valoare pentru oamenii de ştiinţă ai lumii. Într-un mormînt din timpul dinastiei Han, descoperit în localitatea Mawangdui, din apropierea oraşului Changsha, s-au găsit 29 desene pe mătase înfăţişînd cometa. Aceste desene, datînd nu mai tîrziu de anul 168 î.e.n., constituie cele mai timpurii picturi astronomice din lume. Tot în China s-a stabilit cu 1 000 ani mai devreme decît în Europa că „cometele nu produc lumină; ele o reflectă pe aceea a soarelui". În Europa, acest fapt a fost constatat abia în 1513 (pasajul referitor la astronomie din Istoria dinastiei Jin — 265-420 e.n.).

Ana BUDURA

Mohenjo-Daro amenințat de ... sare

În nr. 12/1976, Magazin istoric relata cititorilor săi despre una dintre cele mai importante capitale ale antichității, Mohenjo-Daro, descoperită în bazinul Indului, de către arheologul indian R.D. Banerji.

Civilizația din valea Indului, aflată în apogeul său acum 3 000 ani, număra aproape o sută de centre, răspîndite pe un teritoriu lung de 1 600 km și lat de 800 m, cam cît Egiptul și Mesopotamia la un loc. Dar, după cum declara de curînd unul dintre specialiștii care și-au concentrat preocupările asupra străvechilor orașe, profesorul Michael Jansen, „numai în zece din așezările reperate au fost întreprinse săpături arheologice, iar din cele zece investigate nu cunoaștem decît zece la sută". Deși minime, cercetările au scos la lumină, în afară de vestigiile arhitectonice propriu-zise, 38 000 obiecte, îndeosebi vase, statuete și sigilii, care au permis oamenilor de știință să-și făurească o viziune destul de exactă asupra istoriei acestor locuri.

Mohenjo-Daro (azi în provincia Sind, din Republica Islamică Pakistan) era un oraș înfloritor cu aproximativ 40 000 locuitori, întreținînd legături comerciale cu Mesopotamia, Asia Centrală, Afganistanul, Persia și India. Străzile, trasate parcă cu linia, dădeau într-o axă centrală, lungă de un kilometru și lată de 10,30 m. Locuințele erau așezate cu spatele la stradă pentru a fi protejate astfel de vînt, praf sau ploaie. Încăperile, printre care se numărau camera de oaspeți, bucătăria și „vestiarul", unde dormea cel ce păzea casa, obicei existent încă în Orient, se deschideau într-o curte interioară. Impresionant este faptul că aproape fiecare casă își avea dușul sau baia ei.

S-a descoperit un întreg cartier unde se fabricau cărămizi pentru construcții, conducte de apă, vase de proporții gigantice sau mai mici, destinate necesităților casnice, precum și tot felul de alte obiecte. Se confecționau, de asemenea, securi și vîrfuri de lănci din-tr-un aliaj de bronz cu cositor care, ciocănit la cald, devenea tot atît de dur ca unele oțeluri. Era cunoscută tehnica prelucrării aurului, argintului și electrumului — aur nativ cu un conținut mare de argint. Mohenjo-darienii foloseau un sistem evoluat de măsuri și greutăți, ale căror unități de bază par să fi fost, pentru lungime, „cotul" de 33,528 cm sau „cotul regal" de 52,52 cm și 13,625 grame, pentru greutate.

În preajma orașului și de-a lungul țărmului fluviului se întindeau culturi de grîu și orez. Deși așezările erau situate la depărtare mare, ca de pildă, Harappa, un alt important centru al civilizației Indului, care se afla la o distanță de 600 km, schimbul de mărfuri era activ, acestea fiind transportate cu cămile, măgari și catîri. Principalul produs exportat era ceramica.

Către 1900 î.e.n., invazia populațiilor ariene (ramura indo-iraniană a familiei indo-europene) a coincis cu sfîrșitul civilizației din valea Indului. Bovărnările fluviului au contribuit și ele la dispariția acestor frumoase așezări, a căror vîrstă a fost redatată în urma [ultimelor cercetări arheologice la 6 000 ani și nu 5 000, cum se considera cu cîțiva ani în urmă.

Prețioasele vestigii istorice sînt astăzi grav amenințate de sarea care saturează pînza freatică. Într-un articol publicat de ziarul Le Figaro și intitulat Mohenjo-Daro, prototipul orașelor moderne, Michel Random scrie: „Dacă în 10-15 ani nu se vor lua măsuri hotărîte pentru salvarea orașului, Mohenjo-Daro, descoperit în 1922 și avînd 6 000 ani de existență, nu va mai fi decît o amintire".

Se pare însă că Mohenjo-Daro va fi salvat prin acțiunea UNESCO, care a lansat o amplă campanie în acest scop. Un grup de experți a calculat că lucrările necesare pentru a apăra fosta capitală de efectele nefaste ale sării vor costa zece milioane de dolari. Pînă acum au fost strînse doar trei milioane, dar ele au permis totuși începerea acțiunii de salvare a orașului-monument. Din totalul de 56 puțuri prevăzute, 14 au fost deja forate, prin procedeul respectiv urmărindu-se scăderea nivelului pînzei freatice, care, în unele locuri, se ridică pînă la 2,50 m de sol.

A.M.Ș.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Imagini din albumele de călătorie ale lui Emanoil Lacu, de la începutul veacului XX

1. Dunărea la Belgrad
2. Greci din Insula Samos în uniforme militare ale vremii
3. Orașul Konya (Turcia): vedere panoramică
4. Familie de beduini din deșertul libian
5. Lîngă Sfinx și piramide
6. Muzicanți egipteni cu instrumente specifice
7. Dans sudanez
8. Luptători abisinieni
9. Imagine de ansamblu a portului Djibouti
10. Traversînd Marea Roșie cu pachebotul „Africa"
11. Alep, panorama vechii fortărețe (sec. XVI)
12. În deșertul sirian
13. Tabără de corturi în Mesopotamia (Irak)
14. Tîrgoveață gruzină
15. Cu lectica în Turcmenia
16. Demnitar din Persia în uniformă de gală

La începutul secolului XX:
UN GLOBE-TROTTER ROMÂN PE TREI CONTINENTE

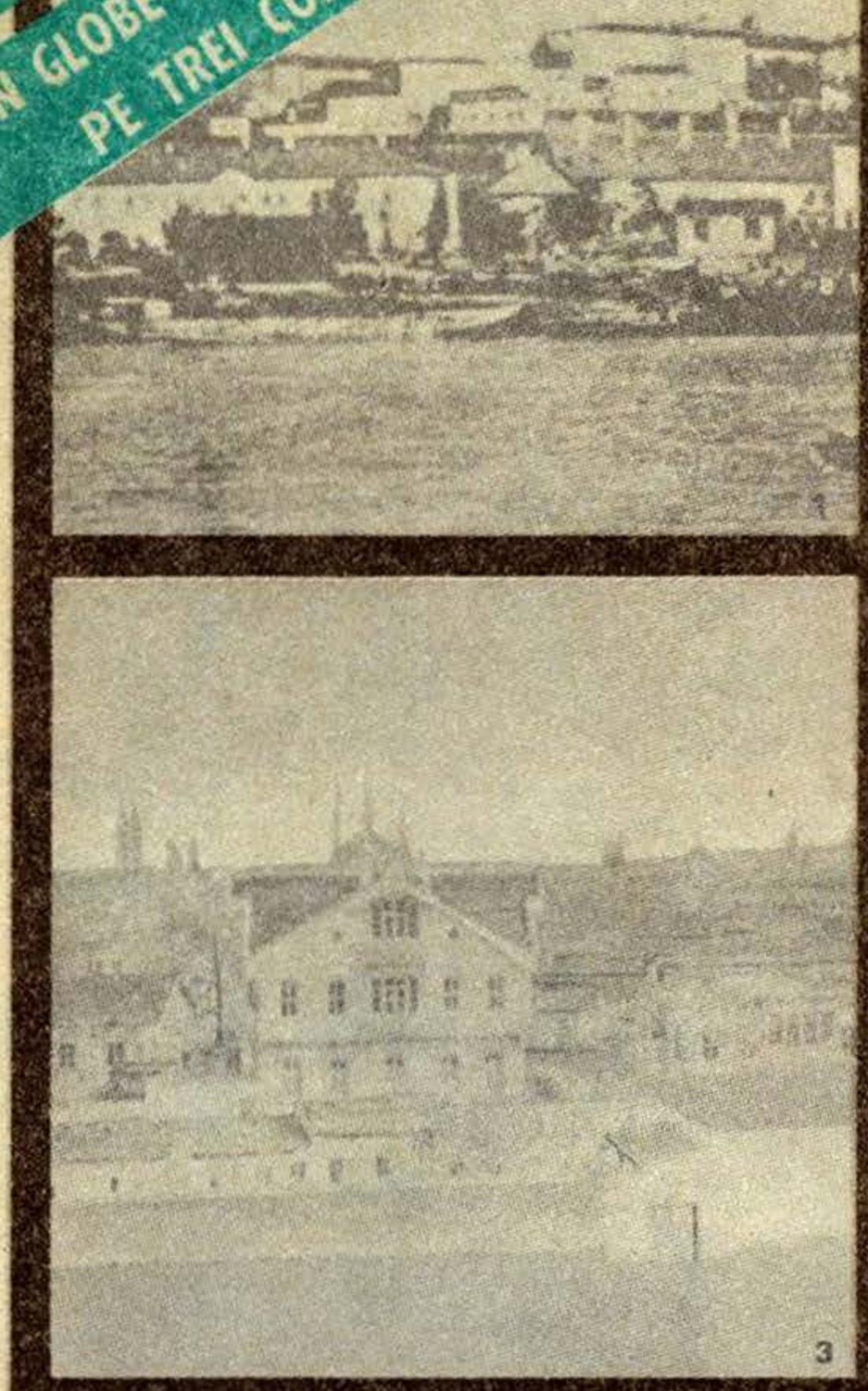
1

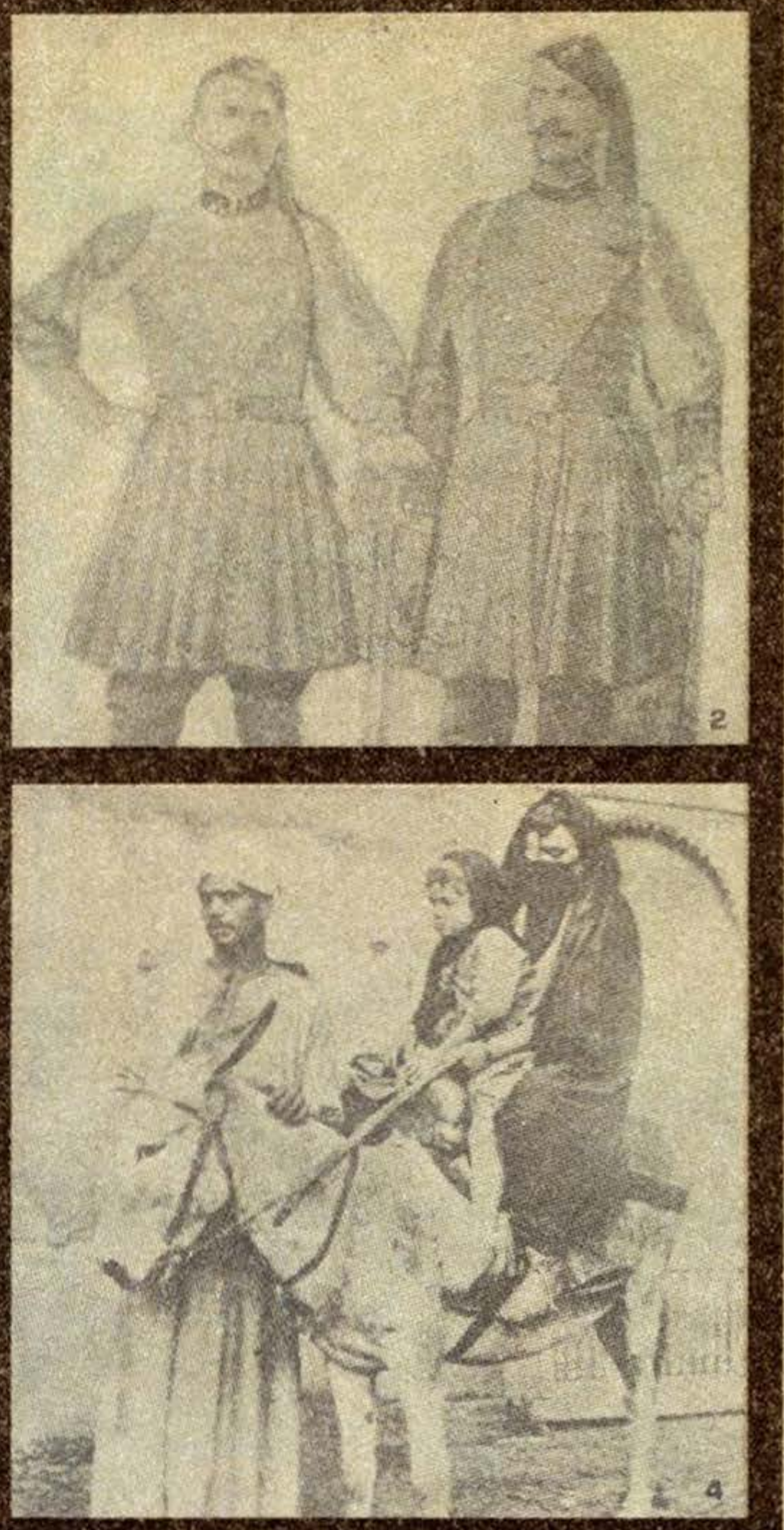
2

3

4

„Am simțit o mare plăcere astăzi primind în localul meu *Barclub* [din Atbara, în Sudan], vizita unei persoane în etate de 28-30 ani, de statură mijlocie, brun la față, cu un păr brun lăsat pe spate pînă la șale. Pe brațul stîng, el avea mai multe fîșii de drapele străine, iar pe piept mîndra fîșie a curcubeului — tricolorul român. Acea persoană străi ă îmi dădu bună-ziua în arăbește, iar eu, cuprins de curiozitate și pătruns de bucurie văzînd că în fața mea strălucește curcubeul român, i-am strîns mîna și i-am zis în românește: «Frate, pe pieptul tău strălucește tricolorul românesc. Vorbește românește!». Atunci străinul, cu ochii plini de lacrimi, m-a îmbrățișat, zicîndu-mi la rîndu-i frate și spunîndu-mi că e român".

Cu aceste cuvinte descria Nicolae M. Gelep emoțio anta sa întîlnire, petrecută tocmai în orașul Atbara, de pe Nil, în Sudan, cu Emanoil Lacu — călător pornit de pe meleagurile românești într-o ambițioasă expediție: înconjurul lumii. Cine era el și în ce împrejurări pornise în temerarul drum?

Către sfîrșitul sec. XIX și începutul veacului nostru, interesul pentru expedițiile geografice și călătoriile în jurul pămîntului se amplifică. Marile expediții în Africa ale lui Livingstone, Stanley sau ameron, încercările de atingere a Polului Nord de către Cook, Nansen sau Amundsen au contribuit decisiv la sporirea preocupărilor pentru călătorii, că-

5

6

7

8

rora li s-au alăturat şi numeroşi români: Emil Racoviţă, participant la celebra expediţie de pe „Belgica" pentru explorarea Antarctidei, Basil G. Assan, Iuliu Popper, Ilarie Mitrea.

Din Răşinarii Sibiului, din aceeaşi localitate cu Ilarie Mitrea, a pornit într-o lungă drumeţie şi un alt călător român: Emanoil (sau Maniu — nume frecvent în această parte a Transilvaniei) Lacu.

După cum singur o spune într-o însemnare autobiografică, s-a născut la Răşinari, la 26 octombrie 1873, într-o familie de oieri. Din lipsă de mijloace a fost nevoit să-şi întrerupă şcoala, ajutîndu-şi o vreme părinţii la treburile gospodăriei sau lucrînd ca *stauzar* (staurar — îngrijitor la staule) şi cioban în munţii Oltului.

În primăvara anului 1895 a trecut Carpaţii, oprindu-se la Bucureşti, la un unchi dinspre mamă, în căutare de lucru. S-a angajat abia în primăvara anului 1896 pe un post de îngrijitor la o grădină din Pucioasa, găsind că staţiunea are „o poziţiune frumoasă şi plăcută", chiar dacă „satul era cam mic", „dar [e] aşezat frumos între munţi, cu băi minerale şi de iod". A lucrat o vreme la Tîrgovişte, apoi la Giurgiu ca vînzător de gheaţă, de unde a făcut o vizită în Bulgaria. Călătoria peste Dunăre este consemnată ca un eveniment deosebit în însemnările sale autobiografice, deoarece „eu acum de prima dată văz vapor şi Dunărea, despre care citisem numai prin cărţi, şi-acum mă vedeam pe vapor. Ce impresie frumoasă! Priveam cu admiraţie acel fluviu de apă, de o lăţime ca de 1 km".

Angajat de consulul român din Rusciuc, Fotin Tomescu, are ocazia să înveţe limba

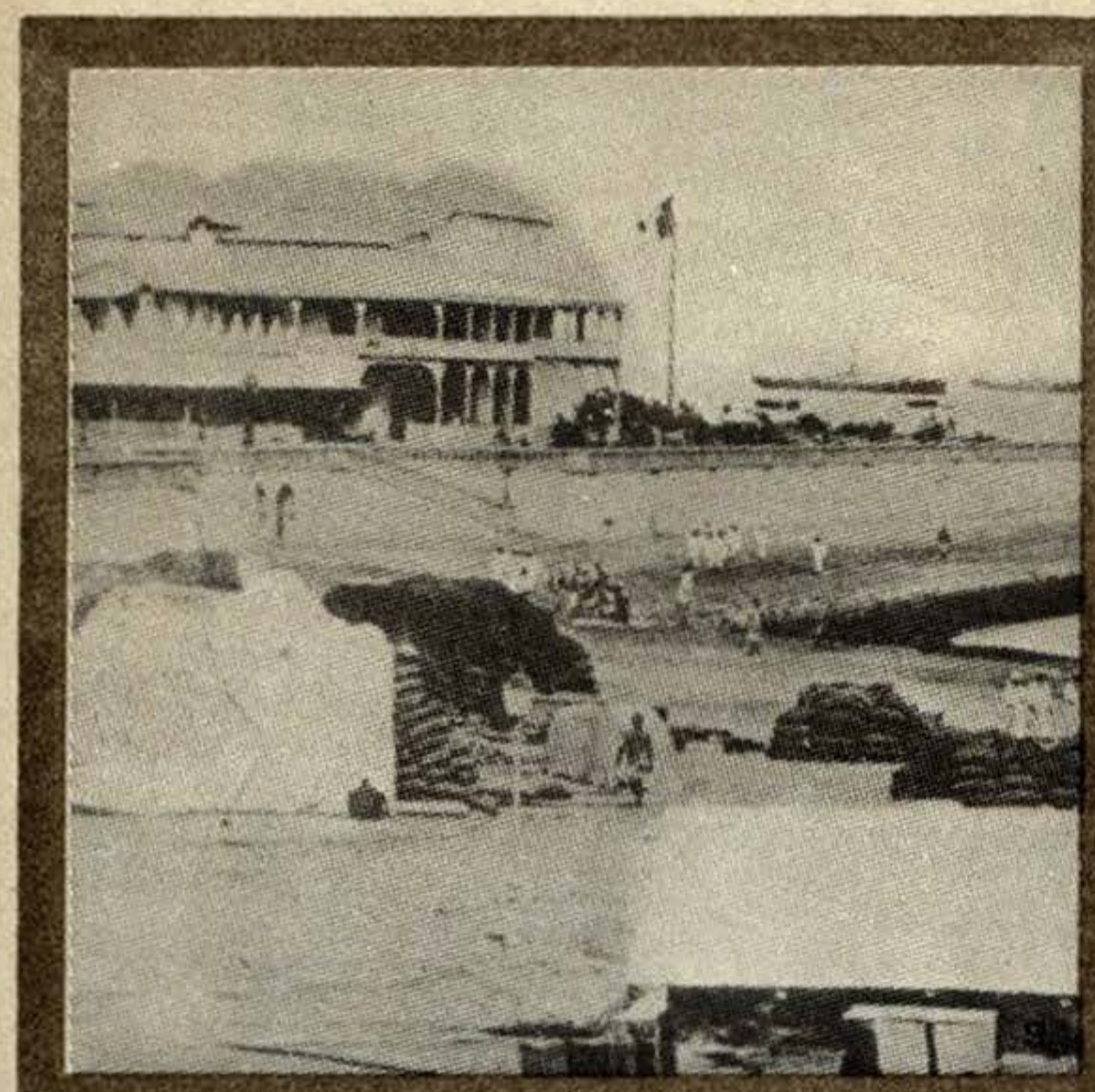

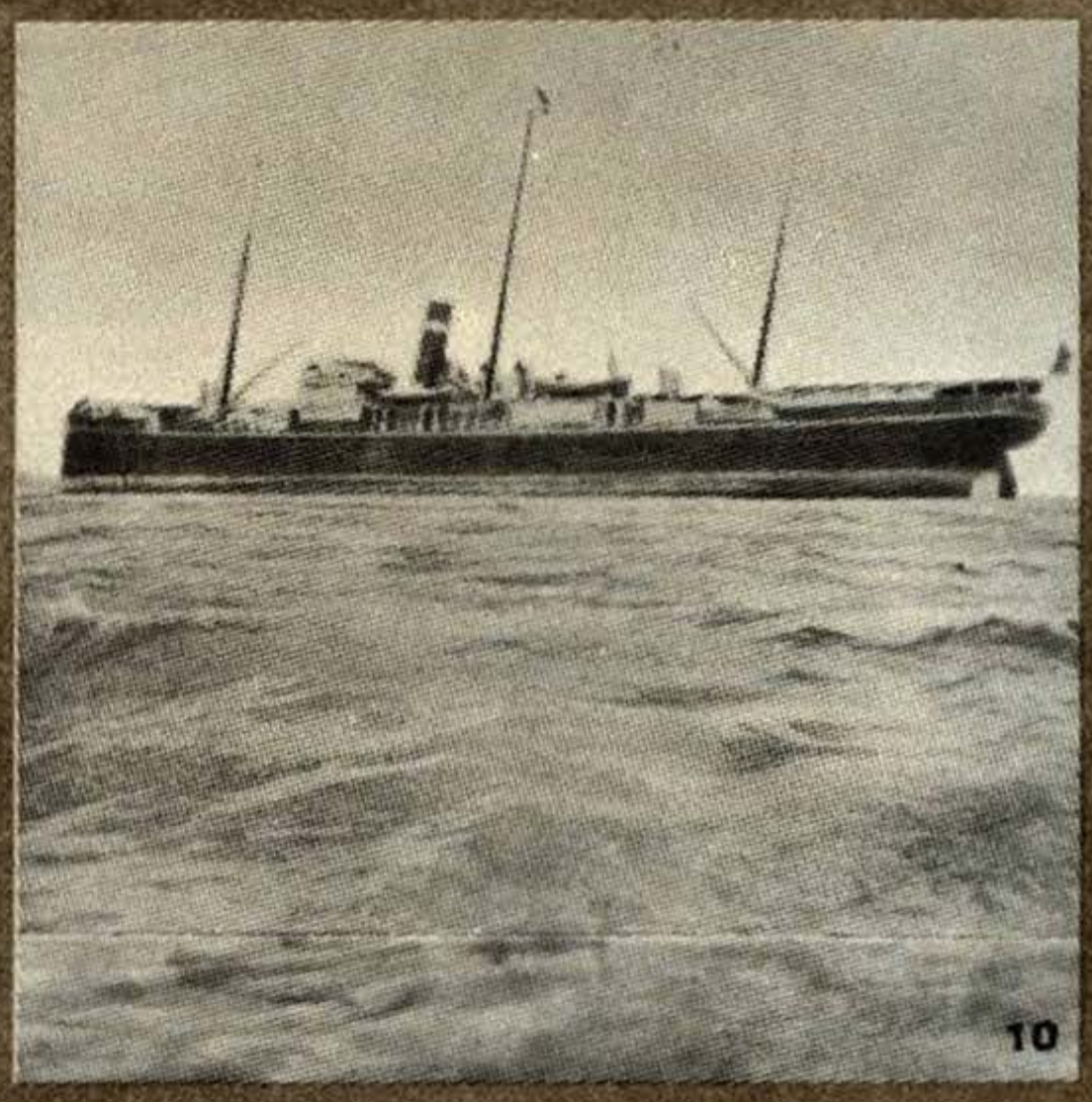

bulgară, precum şi ceva turcă şi franceză. Mirajul călătoriilor îl atrage însă în continuare şi, la 21 august 1899, se îmbarcă pe un vapor, pornind „pe seninul de apă al Mării Negre, care mi se părea a fi un cer senin pe apă" spre Constantinopol.

Urmează noi călătorii, la Muntele Athos şi, apoi, la Ierusalim. Aici are surpriza şi bucuria de a întîlni un hotelier român din Brăila, care îl ajută în continuarea călătoriei. La 11 februa ie 1903 se află din nou la Sofia, unde se stabileşte vremelnic.

Este tocmai epoca în care „Tou ing Club de France" lansează mai multe concursuri pentru globe-trotteri, în vederea ocoli ii pămîntului pe jos. Clubul oferă un franc pentru fiecare kilometru parcurs, cerînd, în schimb, atestate de la oficialităţi pentru toate localităţile aflate pe itinerarul respectiv. Avînd fa mă de călător, Emanoil Lacu se angajează şi el într-o asemenea temerară expediţie. La 17 martie 1905, porneşte din Sofia, cu un mic sac de voiaj în care se află cîteva lucruri trebuitoare şi mai multe caiete de însemnări. Aflate în prezent în fondurile Bibliotecii Centrale de Stat (Arhiva Saint Georges, dosarele 580, 587, 588, 589, 591, 592, 593, 595, 596, 597), însemnările lui Lacu — simple şi directe — ne îngăduie reconstituirea dificilei şi palpitantei sale călătorii. Emanoil Lacu *a ţinut în tot cursul călătoriei să-şi sublinieze calitatea de român: nu numai prin drapelul tricolor pe care îl purta înfăşurat pe piept, ci şi prin textul ce însoţea fotografia de pe primul caiet de însemnări: „turistul Mano Lacko român din Transilvanie"*.

Nu ne-am propus reconstituirea întregului itinerar parcurs. Acesta a fost foarte

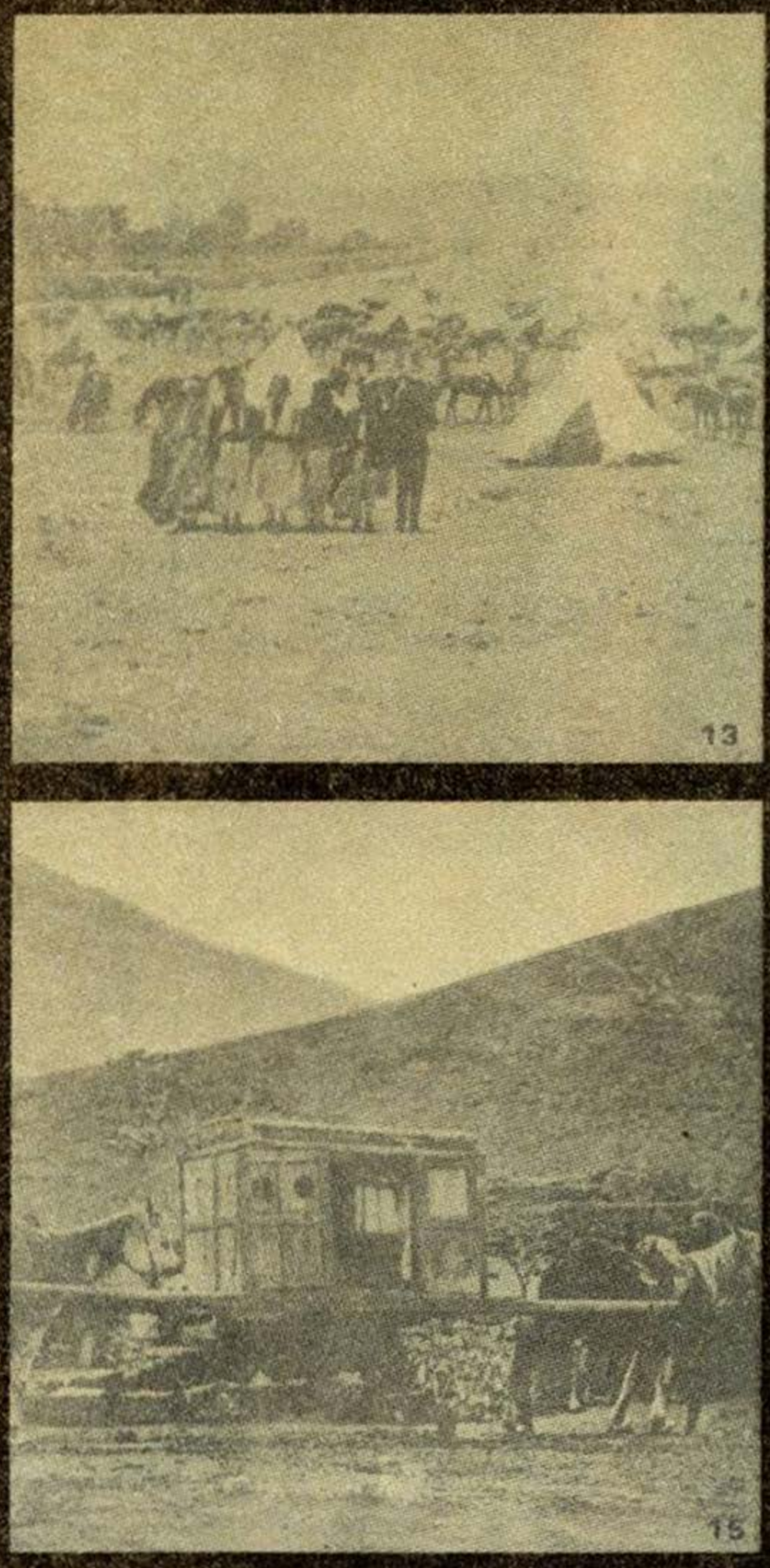
13

14

15

16

sinuos, cum rezultă dintr-o scrisoare pe care, la 3 februarie 1909, o trimite părinților săi. În patru ani, Lacu străbătuse 1 458 km în Bulgaria, 442 în Serbia, 2 569 în Bosnia și Austria, 5 588 în Italia, 2 275 în Grecia, alți 1 598 în Creta, 485 în Samos și 8 318 km în Asia Mică. „Aici, în Asia Mică — continua el scrisoarea — am cele mai bune și cele mai cordiale întîmplări [întîmpinări] în toate orașele și satele, at t la autorități, cît și la popor".

În a doua etapă a călătoriei, Lacu a străbătut o parte a Africii (Egiptul, Sudanul și Etiopia — fiind primit, între alții, de negusul Menelik II, care l-a decorat cu Crucea Etiopiei), întorcîndu-se prin A abia în Asia Mică și apoi în Asia Centrală. La 10 februarie 1913, într-o nouă scriscare, își înștiința părinții că întrucît Tourring Clubul nu-i mai finanțează expediția (aceasta, subvenționa călătoria pe termen de șapte ani) s-a decis s-o continue pe cont propriu. Intenționa, cum rezultă dintr-o altă scrisoare (10 august 1914) să străbată India, partea asiatică a Rusiei și Extremul Orient. Ultima consemnare din jurnal îl arată ca oaspete al Legiunii americane din Mordvin (noiembrie 1915), unde cîțiva dintre membrii acesteia își notează impresiile în jurnalul său.

Nu știm dacă a mai străbătut și alte țări și, eventual, pe ce cale a ajuns acasă. În 1918, Lacu se afla din nou în țară, trăind și el memorabilele evenimente ce au dus la săvîrșirea marii Uniri. Din drumurile sale de tinerețe rezultă însă că Lacu a făcut dovada că a știut să se servească din plin de șansa ce i s-a oferit: caietele sale de însemnări, fotografiile și imaginile adunate și păstrate cu atîtea dificultăți constituie documente prețioase ale vremii.

Mircea POPA

PE URMELE STRĂMOŞILOR (VIII)

ION POPESCU-PUŢURI

În ultimul număr al revistei[1] am încheiat publicarea indicelui de nume şi locuri la lucrarea orientalistului francez A.J. Saint-Martin, Fragments d'une histoire des Arsacids. Prin intermediul acestui bogat indice menţionînd nume, locuri şi evenimente din istoria Imperiului part al Arsacizilor şi a civilizaţiilor cu care aceştia au venit în contact, cititorii au putut cunoaşte aspecte diverse ale istoriei din acea vreme, interdependenţa dintre diferitele civilizaţii, legăturile — pe multiple planuri — stabilite între acest important stat al antichităţii şi statul creat la Dunăre, Mare şi Carpaţi de strămoşii noştri geto-daci.

Prezentarea alfabetică a numelor şi locurilor ce evocau istoria arsacidă a determinat, firesc, unele dificultăţi de înţelegere, întrucît faptele nu erau înfăţişate cronologic, ci în curgerea lor alfabetică. Astfel, pentru a da un singur exemplu, după „vocea" referitoare la Tiridate (al doilea rege în ordine cronologică) urmau evenimente desfăşurate cîteva secole mai tîrziu pentru ca următoarea „voce" să prezinte, din nou, informaţii legate de începuturile istoriei arsacide. De altfel, înşişi editorii operei lui Saint-Martin (publicată, cum se ştie, postum), în frunte cu Félix Lajard, resimţind aceste dificultăţi, au decis să întocmească, în încheierea lucrării, o seamă de tabele cronologice, de natură să fixeze mai exact în timp domniile regilor arsacizi şi, totodată, să dea posibilitatea unei raportări la evenimente contemporane respectivelor domnii. Publicarea tabelelor cronologice era necesară şi dintr-alt punct de vedere. La începutul secolului XIX, studiile orientaliste cunoşteau o largă răspîndire, savanţi din diferite ţări ale lumii încercînd, pe baza studiilor personale întreprinse, să reconstituie curgerea evenimentelor. Cunoaşterea mai completă sau mai puţin completă a istoriei arsacide făcea ca datările cronologice să difere de la un învăţat la altul; în sfîrşit, însăşi existenţa unuia sau altuia dintre personajele istoriei arsacide era ignorată sau contopită cu a altuia. De pildă, orientalistul danez Olav Gerhardt Tychsen (1734-1825) a alcătuit un sistem

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1986.

TABEL CRONOLOGIC AL REGILOR ARSACIZI AI PERSIEI

După J. Saint-Martin	După Tychsen	După Charles Lenormant	După H.T. Priasep
ARSACES 250-249 î.e.n.	256 î.e.n.	256 î.e.n.	254-250 î.e.n.
TIRIDATE I 248-247	254	254	contemporan cu
ARTABAN I 219	217	210	către 200
PRIAPATIUS (Phraapatius) sau Pampatius 198	197	195	196
Phraate I 178	182	180	181
MITHRIDATE I 173 (îl asociază la tron pe fiul său Phraate)	173	170	177
PHRAATE II, domneşte singur în anul 137	137	140	139
MITHRIDATE II 123 (Interregn probabil sau an rege necunoscut de la anul 90 la anul 87)	125	fără dată	125 sau 128, tulburări şi războaie civile de la 85 la 77
MNASCIRES 87 (Interregn probabil sau un rege necunoscut de la anul 77 la 74)	88	fără dată	fără dată
SINATRACES sau Sinatroces 74	77	idem	67
MITHRIDATE III 57	61	idem	nemenţionat
ORODES I (numit Arsches de armeni); el îl asociază la tron pe fiul său Phraate) 58	54	idem	55
PHRAATE IV (Arschevir) domneşte singur în anul 37	37	—	37
PHRATACES (fiul lui Phraate IV) 2 e.n.	—	nemenţionat	
ORODES II 10	1 e.n.	—	4 e.n.
VONONES I 11	4	—	14
ARTABAN III numit Ardasches de armeni, uzurpă tronul în anul 10 sau 11 şi domneşte fără a fi contestat din anul 15	14	—	18
PHRAATE V, fiul lui Phraate IV 35	nemenţionat	—	neacceptat [ca rege al parţilor]
TIRIDATE II (Artaban III îl detronează pe acest prinţ în anul 36 şi este detronat la rîndul său în 40 sau 41 35	idem	—	idem
Acest prinţ cedează coroana în anul 42 lui Artaban III care domneşte pînă în anul 48 41	idem	—	nemenţionat
BARDAN 48	41	41	41
GOTARZES (Bardan revocă pe tron în 44; este ucis în 48. Către sfîrşitul acestui ultim an Gotarzes reprimeşte puterea regală) 48	46	46	47
MEHERDATE I fiul lui Vologese I 49 (acest prinţ este detronat în anul 50 de Gotarzes, care moare în acel an)	nemenţionat	nemenţionat	neacceptat
VONONES II 50	51	51	49
VOLOGESE I (În 52 sau 53, revolta altui Vologese sau Valgases, care uzurpă titlul de rege) fără dată	fără dată	62	55

cronologic al domnitilor arsacide, reputatul numismat francez Charles Lenormant (1802-1859) — un altul, iar sanscritologul şi numismatul britanic H.T.Prinsep (1799-1840), care a activat multă vreme în India, a realizat o altă cronologie.

Însuşi Saint-Martin a revenit, în diverse lucrări ale sale, corectînd unele erori sau îmbunătăţind informaţiile de care dispunea. Astfel, în Fragmente ale unei istorii a Arsacizilor el prezintă succesiunea regilor arsacizi ai Armeniei doar pînă în anul 129 e.n., pentru ca într-o altă lucrare, Memorii asupra Armeniei, să o continue pînă în anul 428, corectînd, totodată, unele date.

Pentru a oferi o imagine cît mai exactă cititorilor, editorii operei sale au alcătuit trei astfel tabele cronologice, prezentînd în primul din ele cronologiile stabilite pentru regii arsacizi ai Persiei de Saint-Martin, Tychsen, Lenormant, Prinsep; celelalte două tabele prezintă comparativ cronologia regilor Armeniei (ambele ramuri) aşa cum apar în cele două lucrări ale lui Saint-Martin şi — separat — cronologia stabilită pentru aceeaşi formaţiune politică de abatele Cappelletti — un cunoscut orientalist francez contemporan cu Saint-Martin.

Prezentarea simultană a diferitelor cronologii constituie, totodată, o dovadă a cunoştinţelor superioare ale lui Saint-Martin comparativ cu ale altor orientalişti ai vremii, bogăţia de date pe care le acumulase — ceea ce dă, desigur, şi mai multă consistenţă scrierilor sale.

Pentru unii din cititorii Magazinului istoric a părut ciudată cuprinderea unor subiecte de istorie a Imperiului arsacid, în cadrul unei rubrici cu titlul Pe urmele strămoşilor. Trebuie să precizăm că aceşti Arsacizi care au domnit peste întinse teritorii ale Asiei Mici şi Orientului Mijlociu au fost de origine europeană, mai exact geto-daci din spaţiul carpato-dunăreano-pontic. De altfel, parcurgînd diferitele „voci" ale indicelui de nume şi locuri, cititorii au observat, desigur, că o serie de denumiri, Da-hia, Balhavouni etc. evocă locuri şi evenimente legate de istoria geto-dacilor. Oprindu-se asupra acestui aspect, Saint-Martin demonstra că parţii, dahii (dacii) asiatici „se identifică cu acea naţiune puternică a dacilor care, din timpuri imemoriale, locuieşte pe malurile Dunării". Saint-Martin considera că Arsacizii au fost de origine europeană. Cu mii de ani în urmă, în condiţii pe care istoria nu le poate elucida, o parte a geto-dacilor au ajuns pînă în în-

TABEL CRONOLOGIC AL REGILOR ARSACIZI DIN ARMENIA

După J. Saint-Martin		După abatele Cappelletti
în Fragmente de istorie arsacidă	în Memorii asupra Armeniei	după Movses Khorenaţi şi alţi istorici armeni
Prima ramură	Prima ramură	Fără deosebire de ramură
VALARSACE (Vagarschag) I, 150 sau 149 î.e.n. Fratele lui Mitridate I, regele parţilor	149 î.e.n.	149 î.e.n.
ARSACES (Arschag) I 128 sau 127	127	130
ARTAXES (Ardasches) I 115 sau 114	114	114
TIGRAN (Dikran) I, numit, de asemenea, Ardasches (către anul 55 el asociază la coroană pe Artavasde, cel mai mic dintre fiii săi) 90 sau 89	89	Tigran II 89
ARTAVASDE sau Artaban (Ardavast) I (Domneşte singur din anul) 36	36	ARSCHAM fiul lui Artaxias I şi frate cu Tigran II 40 36
		Moare în anul 16
ARTAXES sau Artaxias II 34 (Detronat puţin după. În chiar acest an, Alexandru fiul lui Marcus Antonius şi al Cleopatrei primeşte de la tatăl său coroana Armeniei)	34	nemenţionat
ARTAXES II, revine pe tron 30	30	idem
TIGRAN II 29	29	idem
TIGRAN III fără dată	fără dată	idem
ARTAVASDE II, prinţ de sînge regal, dar uzurpator fără dată	TIGRAN III revine pe tron	
TIGRAN IV, fiul lui Tigran III, către anul 21 e.n.	5 î.e.n.	idem
	nemenţionat	idem
	ERATO, văduva lui Tigran III. Abdică puţin după	
ARIOBARZAN, prinţ mede pus pe tronul Armeniei de către romani 6 e.n.	8 î.e.n. 6	nemenţionată nemenţionat
ERATO, succede lui Ariobarzane şi nu domneşte decît foarte puţin fără dată	ERATO revine pe tron 5	nemenţionată
VONONES, către anul 15	Interregn 16	nemenţionat
ORODES, fiul lui Artabas III, rege al mezilor şi parţilor. El este prins de Germanicus în anul 18 16 sau 17	nemenţionat	idem
ZENON, fiul lui Polemon, regele Pontului. La numele de Artaxias 18	18	idem
	TIGRAN IV, fiul lui Alexandru, fiul lui Irod, regele Iudeii (fără dată)	idem
		ANANIA, fiul lui Abgar, succede tatălui său, anul 38
ARSACES II, fiul lui Artaban III, regele parţilor 34	35	SANATR X (Sanadrug) fiul unei surori a lui Augar, succede lui Ananie, anul 42
MITHRIDATE, fratele lui Pharasmane, regele Iberiei (După ce a fost mai multe ori deposedat şi restabilit pe tron, a fost asasinat în anul 50 de nepotul său Rhadamist) 35	35	Ri moare în tulburări interne în anul 68
TIGRAN V, cel mai mic nepot al lui Archelaus, regele Cappadociei şi Irod, regele Iudeei 60		idem
Interregn 62		
TIRIDATES III, primeşte la Roma, de la Nero, coroana Armeniei 66	62	
	Domneşte aproximativ 11 ani	idem

TABEL CRONOLOGIC AL REGILOR ARSACIZI DIN ARMENIA

După J. Saint-Martin		După abatele Cappellettii
În Fragmente de istorie arsacidă	În memorii asupra Armeniei	după Movses Khorenaţi şi alţi istorici armeni
A doua ramură	A doua ramură	Fără deosebire de ramură
1	2	3
ARSCHAM sau Ardcham, fiul lui Ardasches. Frate cu Tigran I. Mai e numit Maana Saphetul 38 î.e.n.	38 î.e.n.	36 î.e.n. moare în anul 16
MAANU, fiul lui Arschum sau Maanu Saphetul 9 sau 8	10	nemenţionat
ABGAR CEL NEGRU (Uchoma) alt fiu al lui Arscham. Moare în anul 35 sau 36 e.n. 3 sau 2 î.e.n.	5	ABGAR (fără supranume) Domneşte aproximativ 48 ani 38
ANANIA, către anul 35 e.n.	32 e.n.	moare în anul 42
SANADRUG, fiu de soră a lui Abgar cel Negru, către anul 50 sau 51	36	43
EROVANT (Erouant). Se declară rege al Armeniei în anul 68	58	Moare în anul 67 Tulburări în 67 68

1	2	3
Nu este recunoscut rege al Armeniei decît după moartea lui Tiridates către anul 75 ARTAXES (Artaşches) III fiul lui Sanadrug (Istoricii greci îl numesc Exedares sau Axidares 88 Domneşte pînă în anul 129		ARTAXES fiul lui Sanatrux (Sanadrug) e proclamat rege concomitent (cu Erovant)
	78 ARTAVASDE IV, fiul lui Artaxes III 120	ARTAXES II, fiul lui Sanatrux 88 ARTAVASDE II, fiul lui Artaxes II 128 Moare în anul 130
	DIRAN I, fratele lui 121 TIGRAN VI, fratele lui 142 E detronat în 161 de Lucius Verus, care dă coroana lui Sohemo, leşit dintr-o altă ramură a Arsacizilor	DIRAN I, alt fiu al lui Artaxes II 131 TIGRAN III, frate cu Diran I şi supranumit cel din Urmă 152 VALARS (Vagasch), fiul lui Tigran III 194 sau 195
	VEGARSCHE sau Volagese, fiul lui Tigran VI 178	214 Este asasinat în 259 de Artaxerxe (Ardeschir) regele Persiei Uzurparea şi dominaţia regelui Persiei durează 27 ani (între 259 şi 286)
	CHOSROES (Khosrov) I, fiul său, supranumit cel Mare 198 ARDE CHIR, rege al perşilor, din neamul Sassonizilor 222 Armenia rămîne timp de 27 ani (între 222 şi 259) sub dominaţia acestui prinţ şi a fiului său Şahpur I TIRIDATES II, fiul lui Chosroe, numit şi cel Mare 259 Moare în 313 sau 314 Interregn 314	286 moare în 321 Interregn 342
	SANADRUG, prinţ arsacid şi PACOURS (Pagur) din familia arşacuniilor, uzurpă titlul de rege, primul în nordul Armeniei al doilea în sud CHOSROE II, fiul lui Tiridate II, numit şi cel Mic 316 DIRAN II, fiul său 325	344 353
	ARSACES III, fiul său 341	ARSACES II, fiul lui Diran II 362 În 381 se sinucide de disperare în Castelul Uitării BAP sau Pap, al doilea fiu al lui Arsaces II 381
	BAB, fiul său 370 Ammianus Marcellinus îl numeşte Para 37 VARAZTAD, fiul lui Anob, fratele lui Arsaces III 377 ARSACES IV şi Valarsaces II, amîndoi fii ai lui Bab 382	384 ARSACES III şi VALARSACES IV, amîndoi fii ai lui Bab 386 El domnesc unul în partea răsăriteană, celălalt în partea apuseană a Armeniei. Valarsaces moare în acelaşi an
	ABSACES IV singur. Împărţire a Armeniei între romani şi perşi. Arsaces IV continuă să guverneze partea apuseană, ca vasal al împăratului de Constantinopol. Regele Persiei, Sahpur III, dă partea ce îi revine lui Chosroe III, descendent dintr-o altă ramură a Arsacizilor	
	Arsaces IV moare în 389 După moartea sa, Imperiul [roman] de răsărit dă guvernarea Armeniei greceşti lui Kazavin, fiul lui Shantarel, din familia Gamsarganilor, descendenţi din familia Arsacizilor din Persia. Acest general se supune lui Chosroe III, care se recunoaşte tributar imperiului [roman]. Această purtare nemulţumeşte pe regele Persiei, Bahram IV. Chosroe e detronat şi închis în Castelul Uitării, situat în Susiana	CHOSROE III 388
	BAHRAM-ŞAHPUR (Vihram-Sabub) fratele lui Chosroe III, pus pe tron de Bahram IV 392	392
	Chosroe III, restabilit pe tron după moartea fratelui său de regele Persiei Iezdedjerd I 414	414
	ŞAHPUR, fiul lui Iezdedjerd I 415	415
	Interregn 419	419
	ARTASES IV, fiul lui Bahram-Şahpur, numit apoi Ardeschir, pus pe tron de regele Persiei, Bahram V 422	moare la Ctesiphon în 419 422
	Este detronat şi regatul arsacid al Armeniei e distrus în anul 428	428

depărtate părţi ale Asiei, ducînd acolo cultura materială şi spirituală la care ajunsese marele popor dacic, pe care apoi popoarele au dezvoltat-o şi adaptat-o la condiţiile noi de viaţă ale teritoriilor asiatice unde s-au aşezat.

Evoluţia geto-dacilor europeni ca şi a celor asiatici din rîndul cărora au apărut Arsacizii a păstrat numeroase similitudini, una fiind şi aceea a adoptării titulaturii de „rege al regilor" — ceea ce semnifica marea autoritate de care se bucurau purtătorii ei. Am văzut într-unul din numerele anterioare ale revistei că 31 suverani parţi s-au intitulat „regi ai regilor"; ştim — de asemenea — din decretul lui Acornion că Burebista era considerat „cel dintîi şi cel mai mare dintre regii din Tracia". De altfel, între cele două teritorii — Dacia şi imperiul part — s-au menţinut legături strînse, nu numai comerciale, ci şi de natura cooperării militare. Luptele lui Burebista în sudul Dunării împotriva tendinţelor cotropitoare romane au fost succedate de lupte desfăşurate în Orient între parţi şi romani, soldîndu-se cu marea izbîndă din ziua de 6 mai 53 î.e.n. la Carrhae, în Mesopotamia, a generalului part Surena.

De asemenea, strînse legături de prietenie au existat între viteazul rege Decebal şi Pacorus II, la un moment dat iniţiindu-se tratative care stipulau împotrivirea, în cooperare, faţă de tendinţele ofensive ale romanilor. În semn de deosebită preţuire, Decebal a trimis lui Pacorus pe Callidromus, un om de cultură deosebită pe care-l avea la curtea sa de la Sarmizegetusa.

În lupta împotriva tendinţelor dominatoare ale Imperiului roman, precedate de cuceririle lui Alexandru Macedon, geto-dacii de la Carpaţi şi Dunăre, cît şi Arsacizii au apelat la toate resursele, inclusiv la concepţiile religioase. Astfel, regele Abgar cel Negru s-a pus în slujba noii concepţii filozofice ce se răspîndea în Orient, care mai apoi va fi cunoscută sub numele de creştinism, făcînd aceasta pentru a realiza unitatea diferitelor popoare aflate sub stăpînirea parţilor. Este meritul savantului francez Saint-Martin de a fi evidenţiat că de la Dunăre şi din părţile asiatice unde locuiau ramuri ale strămoşilor noştri geto-daci s-au ridicat primele împotriviri faţă de imperiile macedonean şi roman. În această confruntare, care a durat secole, geto-dacii au fost în strînsă colaborare pentru apărarea libertăţii şi pămîntului străbun. ■

Toate aceste tezaure aşteaptă însă şi vor mai aştepta pe săpători, care, din aşezările viilor şi din mormintele adormiţilor din Cîmpia muntească, ca şi din platoul transilvan,să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN
Getica

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

TEZAURE MONETARE GETO-DACICE

MIHAI GRAMATOPOL

Un capitol important al valorilor materiale şi culturale făurite de strămoşii noştri îl constituie tezaurele monetare. Includerea monedelor alături de celelalte tezaure (armuri, podoabe, diferite vase) nu este întîmplătoare: mai întîi, ele înmagazinează o mare cantitate de metal preţios: aur sau argint. Apoi, prin faptul că reprezentările de pe aversul şi reversul monedelor constituie realizări artistice, în strînsă conexiune cu concepţia artistică şi culturală a epocii. În sfîrşit, pentru larga lor circulaţie în întreaga lume geto-dacică, subliniind unitatea economică şi politică a vechii Dacii.

Pînă în urmă cu un secol, noţiunea de numismatică geto-dacică nu exista în limbajul specialiştilor. Monedele geto-dacice au început a fi colecţionate, studiate şi identificate ca atare în ultimul pătrar al veacului trecut. Cel dintîi care, referindu-se la aceste monede, a folosit noţiunea de „tetradrahme dacice" a fost numismatul E.A. Bielz, în articolul *Die dakischen Tetradrachmen Siebenbürgens*, apărut într-unul din numerele pe 1874 ale periodicului *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* (Arhiva societăţii pentru etnografie a Transilvaniei). De atunci încoace, numismaţi din diferite ţări ale lumii şi, evident, români au colecţionat, în continuare, au studiat şi au publicat informaţii despre fonduri mai vechi sau mai noi, precum şi despre descoperirile de ultimă oră.

Raritate şi valoare

Una din caracteristicile tezaurelor monetare geto-dacice ca şi ale celor celtice (aşa-numitele tezaure „barbare") este numărul mic al pieselor din care sînt compuse. De cele mai multe ori, ele conţin cîteva zeci de monede; doar în cîteva cazuri s-au descoperit sute de piese la un loc. Fiind în număr restrîns, monedele geto-dacice sînt în mod firesc rare şi, ca atare, valoroase şi căutate de colecţionari. Această raritate a avut însă de-a lungul timpului şi repercusiuni negative, în sensul că numeroase descoperiri au fost dispersate îndată după găsirea lor, monedele trecînd dintr-o colecţie în alta, ceea ce a dus la pierderea informaţiilor privitoare la locul unde au fost descoperite, mărimea şi structura tipologică a tezaurului din care făceau parte iniţial. La Luşca, în judeţul Bistriţa-Năsăud, de exemplu, au fost descoperite, în 1842, 34 monede — din care nici una nu a ajuns pînă în zilele noastre; la Tonciu, acelaşi judeţ, din 160 piese depistate în 1907 s-au păstrat doar 19, la care s-ar mai putea adăuga şapte despre care se crede că ar fi făcut parte din acest tezaur; la Almaş, jud.

Arad — din 200 monede găsite în 1964 s-au pierdut 186. Și înșiruirea unor astfel de exemple ar putea continua...

În aceste condiții, analiza contextului istoric și arheologic în care a fost ascuns un tezaur sau altul este foarte dificilă, iar în unele cazuri imposibil de realizat. Situația (valabilă în bună măsură chiar și pentru cele mai judicios organizate fonduri numismatice din lume) facilitează emiterea de către diverși amatori a unor teorii dintre cele mai fanteziste, fără acoperirea unei temeiuice cunoașteri.

Vorbind despre tezaurele geto-dacice interesează — în primul rînd — momentul apariției monedelor în lumea strănești și în cele de peste hotare. Autorul împarte emisiunile monetare dacice în două faze: o primă perioadă, timpurie (marcată de descoperirile din partea de sus a Moldovei, din Transilvania, Banat și Oltenia), datată în sec. III-II î.e.n. și o altă fază, tîrzie, de la mijlocul sec. II î.e.n. pînă în jurul anului 70 î.e.n. (cu substanțiale descoperiri în Muntenia și partea de sud a Moldovei). Bizuindu-se pe emisiunile din această a doua etapă, C. Preda identifică patru mari uniuni ale geto-dacilor: una în centrul Munteniei, alta în nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, o a treia în Oltenia și, în fine, ultima, pe văile Mureșului și Tîrnavelor[1].

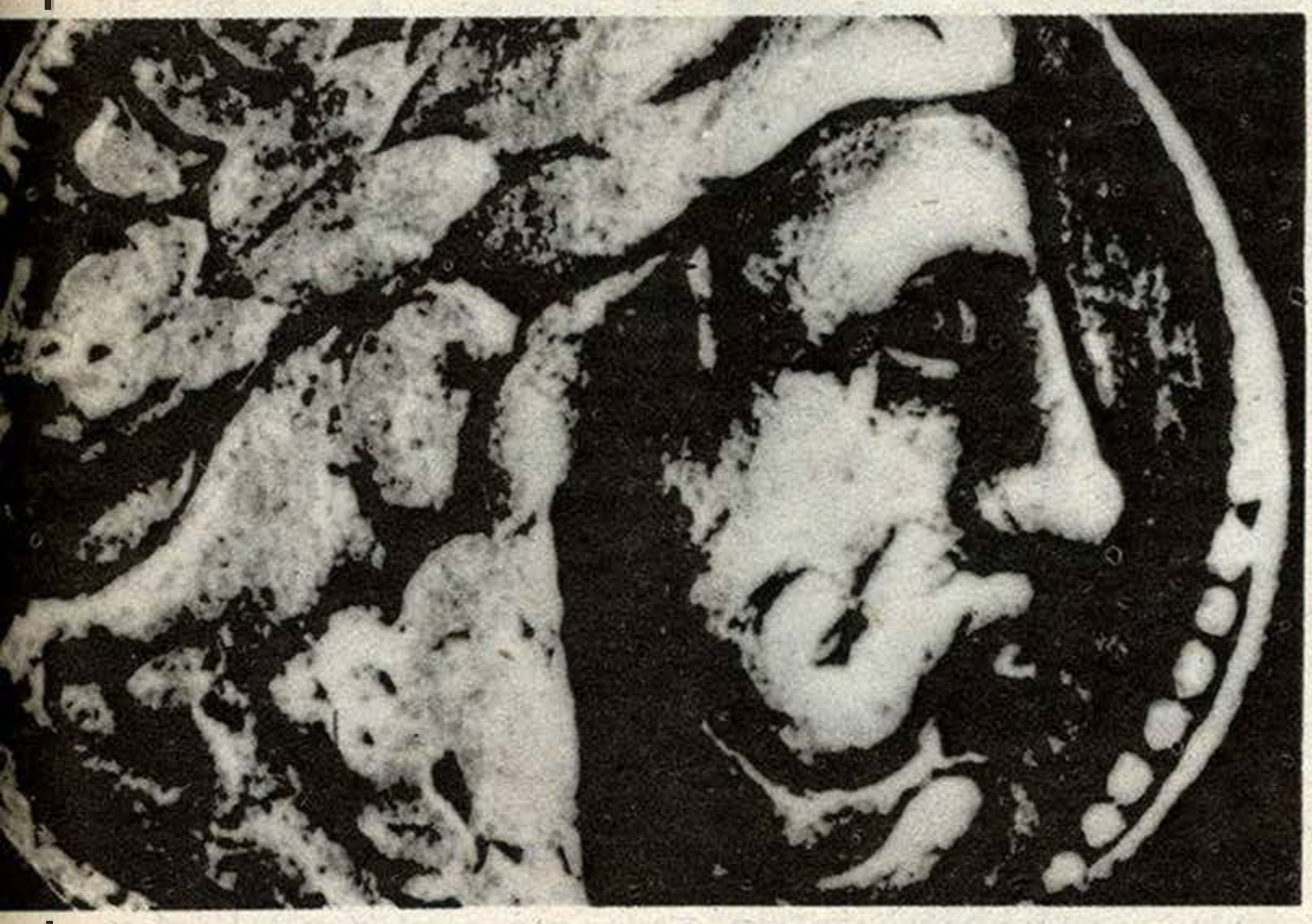

Aversul unei monede dacice tip Hușl-Vovriești

moșilor noștri, semnificația lor economică și politică și, în egală măsură, valoarea lor artistică, de natură să justifice includerea lor în rubrica pe care am consacrat-o tezaurelor strămoșești.

Dat fiind că — așa cum am văzut — analiza individuală a tezaurelor este dificilă, trebuie recurs la cercetarea lor globală, pe întreaga arie unde au fost bătute și au circulat monedele respective. Această orientare se află și la baza fundamentalei monografii a lui Constantin Preda, *Monedele geto-dacilor*, apărută în 1973, referitoare la piesele de acest gen aflate în colecțiile româ-

Descoperirea în cetatea dacică de la Tilișca (jud. Sibiu) a 14 stanțe monetare reproducînd tipuri de denari romani republicani[2] a fost interpretată de autor drept o aliniere a lui Burebista la politica economică a Romei, prin renunțarea la monetăria tradițională și emiterea unor copii de denari romani, a căror pătrundere în Dacia era încă sporadică.

Spre deosebire de C. Preda și de toți înaintașii săi, care consideră emisiunile monetare geto-dacice ca fiind în totalitate simple imitații (cu diverse grade de stilizare) ale monedelor macedonene și ale cîtorva tipuri grecești, eu socotesc — concluzie la care am ajuns cu mai bine de două decenii în urmă — că cel puțin trei tipuri monetare nu sînt nicidecum imitații, ci aparțin unei serii autohtone, cu iconografie rezultată dintr-un substrat traco-macedonean. Respectiva serie este cea mai veche, precedînd cronologic imitațiile după tetradrahmele lui Filip II al Macedoniei, avîndu-și începutul poate chiar și în prima jumătate a veacului IV î.e.n. Dintre cele trei tipuri, primul l-am socotit a fi tipul Bendis, numit astfel după figura divinității traco-dacice aflată pe avers — reprezentare similară cu figurile de pe rytonul de la Poroina[3], precum și cu alte reprezentări din tezaurele de podoabe geto-dacice tîrzii. Cele mai multe tezaure de acest tip au fost descoperite în Oltenia (Bugiulești — 92 monede; Hinova — 55 monede; Sărbătoarea — 9 monede).

Al doilea tip are pe avers un cap de divinitate masculină cu dnblă față, aria de răspîndire fiind tot în Oltenia: Bugiulești — în același tezaur cu monede de tip Bendis — 27 monede; Bivolari — 11 monede; Craiova — 27 monede certe și alte 27 probabile descoperite în același loc.

În fine, al treilea tip, pe care l-am numit Jiblea pandacic. *Jiblea* — după locul unde s-a făcut cea dintîi descoperire masivă; *pandacic* — deoarece piese de acest gen au fost găsite pe întreg cuprinsul Daciei istorice, inclusiv în Dacia Pontică. Dintre tezaurele de acest tip, cel mai semnificativ este cel de la Jiblea — 300 monede (descoperite în anul 1954, pe panta unui deal împădurit în evul mediu, parțial defrișat în vremurile moderne). Piesele au fost găsite în timpul lucrărilor de plantare a dealului cu viță de vie — prilej cu care s-a mai făcut o interesantă descoperire: un uriaș butuc de viță pietrificat (din păcate, nu s-a păstrat), care

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1976; 1/1968; 4/1984.

arată că dealul fusese acoperit în antichitate cu o astfel de cultură, ce va fi dispărut poate în urma măsurilor întreprinse de Burebista și Deceneu, de limitare a viticulturii.

Originalitate și fantezie

Monedele de tipul Jiblea Pandacic au pe avers un cap de divinitate masculină, fără cunună de laur (deci nu reproduc capul lui Zeus de pe monedele Filip II), iar pe revers — zeița Bendis călare, cu o ramură în mînă, reprezentare identică cu aceea de pe diferite obiecte ceramice și de metal descoperite pe teritoriul Daciei. Cu timpul, monedele de acest tip au cunoscut un puternic proces de stilizare, reprezentarea de pe avers preluînd treptat detalii ale capului lui Dionysos imberb, așa cum apărea pe monedele tasiene (din insula traco-greacă Tasos) tîrzii.

Tezaurele din Muntenia și Moldova reprezintă, așadar, ecouri tîrzii ale tipului Jiblea și nu monede aparte a două uniuni diferite. Dimpotrivă, urmărind varietatea monedelor geto-dacice, constatăm că acestea sînt orientate pe cîteva mari teme iconografice, în cadrul cărora pot fi surprinse anume specificități locale. Acest fapt vădește încă o dată, prin intermediul monedelor, structura etnică unitară a populației geto-dacice și predominanța absolută a acestei unități asupra împărțirii social-politice a geto-dacilor.

Originalitatea monedelor geto-dacice reiese și din emisiunile ce imită monede străine (îndeosebi greco-macedonene) sau din cele influențate de emisiunile unor popoare vecine (cum a fost cazul celților). Cu privire la *seria de imitație*, se cuvine subliniat că numismații mai vechi considerau că stilizarea reprezentărilor de pe modele clasice macedonene ori grecești s-ar fi datorat gradului de cultură mai redus al geto-dacilor, incapacității lor de a realiza piese tot atît de perfecte precum prototipurile. Realitatea este, și în această privință, alta: există imitații propriu-zise în cadrul cărora copierea este făcută cu atîta fidelitate încît cu

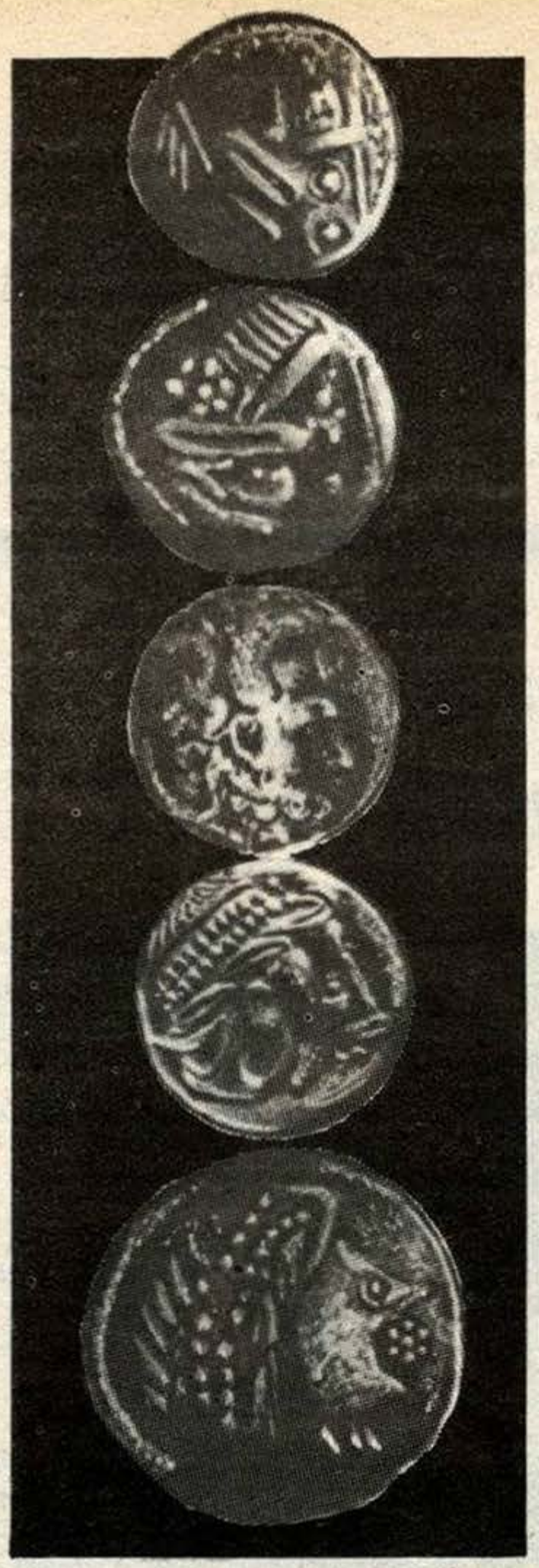

Piese din marea varietate a tipurilor monetare geto-dacice

greu pot fi deosebite de originale. Există însă și imitații care, în fapt, numai se inspiră din prototipuri monetare greco-macedonene, dar fără intenția de a le copia aidoma. De pildă, din monedele înfățișînd chipul lui Zeus s-a păstrat doar cununa de laur, ca semn distinctiv al zeității.

Cele mai cunoscute tipuri monetare de imitație sînt cele de tip Voloșcani (tezaur descoperit în 1914, format din 60 piese, din care s-au păstrat doar 5, caracteristic regiunii vrîncene) și Hușî-Vovriești (cu numeroase descoperiri în Moldova, dar și în restul țării: 20 monede de acest fel au fost găsite tocmai la Cbișinău-Criș, județul Arad, în 1835). Acest din urmă tip monetar mai reține atenția printr-o caracteristică. În toate celelalte tezaure geto-dacice monedele sînt noi, creînd impresia că nu ar fi fost vreodată folosite în cadrul schimbului comercial. Monedele de tip Hușî-Vovriești prezintă însă un grad avansat de uzură, multe au tăieturi și contramărci ce se suprapun tăieturilor, ceea ce vădește o îndelungată circulație a lor.

Seria de influență cuprinde în general tezaure monetare din vestul țării, acolo unde monetăria geto-dacică a venit în contact cu cea celtică, petrecîndu-se firesc o interferare stilistică între monedele celor două etnii.

Monetăria geto-dacică ne apare, așadar, ca una dintre cele mai prodigioase forme de manifestare a nivelului de cultură și civilizație al vechilor locuitori ai acestor meleaguri. Diversitatea reprezentărilor artistice, gradul de stilizare vădesc înaltul meșteșug al făuritorilor lor, capacitatea de abstractizare la care ajunsese arta geto-dacică. Utilizarea exclusivă a argintului, ca și faptul că monetăria greco-macedoneană a servit de model celei dacice denotă apartenența economică a teritoriului Daciei la comunitatea egeică și tracică a schimburilor comerciale[1]. Este știut că, în antichitate, extracția de argint din Dacia era redusă, metalul fiind importat pe calea schimburilor comerciale din Peninsula Balcanică. După instaurarea stăpînirii romane asupra Greciei și Macedoniei, aducerea acestui metal a fost îngreunată și, de aceea, emisiunile monetare geto-dacice de la sfîrșitul sec. II î.e.n. ajung treptat de bronz, avînd deasupra doar o poighiță de argint. În același timp însă se cuvine subliniat că, deși depindea de metalul importat de la sud de Dunăre, apariția monedelor în lumea geto-dacilor constituie un fenomen intern, așa cum o dovedește seria monetară autohtonă, serie care precede pe cea a monedelor imitate după modele traco-macedonene.

Desigur, studiul monedelor geto-dacice se află în plină dezvoltare, oferind încă un larg cîmp de investigare cercetătorilor. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1980.

BĂTRÎNUL ZID CHINEZESC ÎNTINEREȘTE

VALERIU BUDURU

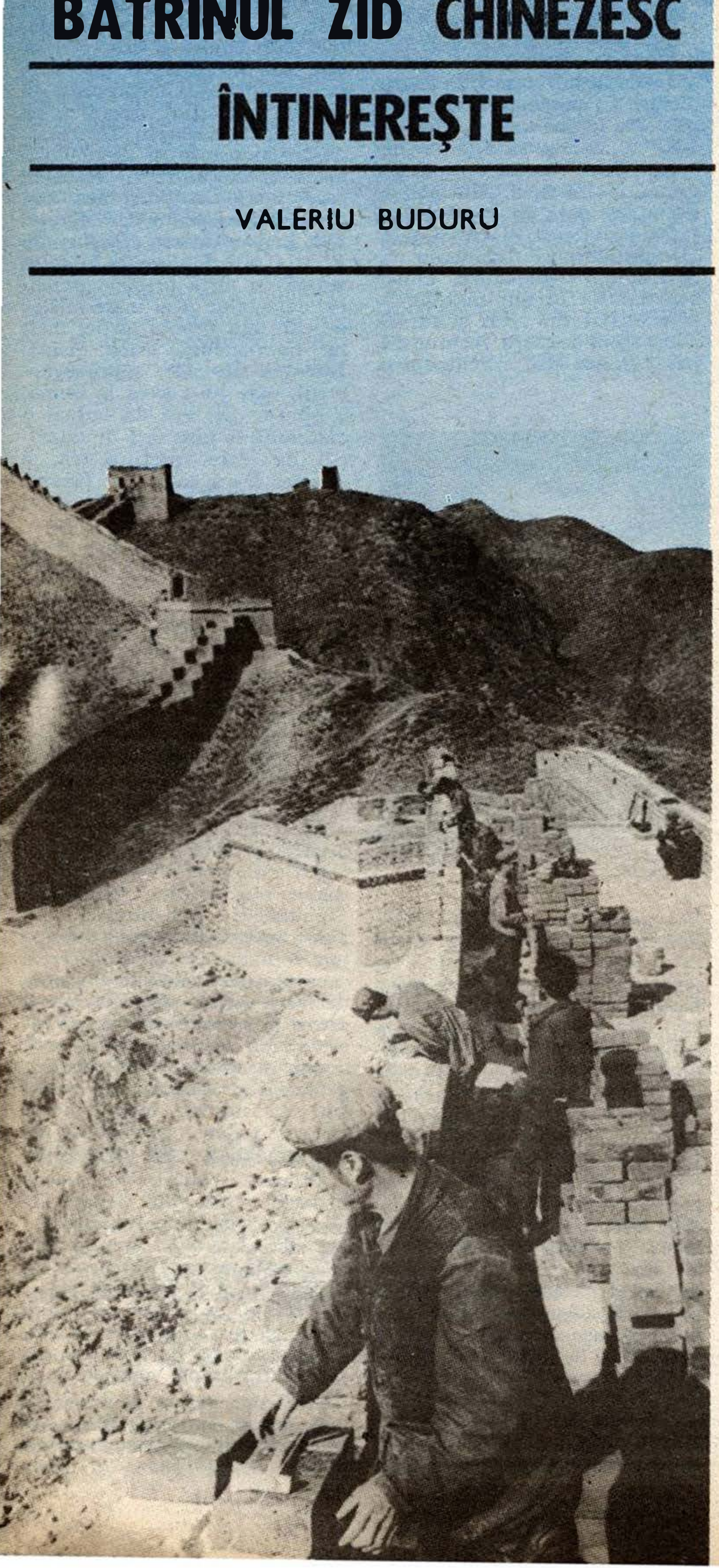

Început de noiembrie 1984. Zilele mohorîte de toamnă încă nu şi-au făcut apariţia şi un soare blînd şi cald continuă să învăluie oamenii şi aşezările. Pornim de la Beijing, cale de aproximativ 50 kilometri, spre locul unde Marele Zid, această gigantică construcţie a Chinei antice, celebră în lumea întreagă, se găseşte în cel mai apropiat punct de capitala R.P. Chineze. Drumul traversează o zonă de cîmpie, apoi începe să urce în curbe tot mai strînse. Un prim popas în trecătoarea Juyongguan, unde se vede vechea poartă ce închidea trecerea şi deasupra căreia se află vestita „Terasă a norilor", bogat împodobită cu capete de dragoni, cu imagini de elefanţi şi „vegheată" de patru paznici cereşti sculptaţi în piatră, şi iată-ne, apoi, pe colinele Badaling, unui din cele trei puncte în care zidul a fost recent refăcut şi repus în circuitul istoric şi turistic. De aici, de la înălţimea fortului aflat în aceste locuri, ai o impresionantă perspectivă asupra gigantice construcţii, ce şerpuieşte pe coastele şi culmile munţilor, asemenea unui dragon uriaş.

3 000 ani de istorie

Construit de-a lungul graniţelor, ca un brîu ce înconjura diversele zone ale ţării cu scopul de a le apăra de năvălirile triburilor prădalnice, zidul chinezesc a fost martorul a aproape 3 000 ani de istorie. Construcţia sa a început în veacul VII î.e.n., în perioada în care China era împărţită în state feudale, fiecare începînd să înalţe ziduri şi fortăreţe. În perioada dinastiei Qin (221-206 î.e.n.), după unificarea ţării, tronsoanele destinate să apere diversele state au fost prelungite şi reunite formînd Marele Zid, un singur şi imens lanţ de apărare ce se întinde pe mii şi mii de kilometri[1].

Ridicat la început, în cea mai mare parte, din pămînt,

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1968, 10/1978.

În timpul lucrărilor de restaurare a Marelui Zid

zidul a fost refăcut în timpul diferitelor dinastii, din cărămizi și blocuri enorme de piatră. În perioada dinastiei Ming (1368-1644), de exemplu, lucrările de reconstruire au durat 200 ani.

Multă vreme s-a considerat că lungimea totală a acestui uriaș brîu din cărămidă și piatră ar fi de 6 000 km. Cercetări recente asupra vestigiilor construcției, unele în zone muntoase greu accesibile, demonstrează însă că lungimea zidului atinge aproximativ 10 000 km. Chiar și unele date despre porțiuni ale construcției considerate ca binecunoscute trebuie revizuite. În zona Beijingului, de exemplu, cercetătorii au stabilit că se află nu 180 km de zid, așa cum se menționa în unele lucrări de istorie, ci 500 km.

Impresionantă prin lungime, construcția se impune deopotrivă și prin celelalte dimensiuni. Zidul măsoară, în medie, aproape 8 metri înălțime și 6,5 metri lărgime la bază. Cinci cai așezați în front puteau circula pe drumul de rond de pe coama zidului.

De-a lungul zidului — în locuri strategice, de regulă pe creste de munte — au fost construite nenumărate turnuri de pază și semnalizare, ce permiteau o permanentă supraveghere a granițelor. Aici erau staționate trupele ce păzeau trecătorile, erau depozitate armele și hrana pentru oameni. De aici se dădea alarma, ziua — cu ajutorul fumului, iar noaptea — al focului, atunci cînd dușmanul se apropia de teritoriul țării. Mai tîrziu, acestui mod de semnalizare i s-au adăugat și salvele de armă. În timpul dinastiei Ming exista chiar un fel de cod cu ajutorul căruia erau semnalizate mișcările inamicului. Pentru o sută de soldați inamici era aprins un foc și trasă o salvă. Pentru cinci sute de soldați inamici — două focuri și două salve; pentru o mie — trei focuri și trei salve; pentru cinci mii — patru focuri și patru salve; pentru zece mii — cinci focuri și cinci salve. Mesajele acestea erau retransmise din loc în loc, astfel încît în cîteva ore ele ajungeau din cel mai îndepărtat punct al țării, pînă în Capitală.

Mulțimi din toată împărăția

În decursul vremii, în multe lucrări s-a pomenit despre Marele Zid chinezesc. Scriind în 1677 cunoscuta sa lucrare despre China, marele diplomat român N. Milescu Spătarul[1], de exemplu, nota în capitolul al șaptesprezecelea al cărții sale: „Despre Marele Zid chinezesc care înconjură împărăția Chinei s-au scris lucruri minunate de către mulți istorici vechi și noi. El a fost făcut de către vechiul împărat chinez Ksi[2]... Pentru asta

Elemente decorative descoperite cu prilejul reconstruirii zidului (pp. 40, 41)

a adunat mulțime fără număr de oameni din toată împărăția chineză, luînd din fiecare zece oameni trei, și erau atît de mulți, încît nu mai urcau pe înălțimile zidului cu piatra, ci varul și cărămida și le treceau unul altuia, din mînă în mînă, iar în jurul zidului era mișună de oameni. De aceea s-a terminat atît de repede, pentru că lucrul s-a început în mai multe locuri deodată și l-au sfîrșit cu cea mai mare iuțeală, iar de la împărăție era poruncă strașnică să se pedepsească cu moartea acela care nu zidește zidul atît de tare încît să nu poată pătrunde un piron de fier acolo unde se leagă cu var piatră de piatră"[3].

Numeroase legende povestesc, de asemenea, despre Marele Zid, amintesc despre uriașele eforturi, despre măiestria și ingeniozitatea încorporate în această gigantică operă. Una din ele, de exemplu, relatează, despre iscusința și meticulozitatea meșterului Yi Kaizhan care lucra la porțiunea din extremitatea vestică a Marelui Zid, în trecătoarea Yiayuguan. El știa să calculeze și să folosească cu atîta precizie numărul oamenilor și al materialelor de care era nevoie, astfel încît să fie exclusă orice risipă. Într-una din zile, supraveghetorul, care nu-l avea la inimă, îi spuse: „Îți voi da numai o cărămidă în plus față de numărul de care pretinzi că ai nevoie. Dacă ea îți va prisosi, o voi fixa eu însumi pe zidul turnului întru amintirea numelui tău. Dacă vei avea nevoie de cărămizi în plus, vei fi pedepsit".

Yi Kaizhan a acceptat și cînd construcția a luat sfîrșit i-a rămas într-adevăr doar o cărămidă. Se spune că aceasta poate fi văzută și astăzi pe partea de vest a turnului din porțiunea Marelui Zid aflată în trecătoarea Yiayuguan.

Alte legende și povestiri evocă imensele sacrificii pe care le-a cerut din partea poporului această construcție. Cînd a început unificarea diverselor tronsoane ale zidului, împăratul Shihuangdi, din dinastia Qin, a recrutat pentru lucrări mii și mii de oameni, soldați și civili, reprezentînd o cincime din mîna de lucru a țării. Cei mai mulți dintre ei au murit în timpul lucrului. În decursul vremii, milioane și milioane de oameni, generații și generații de truditori au muncit aici, plătind un greu tribut uriașei construcții.

Printre relatările care evocă uriașele suferințe legate de această construcție se află și o legendă născută în zona în care se găsește extremitatea de est a Marelui Zid. Rămasă acasă, în vreme ce soțul ei, Fan Xiliang, lucra la marea construcție, Meng Jiangnii n-a primit multă vreme vești de la el,

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 2/1982.

[2] Este vorba de împăratul Shihuangdi, din dinastia Qin.

[3] N. Spătarul Milescu, *Descrierea Chinei*, Editura Minerva, București, 1975.

deși la fiecare apropiere a iernii îi trimitea haine groase care să-l apere de frig. În cele din urmă, s-a hotărît să plece în căutarea lui. A străbătut pe jos drum lung și a întîmpinat multe opreliști și greutăți pînă la locul unde ar fi trebuit să-l găsească. Ajunsă aici, a aflat că soțul a murit și a fost înmormîntat în zid împreună cu alți lucrători. Meng Jiangnii a plîns într-atît încît lacrimile ei s-au transformat în șiroaie de sînge. Plînsul ei a înduioșat cerul care s-a îndurat de ea. Cu un zgomot asurzitor, zidul s-a deschis, dînd la iveală cor-

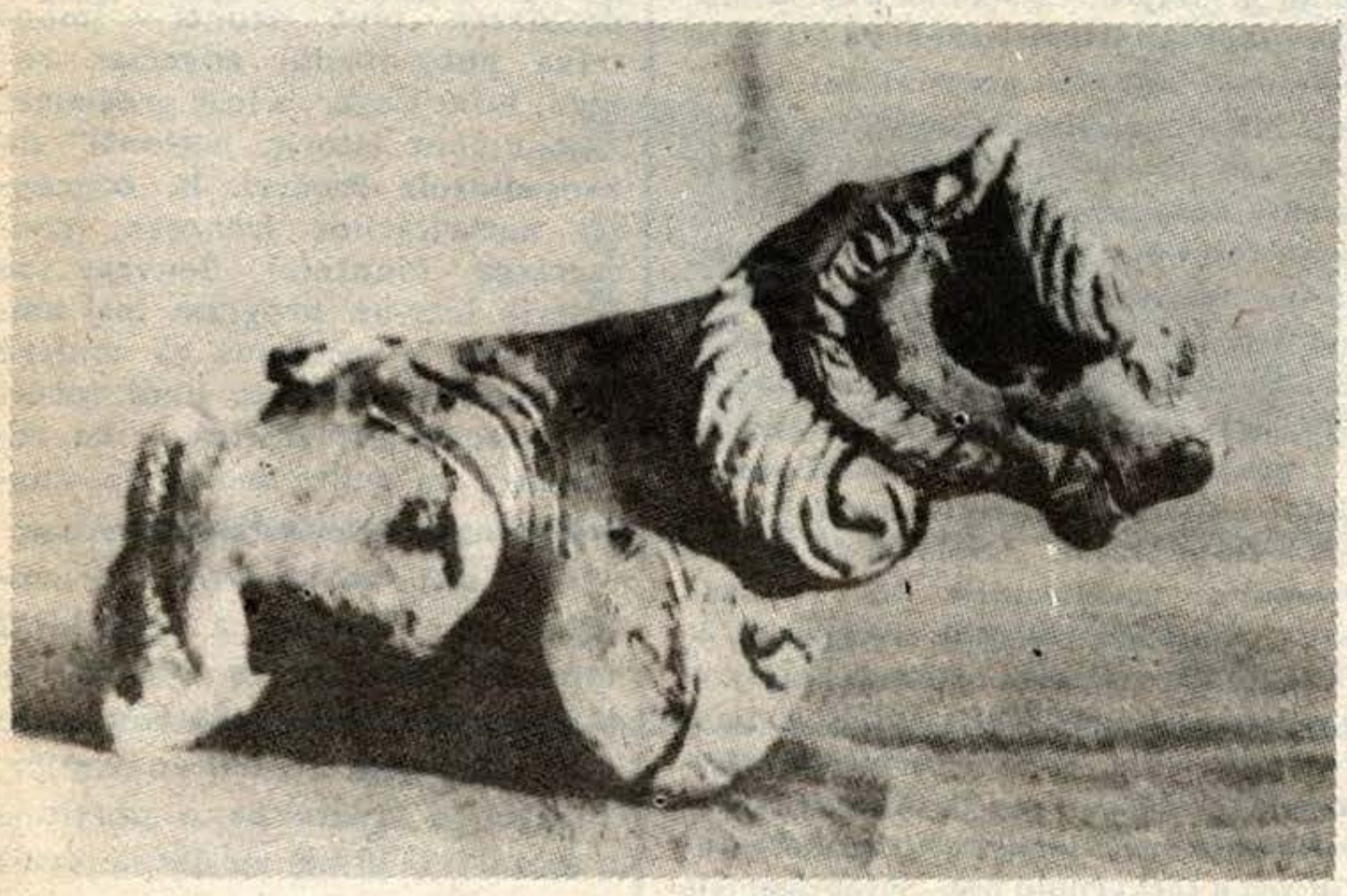

pul neînsuflețit al soțului. Mai tîrziu, aici a fost clădit un templu care păstrează amintirea dragostei acestei femei și evocă sîngele și lacrimile cu care generații și generații de truditori au plătit această construcție.

Măreția de odinioară

Mîndru simbol al Chinei de odinioară și, în același timp, un simbol al suferințelor îndurate de popor de-a lungul vremii, Marele Zid a cunoscut, în decursul mileniilor, deteriorări imense. Într-un articol, apărut în nr. 3/1985 al revistei *China Reconstructs*, se menționează că mai mult de două treimi din marea construcție au căzut în ruine, în unele locuri traseul ei nemaiputîndu-se zări decît sub formă de poteci sau moloz.

De mai multă vreme, Marele Zid, ca și celelalte importante monumente și vestigii istorice în care China este atît de bogată, se află sub protecția statului și s-au întreprins vaste lucrări de ocrotire și punere a lor în valoare. În ceea ce privește zidul, încă în anul 1952, după cum a relatat presa, guvernul de la Beijing a alocat, în ciuda dificultăților din perioada imediat următoare proclamării R.P. Chineze, importante sume în vederea reparării unor porțiuni din această măreață construcție. În ultimii ani, eforturile menite să integreze pe deplin în circuitul istoric acest vestit monument al trecutului s-au intensificat atît pe planul cercetărilor, efectuate de colective de arheologi și alți specialiști, cît și al strîngerii de fonduri și efectuării de lucrări de refacere. Desigur, nu se pune problema restaurării integrale a zidului. Ar fi o lucrare ce ar necesita nu numai eforturi materiale uriașe, dar care nu și-ar găsi nici o justificare practică. Este vorba de reconstruirea unor secțiuni, în diferite zone ale țării, care să aducă în fața generațiilor de azi și de mîine o imagine a măreției și grandorii acestei opere a Chinei antice.

După cum ne-au povestit gazdele, acțiunea se bucură de un larg interes și de mult sprijin din partea populației, care contribuie la strîngerea fondurilor necesare reconstrucției. Ziarele chineze au publicat numeroase liste cu numele donatorilor de fonduri, destinate acestui scop. Numele persoanelor și organizațiilor care au înscris sume mai importante vor fi gravate pe plăcuțe ce vor fi fixate în zid. Presa a relatat că unii din acești donatori au dorit să rămînă anonimi. Un cetățean chinez din Hongkong, care a contribuit cu o importantă sumă de bani, a preferat să nu-și decline numele, dar a cerut, în schimb, ca pe plăcuța ce urmează a fi fixată în zid să fie gravate numele atleților chinezi medaliați cu aur la Jocurile Olimpice de la Los Angeles, din 1984.

Numeroși cetățeni participă și la culegerea de informații cu caracter istoric despre Marele Zid, străbătînd cu pasul porțiuni ale construcției aflate în zone îndepărtate și în locuri greu accesibile, măsurînd și notînd cele descoperite. Ziarele au scris, de exemplu, despre acțiunea a trei tineri muncitori, care, la 4 mai 1984, au plecat pe jos într-o călătorie de studiere a zidului[1].

Un funcționar a străbătut, de asemenea, pe jos o bună parte din traseul zidului, adunînd date interesante care servesc la cunoașterea îndelungatei istorii a acestei construcții. Pe cît posibil, lucrările de refacere se fac cu pietre și cărămizi ce au făcut parte din construcția originară. Cetățenii își aduc contribuția și la această acțiune, strîngînd materialele originare și punîndu-le la dispoziția restauratorilor.

Și astfel, bătrînul zid întinerește. Peste milenii ni se dezvăluie, într-o imagine tot mai cuprinzătoare, una din cele mai splendide opere arhitecturale ale lumii antice, adevărată emblemă a multimilenarei istorii a poporului chinez. ■

[1] În ziua cînd revista noastră intră la tipar, presa cotidiană chineză anunță că cei trei tineri și-au încheiat cu bine călătoria. Ei au parcurs, pe jos, 6 450 km, au descris amănunțit locurile prin care au trecut și starea actuală a zidului, au făcut peste 7 000 fotografii și au descoperit vestigii istorice necunoscute pînă în prezent.

Varşovia. Sprawy Miedzynarodowe:

Politica externă a României —

„spirit activ şi dinamism diplomatic"

„Trăsătura caracteristică a diplomaţiei româneşti o constituie spiritul ei activ şi faptul că se manifestă de foarte multă vreme". Este concluzia pe care Franciszek Golembski, docent la Institutul polonez pentru relaţii internaţionale, o formulează în studiul intitulat: Politica externă a României, publicat în nr.7-8/1985 al revistei Sprawy Miedzynarodowe.

Utilizînd o vastă bibliografie, în cadrul căreia un loc important îl ocupă numeroase lucrări româneşti, apărute îndeosebi în ultimele două decenii, precum şi documente ale partidului şi statului nostru, cercetătorul polonez prezintă mai întîi o istorie a diplomaţiei româneşti, pentru a ilustra rădăcinile naţionale ale actualelor orientări ale politicii externe a României, politică elaborată şi pusă în practică sub directa conducere şi cu participarea personală, determinantă a tovarăşului Nicolae Ceauşescu: „Începuturile făuririi statului modern român — scrie cercetătorul polonez — coincid, în principiu, cu secolul XIX. Este o perioadă deosebită pentru popoarele din Europa de sud şi răsăriteană. Pe atunci se cristalizase voinţa fiecărui popor din regiune de a-şi avea propriul lui stat... Conturul României moderne a luat naştere într-un loc bine definit al Europei... Sfera în care s-a consolidat sentimentul de identitate naţională a fost limba, şi evoluţia ei în decursul veacurilor a devenit baza menţinerii continuităţii". Franciszek Golembski subliniază, apoi, caracterul deschis al culturii româneşti, disponibilităţile ei de a recepta ceea ce a fost valoros în alte culturi, arătînd însă că predominante au fost trăsăturile autohtone, specifice: „Procesul afirmării propriei identităţi a fost însoţit de influenţa elementelor provenite din moştenirea culturală a Europei. Ele au îmbogăţit cultura autohtonă, i-au permis să facă o sinteză a valorilor străine şi proprii. În secolul XIX acest proces s-a intensificat, odată cu trezirea conştiinţei naţionale a întregii societăţi".

Cercetătorul polonez analizează etapele acestui proces: „Explozia de la 1821 — a lui Tudor Vladimirescu — precum şi evenimentele din perioada «Primăverii popoarelor» [expresie sub care e cunoscută perioada inaugurată de revoluţia de la 1848] au influenţat, fără îndoială, creşterea spiritului activ al societăţii de pe pămînturile româneşti în vederea afirmării ideii unirii. Primul pas important pe calea independenţei a fost unirea din 1859 a principatelor Moldova şi Valahia, sub sceptrul domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Activitatea diplomatică din acea perioadă a fost subordonată unui singur scop: unirea principatelor şi dobîndirea independenţei... Unirea a fost primul pas... Evenimentele din 1877 şi războiul ruso-turc au grăbit pasul decisiv şi proclamarea independenţei absolute". „Ea — arată în continuare Golembski — ar fi fost imposibilă fără activitatea anterioară a fruntaşilor politici şi, mai ales, fără voinţa întregului popor român... Apariţia statului independent român în 1877 a fost un moment crucial în activitatea externă a statului".

În continuare, studiul face o analiză a politicii externe în noile condiţii de existenţă ale statului român după 1877, arătîndu-se că „scopul prioritar al diplomaţiei româneşti era tendinţa spre menţinerea unor relaţii avantajoase atît cu puterile europene, cît şi cu statele din Balcani. Integritatea teritorială, garantarea şi consolidarea ei au devenit obiectivele fundamentale ale statului român în contactele sale externe".

Unirea Principatelor şi dobîndirea independenţei nu soluţionaseră însă toate problemele statului modern român. În afara frontierelor sale „continua să se afle încă populaţie românească. Era vorba în primul rînd de Transilvania".

După desăvîrşirea statului naţional român unitar, activitatea diplomatică a României, subliniază în continuare autorul, „a fost orientată spre menţinerea statu-quoului în Europa şi spre consolidarea integrităţii teritoriale a ţării. Activitatea diplomatică a României în acea perioadă era îndreptată spre realizarea hotărîtă a principiilor naţionale, cu rezultatul esenţial ce decurgea din aceasta — dreptul la existenţă egală în drepturi a ţărilor mici şi mijlocii cu cele mari, iar pe de altă parte — principiul colaborării internaţionale, care, în esenţa sa, trebuia să garanteze egalitatea suverană" a fiecărui stat.

Privind relaţiile externe în evoluţia istorică a statului român — etapele pe care aceste relaţii le-au cunoscut, Fr. Golembski — scrie că: „există însă un element comun pentru toate aceste perioade. Este vorba, mai ales, de dorinţa României de a consolida drepturile ei independente şi suverane de a-şi decide soarta".

•CLIO ANUNŢĂ•

VERCINGETORIX LA BIBRAC

Mont-Beuvray, o colină pe care se află vechiul oraş francez Bibrac, din inima masivului muntos Morvan, unde, în anul 52 î.e.n., îndrăzneţul comandant de oşti galic Vercingetorix[1] a chemat la luptă unită triburile galice — dezbinate pînă atunci — împotriva puternicului adversar roman, Iuliu Cezar, a fost proclamat „monument istoric naţional" de preşedintele Franţei. În concepţia autorităţilor franceze, consacrarea muntelui Beuvray se înscrie într-un program mai amplu, care îşi propune să confere un plus de prestigiu unor locuri cu importanţă istorică şi cu rezonanţă de multe secole în conştiinţa poporului francez.

Încă din secolul trecut, arheologul J.C. Bulliot a identificat muntele Beuvray ca vechea capitală a heduilor, trib existent în Galia înaintea venirii romanilor. Săpăturile făcute pe o porţiune a aşezării (135 ha) au dat la iveală un mare număr de construcţii, urme de fortificaţii, numeroase obiecte, conservate astăzi la Muzeul de antichităţi naţionale din Saint-Germain-en-Laye.

În vara anului 1984, săpăturile au fost reluate, cu participarea şi a unor specialişti străini. Cercetările arheologice de la Bibrac vor dura zece ani. Deocamdată, în ciuda numeroaselor case de chirpici şi de lemn, acoperite cu paie sau ţigle, a vastelor reşedinţe ale notabililor, construite în piatră, după moda romană, a templului închinat divinităţilor galice, a cartierului meşterilor care prelucrau metalul, toate deja descoperite, Bibracul îşi păstrează încă mare parte din tainele sale.

F. D.

[1] *Magazin istoric*, nr. 8.9/1975.

CURSA SPRE ROMA

DAN KURZMAN

În ziua de 18 august 1943, generalul D.D. Eisenhower, comandantul suprem al forţelor expediţionare anglo-americane, primea o directivă din partea organismului militar anglo-american cu sediul la Washington (Combined Chiefs of Staff) în care i se relata că problemachele în orientarea generalilor italieni care se pregăteau să ceară armistiţiul era: dispuneau aliaţii de forţe suficiente pentru a ocupa capitala ţării înaintea germanilor? Comitetul mixt al şefilor de state majore era categoric de părere că Eisenhower nici nu trebuia să se obosească să răspundă la o asemenea frămîntare a italienilor care scontau ca aproximativ 15 divizii aliate să fie îndreptate spre Roma. În realitate, Eisenhower nu dispunea nici măcar de trei divizii pentru a debarca în golful Salerno.

Peste două luni, în octombrie 1943, campania din Italia şi problema ocupării Romei aveau să fie evocate la Conferinţa de la Moscova a miniştrilor afacerilor externe ai Angliei, S.U.A. şi U.R.S.S.[1] şi, ulterior, la Conferinţa de la Teheran[2] unde, la obiecţia mareşalului Stalin, că el nu vede vreo necesitate ca occidentalii să ocupe Roma, Churchill a răspuns: „generalul Alexander, care, sub autoritatea lui Eisenhower, comandă în Italia Grupul 15 de armate, şi-a asumat ca sarcină nu numai să ocupe Roma, ci şi să distrugă sau să facă prizoniere 10 pînă la 11 divizii germane".

Practic, aliaţii anglo-americani au avut ca ţintă Roma din 19 iulie 1943, ziua primului lor bombardament asupra capitalei italiene, pînă la 4 iunie 1944, data cînd au intrat în oraş.

A fost o campanie lungă, incomparabil mai lungă şi mai costisitoare decît se aşteptase. În răstimpul celor nouă luni de ocupaţie nazistă, Roma, proclamată oraş deschis[3], pentru a feri monumentele sale istorice de distrugere, a trăit o cumplită suferinţă.

„Un sentiment de deprimare — scria Luigi Longo — a cuprins poporul şi pe cei care luptau: sosirea primilor soldaţi fugiţi din

[1,2] *Magazin istoric*, nr. 2-8/1985; 6-8, 10, 11/1968.

[3] Viaţa din acele luni a fost reconstituită, în toamna anului 1945, de celebrul cineast Roberto *Rossellini*, într-una din capodoperele neorealismului italian, filmul *Roma — oraş deschis*, creat sub auspiciile mişcării de rezistenţă antifascistă. Regizorul, ascuns spre a nu fi arestat de autorităţile fasciste de ocupaţie, era ţinut zi de zi la curent cu întîmplările ce se petreceau într-o capitală aflată sub supliciul teroarei hitleriste.

zonele în care se dădeau lupte, zdrenţuiţi, plini de sînge, cu căştile aşezate strîmb şi puştile bălăbănind, a făcut să crească impresia că totul era pradă haosului, unei confuzii ce nu mai putea fi oprită". Unităţile lui Hitler ocupau poziţii pe străzile pustii sau populate de o lume ostilă, mută. Italienii urmăreau cu sumbră deznădejde insemnele cu capete de mort ale tanchiştilor hitlerişti, mitralierele gata să împrăştie gloanţe.

Din rîndurile acelor oameni îngroziţi de bombardamente, scîrbiţi de proclamaţiile războinice, hăituiţi de nazişti, avea să se ridice, şi mai curajoasă, mişcarea de rezistenţă, care a scris o pagină de istorie plină de jertfe şi eroism, demonstrînd o năzuinţă profundă şi de nestăvilit către eliberare şi regăsirea demnităţii. În acele zile de debandadă şi haos au ieşit la iveală cu strălucire virtuţile poporului italian. Militarului fugit de pe zona controlată de nazişti i se asigura un costum civil, ofiţerului şi soldatului aliat scăpat din prizonierat i se asigura găzduire, evreului hăituit i se asigura o ascunzătoare. Cum scria istoricul Giuliano Procacci, „în nenorocire poporul italian începea să-şi regăsească tradiţiile vechii sale civilizaţii".

Evenimentele petrecute în Italia între 25 iulie 1943, data arestării lui Mussolini, şi 4 iunie 1944, ziua eliberării Romei de către aliaţi, constituie subiectul cărţii intitulate The Race for Rome (Cursa spre Roma), scrisă de publicistul şi istoricul american Dan Kurzman. Succesul de care s-a bucurat atît în rîndul specialiştilor cît şi al marelui public, calificativul „excepţional" acordat de marea majoritate a criticilor, au determinat numeroase traduceri şi reeditări ale lucrării. Investigînd mii de documente de arhivă, multe dintre ele inedite, discutînd personal cu peste 800 din actorii şi martorii acestor iungi luni de lupte, studiind sute de cărţi, memorii, agende, blocnotesuri ale contemporanilor, parcurgînd mai toate revistele şi ziarele vremii, Dan Kurzman recreează, într-o relatare emoţionantă şi captivantă, patriotismul populaţiei romane, vitejia ostaşilor de diferite naţionalităţi care au înfruntat armatele Wehrmachtului de sub comanda mareşalului Kesselring, unităţile SS şi Gestapoul. Autorul american reuşeşte să redea şi o imagine veridică a rivalităţilor din tabăra aliată, unde orgoliul şi ambiţiile personale ale unor comandanţi au transformat Roma, oraşul pe cît de răvăşit pe atît de rîvnit, într-un fel de trofeu aflat la capătul unei curse infernale, adesea crudă, adesea tragică.

Începînd cu acest număr, prezentăm într-o formă prescurtată cititorilor noştri cîteva episoade principale din Cursa spre Roma. Titlul episodului şi subtitlurile aparţin redacţiei.

Cristian POPIŞTEANU

O simplă ameninţare

Pentru Adolf Hitler, Roma este un cuib de trădători[1]. Suspiciunile lui în privinţa aliatului italian se confirmă în 25 iulie 1943, cînd un grup de fascişti dizidenţi îi iau puterea lui Benito Mussolini[2]. La 3 septembrie, o săptămînă înainte de debarcarea aliaţilor la Salerno[3], mareşalul Pietro Badoglio[4], care-i succedase Ducelui, semnează un acord de armistiţiu separat cu aliaţii[5] şi, împreună cu regele Victor Emmanuel III[6], se duce în liniile lor din sudul Italiei. Turbat de furie, Hitler ordonă imediat trupelor naziste să ocupe Roma. Oraşul trebuie să ştie cine îi este stăpîn.

În după-amiaza zilei de 10 septembrie, în timp ce nemţii intră în Roma, marele rabin Israel Zolli se duce în goană la prefectul poliţiei, cunoscut pentru sentimentele lui antinaziste, şi-i cere îngrijorat sfatul.

— Dacă am înţeles bine, răspunde prefectul, o oră după ce germanii au intrat în Praga l-au ucis pe marele rabin. Părerea mea este că ar trebui să plecaţi de-acasă cîteva zile, pînă ne dăm seama ce au de gînd să facă aici. După care veţi fi în măsură să luaţi dv. înşivă o hotărîre.

Soţia şi fiica lui, Miriam, se adăpostesc la prieteni. Nevrînd să îngreuneze situaţia cuiva, Zolli rămîne acasă. Toată noaptea aşteaptă să audă ţîrîitul soneriei, bătăi cu pumnul în uşă. Teama lui este teama întregii Rome. Nici papa, Pius XII, nu e sigur de soarta lui.

Secretul trădat

La 12 septembrie, două zile după ocuparea Romei, şeful trupelor SS din Italia, Karl Wolff, este chemat de Hitler la cartierul său general de la Rastenburg[7].

— Wolff, îţi încredinţez o misiune, îi spune Fiihrerul. O misiune ultrasecretă.

— *Jawohl, mein Führer!*

— Îţi ordon ca împreună cu trupele de care dispui să ocupi, imediat ce va fi posibil, cetatea Vaticanului, să transporţi în locuri sigure arhivele şi lucru-

---

[1] În numeroase pagini, *Magazin istoric* a prezentat cititorilor săi avatarurile alianţei dintre Hitler şi Mussolini (nr. 1/1968, 7/1970, 6/1972, 5-9/1973, 4/1976, 2-4/1984, 2-5/1985).

[2-5] *Magazin istoric*, nr. 6/1967; 4/1970; 2/1980; 4/1974.

[6] Victor Emmanuel III (1869-1947), rege al Italiei (1900-1946). În timpul primului război mondial, prin continua sa prezenţă pe front, a contribuit la restabilirea prestigiului monarhiei. Dar, în 1922, nu a schiţat nici o împotrivire la marşul cămăşilor negre asupra Romei (*Magazin istoric*, nr. 3/1969) şi nici la instaurarea regimului fascist în Italia. A acceptat titlurile de împărat al Etiopiei şi rege al Albaniei, în pofida faptului că Ducele îl deposedase, practic, de toate prerogativele politice.

În 1943, înfrîngerile militare suferite de armatele hitleriste şi fasciste l-au determinat pe rege — la insistenţele Marelui consiliu fascist — să reapară pe scena politică. Din ordinul său, Mussolini a fost arestat. Intervenţia germanilor l-a constrîns să părăsească Roma şi să se refugieze la Brindisi. Deşi renegat de toate partidele politice, Victor Emmanuel III nu s-a decis să abdice, în favoarea fiului său Umberto, decît în 1946, an în care a plecat în Egipt, unde, la Alexandria, a şi încetat din viaţă. În urma referendumului din iunie 1946, Italia a fost proclamată Republică.

[7] *Magazin istoric*, nr. 6/1980, 8/1983.

rile de valoare și să-l duci pe papă și întreaga Curie în nordul Italiei. Nu vreau să cadă în mîinile aliaților. Vaticanul este un centru de spioni și de propagandă antinazistă.

Impasibil, Wolff ascultă în continuare:

— Îl voi duce apoi pe papă în Germania, sau, poate, în Liechtenstein, care e neutru. Asta va depinde de desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Pînă la ce dată crezi că-ți vei putea îndeplini misiunea?

Wolff răspunde că nu e în măsură să stabilească un termen precis. Va fi necesar să transfere în Italia noi unități de poliție și de SS, ceea ce cere timp. De asemenea, va avea nevoie de specialiști ca să pună în loc sigur documentele și operele de artă, oameni care să cunoască limbile vechi, latina și greaca, dar și italiana și alte limbi moderne. Operația nu va putea începe înainte de patru pînă la șase săptămîni.

— Mult prea mult, mormăie Hitler. Grăbește pregătirile și fă-mi un raport în 15 zile.

El știe că în curînd s-ar putea ca germanii să fie siliți să abandoneze Roma.

Wolff înclină din cap și pleacă complet dezorientat. Ar face orice pentru Führer, dar să-l răpească pe papă i se pare o nebunie. În plus, capul Bisericii catolice i-ar putea fi de folos lui dacă... dacă germanii vor pierde războiul. Generalul SS Wolff se reîntoarce la cartierul său general din Italia, aflat la Fasano (stațiune balneară pe malul lacului Garda, la sud-est de Salo, sediul republicii lui Mussolini). Acolo, începe să pună mașinăria în mișcare, dar numai pentru a-l face pe Hitler să creadă că lucrează serios pentru îndeplinirea misiunii. În realitate, este ferm hotărît s-o saboteze. Un singur gînd îl obsedează și-i dictează comportarea: dacă Germania va pierde războiul, va fi bine să mai aibă un protector — pe Pius XII.

Ca să nu dea loc la bănuieli, îi ordonă generalului SS Wilhelm Harster, șeful Gestapoului în Italia, să recruteze din sudul Tirolului oameni care să știe să citească și să scrie în latină, greacă, franceză și engleză. Și pune la punct planul schițat în linii mari de șeful

Roma, 26 iulie 1943: după anunțarea căderii fascismului, italienii își manifestă entuziasmul în fața palatului Veneției

lui, comandantul suprem al SS-ului și Gestapoului, Heinrich Himmler: aproximativ 2 000 din soldații lui Wolff vor bloca toate ieșirile Vaticanului, ocupînd postul de radio, arestîndu-i pe papă și pe cardinali și ducîndu-i în cea mai mare grabă spre nord, mai înainte ca italienii sau aliații să poată interveni. Convoiul de mașini și camioane ale poliției se va îndrepta spre Liechtenstein prin Bolzano. Între timp, alte trupe vor răscoli Vaticanul în căutarea refugiaților politici, a dezertorilor germani și a evreilor, iar cei care nu vor putea fi capturați vor fi constrînși să moară de foame. În același timp, un grup special, alcătuit din 50 oameni, va „rechiziționa" comorile Vaticanului: tablouri, sculpturi, aur, devize străine și arhive, inclusiv 500 000 cărți, 60 000 desene, stampe și gravuri și 7 000 incunabule (cărți imprimate înainte de 1500). Himmler și Martin Bormann, șeful cancelariei naziste, cărora le aparținea ideea răpirii, voiau, îndeosebi, să pună mîna pe vechi documente scrise cu caractere runice, relatînd persecuțiile la care fuseseră supuși strămoșii lor germani de către creștini. Urmăreau, de asemenea, să găsească acte recente, demonstrînd că Vaticanul uneltise cu monarhia pentru debarcarea lui Mussolini. Astfel de „probe" erau menite să-i determine pe catolicii din Germania să-l recunoască pe Hitler drept unicul lor șef spiritual.

Călcîndu-și jurămîntul făcut Führerului, Wolff trădează secretul povestindu-i despre complot lui Rudolf Rahn, ambasadorul Germaniei în republica lui Mussolini. Rahn vorbește generalului Enno von Rintelen, atașatul militar german la Roma, care, la rîndul său, îl informează pe baronul Ernst von Weizsäcker, ambasadorul german pe lîngă Vatican.

50 kg aur

Îngrijorat și el de gîndul că Germania va pierde războiul, Weizsäcker, ca și Wolff, se gîndise la o eventuală încheiere a unei păci separate cu aliații occidentali. După părerea ambasadorului, papa era singurul om din lume care ar fi putut servi drept instrument pentru o pace negociată între Germania și anglo-ame-

ricani. Şi iată că acum afla că Hitler proiectase un raid contra Vaticanului şi răpirea papei!

De-abia auzise vestea, cînd i se aduce la cunoştinţă că papa ar dori să aibă o întrevedere cu el în privinţa complotului ce se urzea. De fapt, zvonul făcuse înconjurul întregii Italii, deoarece, o zi înainte, la 7 octombrie 1943, într-o emisiune a postului de radio din Salo, se făcuse o inexplicabilă aluzie la acţiunea secretă a lui Hitler, anunţîndu-se că „în Germania erau deja pregătite apartamente pentru papă".

— Nu mă voi clinti din Roma — îi spune Pius XII. Am fost pus aici prin voinţa Domnului şi, dacă vor să mă scoată, vor trebui să mă lege fedeleş şi să mă poarte ca pe un pachet, pentru că eu ţin cu tot dinadinsul să rămîn aici.

Weizsäcker îl întreabă dacă nu crede că ar fi necesar să fie lansate cu bună-ştiinţă zvonuri capabile să alarmeze întreaga lume catolică pentru a descuraja, de la bun început, orice tentativă de acest fel. Papa răspunde negativ, dar lasă să se înţeleagă că speră ca interlocutorul său să facă uz de toată trecerea pe care o are pentru a rezolva situaţia.

Papa este deci ca şi prizonier. Nu vrea să părăsească Roma, dar ezită să întreprindă vreo acţiune care l-ar putea determina pe Hitler să-şi pună planul în aplicare fără să mai aştepte. De pildă, să-i protejeze făţiş pe evrei. De aceea, simte o mare uşurare cînd aude că autorităţile germane din Italia au declarat că nu-i vor deporta pe evrei dacă aceştia le vor da, peste exact 36 ore, nici un minut în plus, 50 kg aur. Marele rabin îşi dă lanţul de la gît şi o trimite pe fiica sa să adune bijuterii de la rude şi prieteni. A doua zi dimineaţa, la ora 7, aflînd că nu s-au strîns de la comunitate decît 35 kg în loc de cele 50 cerute, Israel Zolli se decide să se ducă să ceară diferenţa de 15 kg, care mai erau necesare, de la Pius XII.

Deşi cu groaza în suflet, marele rabin e preocupat de o problemă măruntă: ţinuta în care urma să se prezinte la Vatican. Se va duce într-un costum jerpelit! Îşi părăsise locuinţa şi toate bunurile şi găsise adăpost la un catolic, Amedeo Pierantoni, al cărui fiu lupta în mişcarea de rezistenţă.

— Vom pătrunde printr-una din porţile din spate — îi spune prietenul său care-i aranjase intrarea. Vaticanul e păzit tot timpul de Gestapo. Veţi fi prezentat drept un inginer chemat să examineze unele ziduri în construcţie.

— Întotdeauna m-a pasionat să examinez ziduri, răspunde Zolli.

La Vatican, muncitorii îl salută cu niultă politeţe pe „inginerul" rotofei care, după ce „studiază" atent planurile de construcţie, se mulţumeşte să dea aprobativ din cap. Apoi, cei doi vizitatori se îndreaptă agale spre biroul trezorierului, care-i întîmpină cu căldură.

— Dă Doamne ca Noul Testament să nu-l părăsească pe cel Vechi!, exclamă Zolli. Vă implor, ajutaţi-mă! Pentru rambursare mă fac eu însumi garant şi, fiindcă sînt sărac, datoria va fi plătită de evreii din lumea întreagă.

— Reveniţi înainte de ora unu, îi spune trezorierul, după ce se consultă cu papa. Birourile vor fi goale, dar doi sau trei funcţionari vă vor aştepta şi vă vor înmîna pachetul. Puteţi lăsa o chitanţă sub forma unui simplu bilet. Nu va fi nici o dificultate.

— Mulţumiţi-i Excelenţei Sale din partea mea, murmură Zolli, cu mult mai emoţionat decît lasă să se vadă.

În acest timp, în faţa sinagogii se strînge o mulţime de oameni. Aşteaptă să le vină rîndul pentru a contribui la colecta de aur. Cei mai mulţi sînt evrei săraci, ale căror veşminte modeste contrastează cu verighetele, brăţările şi celelalte bijuterii de aur pe care le aduc. Există însă şi evrei mai bogaţi şi chiar neevrei, care par să nu fie siguri că oferta lor va fi acceptată. Alţii nu vor decît să-şi vîndă aurul, şi primesc 400 lire pentru gram, plătite din donaţii. Din ce în ce mai multă lume se înghesuie la uşa sinagogii, gata să contribuie la prada pentru Hitler. În fine, totalul de 50 kg este strîns şi Zolli trimite un bilet anunţînd acest lucru la Sfîntul Scaun.

Pe 28 septembrie, doi şefi ai comunităţii evreieşti se pre-

La Cassibile, o piatră cioplită în grabă aminteşte momentul semnării armistiţiului dintre aliaţi şi Italia

zintă la cartierul general al Gestapoului din via Tasso. Dacă plătesc, vor avea dreptul să trăiască. Căpitanul SS Schutz îi primește bruscîndu-i. După o foarte minuțioasă cîntărire, Schutz pretinde că a fost tras pe sfoară și că nu au fost aduse decît 45,3 kg aur în loc de 50. Evreii cer ca aurul să fie recîntărit și, după o lungă tîrguială, Schutz acceptă. Treaba reîncepe. În sinagogă, evreii din Roma așteaptă cu teamă întoarcerea delegației și, cu fiecare oră ce se scurge, teama lor sporește. Poate delegația a fost arestată? Comunitatea a fost oare trădată? Vor trebui să fugă care încotro?

O cerere puțin obișnuită

Tîrziu în noapte, multe ore după plecare, delegația se reîntoarce. A doua cîntărire a dovedit că erau într-adevăr cele 50 kg cerute. Schutz refuzase să semneze vreo chitanță. Noutatea se răspîndește imediat în ghetou și evreii se bucură. Și-au cumpărat viața; sînt în siguranță; nu vor fi nevoiți să-și părăsească locuințele.

Dar în noaptea de 15 octombrie, pe la orele 4, ghetoul este cuprins de panică. Răsună strigăte și lovituri în uși:

— Fugiți! Fugiți! Salvați-vă cît mai e încă posibil! Vin nemții în camioane să ne ridice! Fugiți înainte de a fi prea tîrziu!

Este urmarea mesajului adresat de Himmler șefului poliției din Roma, locotenent-colonelul Kappler: „Se știe că un grup de evrei a colaborat intens cu mișcarea Badoglio și suprimarea lui imediată reprezintă, printre altele, o măsură de securitate necesară pentru a garanta ordinea indispensabilă din spatele frontului sud".

La 18 octombrie, un „marfar" părăsește gara Tiburtina, ticsit cu peste 1 000 bărbați, femei și copii. O săptămînă mai tîrziu, primii evrei din Roma, în număr de cîteva sute, mor în camerele de gazare de la Auschwitz. Marea majoritate a celor 8 000 evrei din capitala italiană reușește însă să se salveze. Mulți se adăpostesc în bisericile și mănăstirile din oraș, toate declarate de către Vatican deschise refugiaților.

Weizsäcker are de îndeplinit cea mai dificilă misiune diplomatică. Trebuie cu orice preț să-l împiedice pe papă să protesteze împotriva arestărilor. E primit de cardinalul Maglione, care intră direct în subiect.

— Papa, spune el, e cuprins de cea mai adîncă tristețe la gîndul că oameni săraci și inocenți au de suferit din pricina rasei lor și asta „sub proprii săi ochi".

Ambasadorul ascultă atent și își întocmește cu grijă răspunsul. Trebuie să-l roage pe cardinal să accepte o cerere puțin obișnuită — să-i permită să păstreze protestul secret față de propriul său guvern.

Maglione se declară surprins. Weizsäcker îl asigură că va face tot ce-i va sta în putință, la nivel local, pentru a-i salva pe evrei; dar că nu voia să-și asume răspunderea de a le comunica superiorilor săi protestul papal. Le cunoaște mentalitatea, afirmă el, și ar reacționa cu o violență și mai mare, nu numai împotriva evreilor dar și a Bisericii.

Evident, amîndurora le vine în minte cuvîntul „răpire".

Cardinalul sfîrșește prin a-și da consimțămîntul. Weizsäcker răsuflă ușurat. Papa e de acord cu Maglione, nădăjduind că ambasadorul german e de bună-credință și apreciind că avertismentul lui în privința pericolelor pe care le-ar implica fie și un protest personal nu face decît să confirme ceea ce el însuși gîndise — și anume că un protest public nu numai că nu ar salva nici măcar un singur evreu, dar ar amenința existența însăși a Vaticanului.

În acest început de octombrie 1943, îmbătrînit, obosit, palid, Mussolini se ridică de la biroul său acoperit cu hîrtii, pentru a-l întîmpina pe oaspetele venit la Salo, de la Roma. Colonelul SS Eugen Dollmann îl felicită pentru „revenirea la putere" în fruntea Republicii Sociale Italiene. Ducele aduce imediat vorba despre Roma.

Cum se comportă orașul după destituirea sa? Și sub ocupația germană?

— Romanii, îi spune cu o sinceritate brutală Dollmann, se bucură de lovitura antifascistă și nu se pot împăca cu ideea ocupației germane.

Ducele rămîne multă vreme tăcut, prostit, profund rănit. Apoi, izbucnește cu tot fanatismul de care făcea dovadă altădată, cînd îmbăta cu vorbe mulțimile romane de la înălțimea faimosului său balcon din Piața Veneției:

— Cu atît mai rău! Cu atît mai rău! Roma trebuie să rămînă în mîinile noastre, în ciuda romanilor! Fără Roma, noua Republică Socială Italiană nu e decît un edificiu fără temelie.

Ducele se așază și începe să mîzgălească pe un blocnotes ideile principale dintr-un mesaj pentru Hitler. Își scoate ochelarii și, ținînd carnetul la distanță, citește cu voce tare: cu toate că nu e la curent cu proiectele Înaltului Comandament German, crede că trebuie să insiste asupra importanței vitale a Romei. Venind după abandonarea Neapolelui, pierderea Romei ar avea imense repercusiuni în Italia și în lume. Trebuie acordată o atenție cu totul deosebită aspectelor politice și psihologice ale unei astfel de decizii. Din punct de vedere militar, căderea Romei ar lăsa la dispoziția inamicului aproximativ 30 aeroporturi în Italia centrală, permițînd nu numai bombardarea Germaniei, ci și atacarea bazinului dunărean și a Balcanilor. Mussolini își îndreaptă privirea spre Dollmann ca un elev care așteaptă laudele profesorului; adaugă că îl va trimite pe mareșalul Graziani, ministrul apărării în republica de la Salo, să-i înmîneze lui Hitler acest mesaj personal.

— Iar dv., dragă Dollmann, o să vă duceți împreună cu el. Roma a devenit și patria dv. cu toată orbirea romanilor. Va trebui să-l convingeți pe Hitler să apere orașul pînă la ultima casă din ultima stradă, să nu lase aliaților, dacă nu le va putea opri înaintarea, decît un morman de cenușă.

Numai că Dollmann, ca și ceilalți germani din Roma, știu că orașul nu va fi lesne de apărat. Într-adevăr, rezistența antifascistă devine pe zi ce trece mai puternică și mai curajoasă. Partizanii îi

atacă fără milă, în plină stradă, pe naziști, ca și pe fasciști, și sabotează instalațiile germane. Comuniștii par cei mai periculoși dintre toți. Carlo Salinari[1], împreună cu Giorgio Amendola, comandantul forțelor comuniste din Roma, pun la cale, pentru data celei de-a 25-a aniversări a fascismului italian, atentatul de pe via Rasella, o străduță îngustă pe unde trece zilnic un regiment SS. La ora convenită, un partizan apare împingînd un cărucior în care sînt ascunse 25 kg exploziv. Cînd SS-iștii se apropie, aprinde fitilul lung, înfășurat împrejurul căruțului, merge agale pînă în colțul străzii și o ia la goană. Cîteva secunde mai tîrziu, o explozie asurzitoare cutremură tot cartierul. 32 nemți sînt omorîți. Înștiințat, Fiihrerul ordonă ca pentru fiecare ostaș german ucis să fie executați în următoarele 24 ore cîte 10 italieni. Toate închisorile contribuie cu deținuți pentru a se strînge cei 320 condamnați necesari. Cifra e completată cu cîteva zeci de evrei. Victimele sînt transportate la Fossa Ardeatină. Vechea carieră subterană, aflată de-a lungul căii Ardeatine, izolată, mereu pustie, fusese aleasă ca loc al „executării" ostatecilor.

Zece pentru unul

Obersturmbannführerul Herbert Kappler recunoaște că nu e o treabă prea plăcută să omori „la rece" prizonierii, mai ales că hotărîse ca victimele să fie împușcate individual. Îl execută el însuși pe primul; apoi, fiecare soldat trebuie să aleagă un om, să-l oblige să stea în genunchi și să-i tragă un glonte în ceafă. După împușcare, trupurile sînt aranjate în ordine, ca să aibă loc și următorii. Pe măsură ce piramida de cadavre se înalță, iar locul destinat execuției devine tot mai strîmt, treaba este tot mai dificilă. La ora 8, expiră cele 24 ore fixate de Hitler. Ultima victimă trebuie ucisă înaintea zorilor. Problema capătă dimensiuni de ordin practic.

Cu puțină imaginație, Kappler rezolvă problema spațiului. Cînd mormanul de cadavre se înalță prea mult, victimele sînt silite să se cațere peste trupurile calde încă și acolo sus sînt doborîte. Mai rău decît într-un abator...

Astfel, la 24 martie 1944, pier 335 oameni (în afară de cei 320 au mai fost omorîți 10 pentru că, între timp, decedase încă un ofițer german, iar restul de cinci s-au aflat printre ostateci pur și simplu dintr-o eroare de numărătoare. Deoarece asistaseră la masacru, s-a considerat că era periculos să fie lăsați în viață).

După execuție, naziștii dinamitează intrarea în carieră. Apoi se întorc pe la casele lor „să se îmbete", cum le ordonase, de altfel cu veche experiență, Kappler...

Comunicatul german afirmă că numai 320 italieni fuseseră executați. Nu numai că germanii voiau să ascundă faptul că cinci oameni fuseseră omorîți în plus față de ordinul autorităților de la Berlin, dar colegii lui Kappler, gîndindu-se la eventualele repercusiuni de după terminarea războiului, nu erau foarte siguri că procedaseră legal ucigînd zece ostateci, pentru germanul decedat *după* ce ordinul fusese dat.

Din aceeași teamă de comuniști, pe 17 aprilie, 750 persoane (partizani împreună cu familiile lor), sînt arestate și deportate în lagărele din Germania.

În schimb, papa își consolidase poziția în relațiile cu Berlinul, autorizîndu-l pe Maglione să dea curs sugestiei lui Weizsäcker: cardinalul publicase în *Osservatore Romano* un comunicat în care „își exprima gratitudinea față de trupele germane care au respectat Vaticanul și pe papă, protectorul tuturor romanilor". Fiihrerul avea motive să fie mulțumit de rezultatele obținute printr-o simplă amenințare la adresa Bisericii. Pentru moment, neutralizase ostilitatea Vaticanului. Iar mai tîrziu... Cine l-ar fi putut împiedica, dacă s-ar fi dovedit necesar, să-și pună planul secret în aplicare.

Selecție de text și versiune românească
Ana Maria ȘERBĂNESCU

(Va urma)

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

CLIO ZÎMBEȘTE

Victor Hugo a primit, într-o zi, o scrisoare pe al cărui plic a putut citi doar atît: „Celui mai mare poet al vremii".

Fără să o deschidă, scriitorul a trimis-o lui Lamartine. La rîndul său, acesta a returnat-o, de asemenea fără s-o deschidă, lui Victor Hugo. După mai multe asemenea schimburi, în sfîrșit unul din ei a deschis plicul. Scrisoarea începea astfel: „Domnule Alfred de Musset..."

●

Se spune că proprietarul unui han, dintr-un mic sat din Anglia, i-a servit un ou regelui George II (1727-1760), care poposise, întîmplător, la hanul respectiv, pretinzîndu-i ca p eț o guinee de aur.

Plătind, regele a spus, surîzînd:

— Se pare că ouăle sînt foarte rare pe aici.

— Nu ouăle, sire, i-a răspuns hangiul, ci regii.

●

Celebrul actor englez David Garrick (1717-1779) a fost oprit pe stradă de un oarecine care i s-a adresat plin de efuziune, spunîndu-i:

— Ce mai faci, dragul meu prieten?

— Dar eu nu vă cunosc dragă domnule, i-a replicat marele actor.

— Cum nu mă cunoașteți? Am jucat, doar, atîta vreme, împreună.

— Eu nu-mi amintesc. Ce roluri ați interpretat dumneavoastră?

— De pildă în Hamlet, făceam pe cocoșul, care striga, din culise, „cucurigu".

●

Prima reprezentare a piesei lui Piron (1689-1773), *Fernando Cortez*, a fost total lipsită de succes.

Plecînd grăbit, după terminarea spectacolului, autorul a făcut un pas greșit și ar fi căzut, dacă unul dintre spectatori, aflat alături, nu s-ar fi grăbit să-l susțină.

În loc să-i mulțumească, Piron i-a spus, supărat:

— Trebuia să-mi susțineți piesa, nu pe mine.

MEMORIILE ŞI ... INTEROGATORIILE

EUGEN PREDA,
doctor în istorie

● 1940: un primar nazist conduce a doua legaţie a Reichului la Bucureşti ● Jaful „staţiei de benzină" ● Amestec brutal cu şi fără... imputerniciri speciale ● PENTRU PRIMA OARĂ publice: mărturisirile făcute de Hermann Neubacher anchetatorilor americani in toamna 1945

În plin centrul Bucureştilor anului 1940, pe strada Wilson (azi Oneşti) într-o clădire ce contrastează cu imobilele învecinate prin arhitectura sa de „sfîrşit de secol" XIX, amfitrionul afabil desfăşura o „ofensivă" a farmecului în direcţia unei ziariste americane. Cu volubilitatea unui sudic, elegantul bărbat subţirel, cu profil de vultur obosit, cum îi apărea interlocutoarei sale, explica zîmbăreţ că preocuparea sa de căpetenie era transformarea „Balcanilor într-o Californie a Europei". „Principala noastră activitate — spunea blondul cvadragenar — are ca ţintă organizarea postbelică a Europei". Cuvintele îi erau absorbite, parcă, de imensa hartă a Balcanilor, vegheată de un trofeu de cerb, care domina somptuosul birou.

Împuternicitul special

După cinci ani, acelaşi personaj se înfăţişa destul de pleoştit. Interlocutorul său era tot un american. Discuţia avea însă un caracter diferit şi consemnarea ei într-un document secret a putut fi cunoscută, conform unor reguli bine stabilite, abia după trei decenii[1]. Iată începutul documentului:

În imagini: clădirea de pe str. Oneşti (fostă Wilson) în care se aflau birourile „celei de a doua legaţii naziste" din România. În facsimil, filă din interogatoriul luat lui Neubacher de autorităţile militare americane.

[1] Fotocopia am consultat-o la Arhivele statului. Bucureşti, unde a fost adusă din arhivele americane.

Misiunea Specială de Investigare a Departamentului de Stat[1]

Persoana interogată: *Dr. Hermann Neubacher.*

Subiectul principal: *Politica germană în sud-estul european, 1940-1945, cu referire la problemele politice şi economice.*

Principalele date ale carierei: *Născut Weils, Austria, 1893. Doctor inginer, Viena. A servit, ca locotenent-major, în armata austriacă, 1914-1918. Fondator şi preşedinte al Deutsch-Österreichischer Volksbund[2], secţia austriacă. Închis în Austria pentru activitate politică, 1935-1936[3]. Primar al Vienei, 1938-1940. Angajat de I.G. Farben[4], Berlin — 1937. Intră în Ministerul de externe [al celui de-al III-lea Reich] — 1940 şi activează ca trimis special în România, Grecia, Europa de sud-est, 1941 - 1945[5]. S-a predat forţelor americane la Ulm, în 2 iunie 1945.*

Locul şi data interogării: *Centrul Serviciului militar de informaţii, Oberursel[6], 29 septembrie şi 1 - 6,8 octombrie 1945, de către Harry N. Howard.*

Limba folosită: *Engleza, parţial germana.*

Anchétatorul american raporta superiorilor săi că, deşi „expresiv" şi înclinat spre exagerare, Neubacher era „cel mai important reprezentant al Ministerului de externe german în regiune şi trece drept posesorul unei neobişnuite [capacităţi de] evaluare a oamenilor şi problemelor din Peninsula Balcanică".

Cu mulţi ani înainte de a se permite accesul cercetătorilor la acest document de arhivă, Neubacher însuşi şi-a publicat memoriile, sub titlul — *Misiune specială sud-est, 1940-1945. Raport al unui diplomat itinerant*[7]. Aceste memorii pot fi confruntate, acum, nu numai cu interogatoriul din 1945, ci şi cu rapoarte ale lui Neubacher şi alte documente din arhive, dezvăluind metodele jafului economic nazist, sub semnul transformării Europei, prioritar a centrului şi sud-estului continentului, într-un *„mare spaţiu economic" (Grossraumwirtschaft)* subordonat maşinii de război hitleriste.

O a doua legaţie hitleristă

Sosit la Bucureşti, în ianuarie 1940, ca „trimis special", H. Neubacher, care continua să deţină funcţia de primar al Vienei, s-a instalat în clădirea fostei legaţii austricce din capitala României. În cercurile politice şi ziaristice bucureştene se considera chiar că, odată cu venirea lui, apăruse *a doua* legaţie germană. Cea obişnuită continua să-l aibă în frunte pe W. Fabricius, căsătorit cu o rudă a ministrului de externe, Joachim von Ribbentrop. Ca nazist, cu vechi state de serviciu, Neubacher manifesta o mare siguranţă de sine şi nu ezita să facă remarci, aparent, nediplomatice. În convorbirea, deja citată, cu ziarista americană, Neubacher pretindea, la începutul verii 1940, că „principalul nostru scop aici este de a menţine liniştea în sfera

---

[1] Şeful misiunii era De Witt C. Poole, care, de la începutul anului 1943 şi pînă în primăvara 1945, conducse Foreign Nationalities Branch (Secţia naţionalităţi străine-FNB) a Oficiului Serviciilor Strategice (OSS), fiind, apoi, consilier special al şefului OSS, generalul W. Donovan. FNB se ocupase cu problemele de informaţii şi contrainformaţii în rîndurile grupurilor de limbi materne neasiatice din S.U.A., deci şi de germani, români etc.

[2] Organizaţia nazistă care a netezit calea Anschlussului (martie 1938).

[3] În prima perioadă a mandatului său de cancelar al Austriei (1934-1938), socialcreştinul Kurt von Schuschnigg a luat o serie de măsuri împotriva activităţilor subversive ale vîrfurilor naziste adepte ale Anschlussului.

[4] A funcţionat ca expert economic pentru Europa de sud-est, îndeosebi pentru România, la Societatea anonimă I.G. Farben (Interessen Gemeinschaft Farbenindustrie Aktiengesellschaft: Comunitatea de interese a industriilor de coloranţi), cel mai important şi puternic trust de producţie chimică din lume, care controla 380 firme în Germania şi peste 500 în alte ţări. Trustul a sprijinit venirea lui Hitler la putere şi a pus reţeaua sa comercială la dispoziţia spionajului Reichului. Producţia sa acoperea întreaga gamă, de la medicamente la cauciuc sintetic, explozivi, benzină sintetică şi gaze, inclusiv cele folosite în timpul războiului în lagărele naziste ale morţii.

[5] Din ianuarie 1940 şi pînă în octombrie 1942, H. Neubacher a funcţionat la Bucureşti cu rang de ministru plenipotenţiar însărcinat cu probleme economice. Următoarea reşedinţă a avut-o la Atena, în Grecia ocupată. La 7 septembrie 1943, a primit titlul de împuternicit (trimis) special în Europa de sud-est, cu cartierul general la Belgrad. În octombrie 1944, s-a evacuat la Vucovar, iar în noiembrie acelaşi an la Viena, unde, oficial, a devenit şeful „Biroului" Ministerului de externe german pentru „Serbia, Muntenegru, Albania şi Grecia".

[6] În apropiere de Frankfurt, unde era sediul lui European Command Intelligence Center (Centrul de informaţii militare — spionaj şi contraspionaj — al Comandamentului European al S.U.A.). Comandamentul European (EUCOM), instalat la Frankfurt, îşi extindea autoritatea asupra zonei americane de ocupaţie în Germania, avînd în subordine Corpul 66 de Contrainformaţii (C.I.C.).

[7] Hermann Neubacher, *Sonder-Auftrag Südost. 1940 - 1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Musterschmidt — Verlag — Göttingen, Berlin, Frankfurt, 1956. Fiind cunoscute unele dintre reglementările existente privind publicarea unor date referitoare, mai ales, la activitatea serviciilor secrete, pare logic ca pentru publicarea acestor memorii Neubacher să fi obţinut, cel puţin, asentimentul autorităţilor de resort nu numai vest-germane, dar şi americane.

În acest volum, Neubacher afirmă că la 12 mai 1945 a fost reţinut de C.I.C. (Corpul de contrainformaţii al armatei americane) şi deţinut în Lagărul de internare nr. 9 al Statelor Unite, de unde a fost transferat în primăvara anului 1946 în închisoarea militară americană de la Nürnberg, pentru a depune mărturie în legătură cu procesul principalilor criminali de război nazişti, desfăşurat în Palatul de Justiţie din acest oraş. În vara lui 1946, autorităţile americane l-au predat celor iugoslave. Condamnat de Tribunalul militar din Belgrad la 20 ani muncă silnică, Neubacher a fost eliberat în noiembrie 1952.

materiilor prime". Pentru aceasta, Germania avea nevoie de „un guvern tare" în România. „Organizarea economică germană a Balcanilor — a continuat dr. Neubacher — era prima parte a unui plan prin care economiștii germani vor întemeia continentul european ca un singur Grossraum, care în locul țărilor individuale va forma unitatea economică a viitorului. Un plan comun va dirija fiecare secțiune a Grossraumului european și schimbul de produse și colaborarea între aceste compartimente".

În volumul apărut în 1956, „trimisul special" asociază inițierea misiunii sale cu decizia instanțelor superioare naziste de a acapara petrolul românesc, în legătură cu achiziționarea căruia „Germania avea dificultăți deosebite". În complicatele negocieri ce au premers semnarea acordului economic germano-român din mai 1940, scrie Neubacher, „am opus monopolului exclusiv [în privința] petrolului, deținut de România, monopolul exclusiv al Germaniei în domeniul livrărilor de arme"[1]. Deși acest factor, în ansamblul presiunilor exercitate asupra · României, nu poate fi subapreciat, elementele-cheie ale încheierii „Pactului petrolului" (27 mai 1940) le-au reprezentat izolarea politico-militară a țării, marile pericole de sfîșiere teritorială ce se resimțeau tot mai puternic, amenințările decurgînd din iminenta prăbușire a frontului din Franța, după capitularea armatei belgiene și atingerea de către trupele germane a Canalului Mînecii, la Calais. De altfel, la începutul lunii mai 1940, într-un raport al cărui original se află în arhive, Neubacher evoca marile dificultăți „pentru cîștigarea influenței la București" și atrăgea atenția că, „în ultimă instanță, succesele politice și militare ale Führerului deschid drumul oricărei activități externe". Același raport sublinia „că pentru munca noastră în România lipsește acel fundament politic care ar fi apt a elibera România de povara unei politici de neutralitate plină de teamă și foarte complicată".

Neubacher și-a adus o deosebită contribuție la impunerea unui „guvern tare" în România și schimbarea orientării sale externe, prin folosirea noii conjuncturi internaționale și a crizei politice declanșate în țară, ca urmare a amputărilor teritoriale din vara 1940. Pentru Neubacher era fundamental să obțină ca România să devină „o stație de benzină care să funcționeze ca un automat" — cum scria în memoriile sale. Deși în aceste însemnări publicate este extrem de discret asupra acțiunilor sale practice, acestea pot fi reconstituite pe baza unor documente de arhivă, inclusiv a rapoartelor sale secrete. Încă în vara anului 1940, cînd Carol II îi fixase domiciliu forțat generalului I. Antonescu la mănăstirea Bis-

[1] Afirmația corespunde următorului pasaj din interogatoriu: „Baza economică pe care a fost formulat tratatul este, de asemenea, interesantă. Neubacher a subliniat regelui Carol că monopolul german al furnizării de arme pentru România și monopolul românesc asupra petrolului european pot forma o bază pentru a încheia afacerea. Nici Marea Britanie, nici Franța nu puteau, la vremea respectivă, să aprovizioneze România cu arme".

trița, între acesta din urmă și Neubacher, prin intermediar, a survenit o înțelegere asupra „bazelor politice și economice" ale relațiilor cu Germania, în cazul în care generalul român va prelua conducerea guvernului[2].

Din documentele disponibile rezultă că în orientarea Germaniei de a-l sprijini, încă din vara 1940, pe generalul I. Antonescu în realizarea ambițiilor sale politice[3], un rol l-a jucat și convingerea pe care și-a format-o Neubacher, în urma convorbirilor cu conducătorul legionar, H. Sima, că „acesta și oamenii din spatele lui — cum citim într-un raport trimis Berlinului — nu posedă un program limpede și oameni capabili care, în actuala situație grea, ar putea să formeze un guvern în stare să lucreze". Deși a sprijinit și, în bună măsură, a mijlocit alianța dintre I. Antonescu și H. Sima, inclusiv formarea guvernului acestora, Neubacher atrăgea atenția, într-un raport din 19 noiembrie 1940, că legionarii sînt incompetenți, că reprezentanții lor din Ministerul economiei „nu au nici cea mai slabă idee de economie și administrație", că epurările operate de ei au o influență negativă și „îndelungata absență [cauzată de legionari] a lui Dimitruc [subsecretarul de stat însărcinat cu petrolul] a devenit neplăcut observabilă în cîmpurile petrolifere".

După lichidarea rebeliunii legionare, Neubacher i-a spus atașatului militar american la București, colonelul P. Ratay, că el l-a determinat pe H. Sima să dea dispoziția „de încetare a focului". „Cea mai mare parte din ceea ce legionarii au fost răspunzători în timpul participării la guvern va trebui anulată și rectificată". De altfel, într-un raport din 25 ianuarie 1941, Neubacher — după ce descrie rolul pe care l-a avut în a-l determina pe Sima să ordone încetarea focului, între altele „pentru ca să nu fie exterminată legiunea" — își reafirma convingerea că „legiunea nu e coaptă să conducă singură". În procesul-verbal al interogatoriului din 1945, Neubacher descria astfel argumentele folosite: „Ar fi iluzoriu să se creadă că generalii români s-ar alătura Gărzii de fier. Dacă situația continuă să se dezvolte periculos, în propriul interes al securității Germaniei, trupele germane vor trebui să se miște împotriva lui [Sima]". Neubacher a transmis personal nota prin care Sima cerea lui Antonescu ca liderii legionari să nu fie împușcați[4]. „Sper — scria Neubacher în raportul trimis la Berlin în 25 ianuarie 1941 — că rolul meu de oaspete, pe care, în crizele trecute [disputa Sima-Antonescu], a trebuit

[2] Înțelegerea a fost evocată de I. Antonescu în ședința Consiliului de Miniștri din 3 octombrie 1940 și este consemnată în stenograma convorbirii pe care I. Antonescu a avut-o cu H. Göring, la Viena, în martie 1941, la care Neubacher a fost prezent.

[3] Imediat după arestarea lui I. Antonescu, la începutul lunii iulie 1940, Fabricius și, separat, Neubacher au făcut să parvină regelui avertismente că „un accident întîmplat generalului Antonescu ar face o impresie foarte proastă la Marele Cartier German".

[4] Serviciul Secret de Informații român aprecia că H. Sima a reușit să treacă în Bulgaria, pe la Giurgiu, folosind mașina lui Neubacher și că de la Sofia, cu acte de cetățean german, a putut ajunge în Germania.

să-l joc ca un reprezentant *fără împuterniciri*[1] pentru probleme politice, de un fel deosebit, s-a încheiat"[2]. Dar şi „fără împuterniciri" în problemele politice, prin însăşi natura funcţiei sale, Neubacher a continuat să fie implicat în ele.

Compania Kontinentale

Oel A.G. şi filialele sale

În noiembrie 1940, mareşalul H. Göring, răspunzător de economia de război germană, dăduse directiva „de a se prelua companiile aparţinînd inamicului şi puterilor neutre în ţările ocupate". În aceste ţări, Germania dispunea de o serie întreagă de mijloace şi pentru a-şi însuşi deţinerile de capitaluri din terţe ţări. Această situaţie permitea Germaniei ca prin tranzacţii cu societăţile din Franţa, Belgia, Olanda, care aveau poziţii importante în petrolul românesc, tranzacţii însoţite de presiuni politico-diplomatice şi militare asupra României, să acapareze acţiunile respectivelor societăţi. Organismele care operau în numele celui de-al III-lea Reich au ajuns ca, în mai puţin de un an, să apară ca proprietare a 47 la sută din producţia de petrol brut a României.

Aproape imediat după convorbirile H. Göring-I. Antonescu, de la Viena, în care problemele legate de petrol au ocupat un loc central, Neubacher a remis la Bucureşti o notă asupra celor convenite şi cererea de a modifica unele articole din Legea minelor. După şase zile, la Berlin s-a constituit compania germană Kontinentale Oel A.G., care la Bucureşti şi-a înfiinţat filiala Petrolul Continental S.A.

Interogatoriul lui Neubacher pune la dispoziţie şi unele date referitoare la metodele folosite pentru acapararea petrolului românesc.

„Neubacher a fost întrebat: în ce măsură operaţiunile externe ale firmei Kontinentale [Oel A.G.] în România, Ungaria, Austria, Polonia, Franţa, Grecia şi în alte ţări s-au condus după hotărîrile oficiale în materie de politică externă şi militară?

După ocuparea Belgiei şi Franţei, a răspuns el, au început tratative între Kontinentale şi deţinătorii de acţiuni francezi şi belgieni ale societăţii Concordia, o mare companie petrolieră românească, cu scopul de a obţine aceste acţiuni prin negocieri particulare. Guvernul Antonescu nu a ridicat obiecţii, deşi tranzacţia nu a fost încheiată în baza legilor româneşti. Concordia deţinea controlul asupra producţiei, asupra unor zăcăminte şi rafinării şi era precedată ca mărime numai de Astra Română şi de Steaua Română (care se afla sub control german înainte de primul război mondial). Sub controlul firmei Kontinentale existau şi companii mai mici, dar Neubacher nu-şi putea aminti de numele tuturor acestor societăţi[3]. *Kontinentale a încercat să influenţeze producţia de petrol în multe feluri, însă opoziţia naţionalistă în România a fost întotdeauna puternică".*

Analize secrete americane, din perioada finală a războiului, constatau că „germanii au reuşit să achiziţioneze mai mult de 20 la sută din capitalul din industria petrolieră românească, dar, de fapt, controlau şi conduceau 60 la sută, avînd în vedere că Astra Română, proprietatea [trustului anglo-olandez] Royal Dutch era, de asemenea, sub controlul lor". Se adăuga şi faptul că, din decembrie 1941, trustul american Standard Oil of New Jersey a trecut controlul asupra filialei sale, societatea Româno-Americana, subsidiarului său german Deutsch Amerikanische Petroleum Gesellschaft. Evident, Neubacher nu fusese lovit de amnezie în cursul interogatoriului, mai ales că societatea Columbia era al cincilea producător ca mărime, ca să nu mai pomenim de Astra Română sau Româno-Americana. E drept, Concordia — al treilea producător ca mărime şi posibilităţi de rafinare — a fost prima mare lovitură, dar ea aparţinea societăţii Petrofina-Hydrofina, cu sediul în Belgia, deci o ţară care la data interogatoriului nu era din categoria marilor învingători[4].

„Neubacher a fost întrebat: prin ce mecanism de control şi relaţii reciproce era condusă firma Kontinentale ca instrument al politicii externe şi militare?

Neubacher a răspuns că firma Kontinentale era o societate de tip concern; Germania dorea să aibă un concern petrolier precum Royal Dutch Shell şi Standard, un trust care să controleze alte companii, atît în timp de pace cît şi în caz de război, şi spera să dobîndească exploatările ruseşti din Caucaz, Maikop, Groznîi şi Baku. Între Kontinentale şi guvernul Reichului

---

[1] În original *Nichtbeauftragter* (fără împuterniciri). Aluzie evidentă la titlul oficial cu care el venise în România, acela de *Sonderbeauftragter* (cu împuterniciri speciale) pentru problemc economice.

[2] Practic, odată cu sosirea noului ministru german la Bucureşti, Manfred von Killinger, implicarea lui Neubacher în chestiunile pur politicc s-a restrîns. De altfel, raportul din 25 ianuarie a fost transmis la Berlin din Sofia, unde Neubacher venise în legătură cu problemele economice ale transferului de trupe germane în Bulgaria. Din interogatoriul lui Noubacher rezultă că noul ministru la Bucureşti, Killinger, pe care îl considera „un primitiv", fusese numit la insistenţelc lui Bormann şi Rohle, primul — şef al cancelariei lui Hitler, al doilea — conducător al organizaţiei pentru germanii din străinătate.

[3] Conform Decretului-lege din 18 iulie 1945, prin care România se conforma cererii Comisiei Aliate de Control, au fost transferate U.R.S.S., „în contul despăgubirilor de război" datorate de Germania, acţiunile societăţilor petroliere Concordia, Columbia, Petrol-Bloc, I.R.D.P., Buna Speranţă, Explora, Meotica, Sardep, Sarpetrol, Transpetrol, Kontinental, cu un total al sumei nominale a acţiunilor de 1759, 8 milioane lei, „care au aparţinut persoanelor fizice şi juridice de naţionalitate germană".

[4] Într-o corespondenţă din Paris, undc urmărea lucrările Conferinţei de pace, Grigore Preoteasa semnala, în *România liberă*, din 12 septembric 1946, că la 3 septembrie se întrunise consiliul de administraţie al societăţii Petrofina. „Se relatează că în 1940 membrii Comitetului de direcţie, în Belgia, au vîndut germanilor 1 865 000 de acţiuni Concordia. Actualmente, conducătorii Petrofinei pretind că au fost vîndute sub presiune. Tribunalul militar care i-a judecat n-a ajuns însă la această concluzie şi a considerat că vînzarea acţiunilor Concordiei constituie crima de furnizare de arme şi bani inamicului, pentru care s-a dat o primă sentinţă de condamnare la 26 iunie 1945. O a doua judecată, la 21 iunie 1946, schimbă calificarea faptului, dar condamnă totuşi pe conducători pentru ajutorarea inamicului. Este adevărat că sentinţa se află în faţa Casaţiei, circulă însă zvonul că s-au făcut insistente intervenţii pentru «interese superioare naţionale», ca cei condamnaţi să fie achitaţi".

exista un acord pentru concesionarea cîmpurilor petrolifere în favoarea firmei, pentru a domina producția în Rusia.

Neubacher a spus că, după victoria Germaniei, el urma să meargă la Tiflis (Tbilisi) în calitate de comisar german pentru interesele petroliere în regiunile ocupate ale Rusiei, cu rangul de comisar politic regional german...

El a fost întrebat: care erau răspunderile și legăturile guvernamentale, oficiale și neoficiale, ale următorilor indivizi: Karl Blessing, Ernst Rudolph Fischer, Otto Gramsch, Heinz Osterwind? În mod deosebit, care erau relațiile acestora cu Ministerul de externe german și cum era influențată politica companiei lor de directivele guvernului?

Blessing era membru al Consiliului directorial al firmei Kontinentale pentru problemele financiare. În trecut el funcționase în Consiliul de administrație al Băncii Reichului și fusese cel mai apropiat colaborator al lui Schacht[1]. Dar el era detestat de partidul [nazist] și a demisionat în 1941. Unul dintre cei mai buni experți financiari și oameni de afaceri din Germania, Blessing era și membru al Consiliului de administrație al Concordiei. Ernst Ru lph Fischer a fost unul dintre membrii de frunte ai Consiliului directorial al firmei Kontinentale. El era atît cetățean particular cît și director în Ministerul economiei, conducînd Departamentul petrolului din cadrul acestui minister, iar mai tîrziu i s-a alăturat lui Speer[2] la Ministerul armamentului, în calitate de șef al Departamentului petrolului. Fischer a avut legătură cu producția de petrol în calitate de membru al Companiei I.G. Farben. Otto Gramsch a fost director al Concordiei, membru al Consiliului de administrație și director la Standard. Era un om de afaceri important în negocierile din 1940 cu privire la acțiunile societății Concordia: Gramsch nu era decît cetățean particular. Heinz Osterwind, fost director de bancă la Berlin, a devenit primul director al Concordiei. Și el era tot cetățean particular, cîndva asociat cu Reichskreditgesellschaft.

Neubacher a fost întrebat: în ce măsură firma Kontinentale a fost folosită ca instrument al politicii petroliere externe a Germaniei și ce principii călăuzeau această politică petrolieră externă?

Neubacher a spus că nu a existat o relație oficială între Ministerul de externe și firma Kontinentale. Cu toate acestea, un om ca Fischer în România, de exemplu, era în măsură să negocieze cu guvernul român, folosindu-l pe Neubacher drept asistent".

Interogatoriul lui Neubacher certifică și el împotrivirea extrem de puternică existentă în România față de planurile naziste. El folosește expresia *„opoziția naționalistă în România a fost întotdeauna puternică"*. Dispunem, din rapoartele sale secrete trimise la Berlin, și de alte mărturii: *„Pături largi ale intelectualității și ale populației au simpatizat totdeauna cu Antanta... La aceasta se mai adaugă și o activă propagandă comunistă... De sus și din afară este foarte greu de luptat împotriva propagandei comuniste, deoarece, fără doar și poate, cauzele economice nu vor putea fi înlăturate și nu există o mișcare politică internă, care să se poată opune instigărilor și agitațiilor comuniste"* (2 aprilie 1941). După trei ani, la 7 aprilie 1944, Neubacher raporta despre *„o pronunțată atitudine comunistă printre muncitorii din regiunea petroliferă"* și conchidea: *„Este mai curînd în interesul cauzei comuniste să se dezvolte pe neobservate o organizație gata de bătaie, care să poată fi introdusă în luptă la momentul oportun și după un ordin special"*.

Memorii, interogatorii, rapoarte... Documente edificatoare privind căile și metodele jafului economic organizat de cel de-al III-lea Reich în România anilor celui de-al doilea război mondial. ■

[1] Horace Greely Hjalmar Schacht, financiar și om politic, președinte al Băncii Reichului (1920 - 1930 și 1933 - 1939) și ministru al economiei (iulie 1934 - noiembrie 1937). El a fost tradus în fața Tribunalului militar internațional de la Nürnberg, ca fost ministru hitlerist, dar a fost achitat în 1946.

[2] *Magazin istoric*, nr. 2-4/1971, 11/1982.

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1986

VICTORIA

Răspunsurile la întrebări

I	II	III	IV
1—a	1—a	1—b	1—c
2—b	2—b	2—b	2—b
3—a	3—b	3—b	3—b
4—a	4—a	4—c	4—a
5—b	5—c	5—a	5—c
6—c	6—b	6—a	6—b
7—b	7—b	7—a	7—a
8—c	8—a	8—b	8—b
9—b	9—b	9—a	9—a
10—a	10—a	10—b	10—c

IMPORTANT!

În numărul 3/1986 al revistei, prima serie de întrebări a unui nou concurs Magazin istoric, ediția 1986.

Concursul este dotat cu importante premii.

Bibliografie: articolele apărute în Magazin istoric în anii 1976-1986.

Tematica și regulamentul concursului, în numărul viitor.

Nu uitați: Pentru a vă garanta participarea, asigurați-vă din timp primirea numerelor din acest an ale revistei, în care vor fi publicate atît regulamentul cît și întrebările noului concurs Magazin istoric, ediția 1986.

ITINERAR ISTORIC
PE VALEA OLTULUI

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

Anul 1543. La Cozia, lîngă lăcaşul ctitorit de marele şi înţeleptul voievod Mircea cel Bătrîn se înalţă cel dintîi aşezămînt spitalicesc avînd rosturi balneare din Ţara Românească. Construit în vremea lui Radu Paisie (1535-1545) după „planul şi învăţătura lui Maxim maistorul" (cum se menţionează în hrisoavele vremii), aşezămîntul se află nu departe de „gura izvoarelor tămăduirii", loc de alinare pentru tot felul de suferinţe. Faima acestor izvoare cu apă „negrie" şi mirosind a ouă clocite (cu efecte atît de benefice pentru cei ce o foloseau) şi a spitalului amintit creşte neîncetat. La scurtă vreme de la întemeierea aşezămîntului, aici vin să-şi caute leac nu numai locuitori din Ţara Românească, ci şi din întreaga Peninsulă Balcanică.

De fapt, localnicii cunoşteau şi preţuiau de multă vreme izvoarele de lîngă Cozia. La Bivolari — în imediata apropiere a Călimăneştilor — a fost înălţat, în primele veacuri ale erei noastre, castrul roman Arutella. Între anii 127-138 e.n., din porunca împăratului roman Hadrian, izvoarele cu apă caldă sulfuroasă au fost captate, servind la construirea unor thermae *(băi cu apă caldă) amenajate în apropierea castrului. Urmele lor au fost evidenţiate de cercetări arheologice desfăşurate în ultimele decenii. Romanii au cunoscut izvoarele tămăduitoare de pe Valea Oltului prin intermediul dacilor, ale căror vestigii au fost identificate tot pe cale arheologică. Între aceste vestigii cea mai importantă este aceea de la Ocniţa, Buridava dacică, unde a fost descoperit un bogat material ceramic cu inscripţii amintind un bazileu,* Thiamarkos, *necunoscut din alte surse istorice. Vieţuirea pe aceste meleaguri datează însă de mult mai multă vreme, coborînd pînă în neolitic, cum atestă descoperiri de obiecte specifice culturii Coţofeni şi din epoca bronzului (Glina III).*

În documente din epoca medievală, staţiunile care alcătuiesc astăzi salba balneară de pe Valea Oltului sînt menţionate cam în acelaşi timp: Govora la 4 februarie 1488, Olăneşti — în anul 1527, Cozia (care împreună cu Călimăneştii şi Căciulata alcătuiesc un complex balnear) — în 1543 (dar Mănăstirea Cozia datează din 1386-1387).

Timp de cîteva veacuri, pînă în secolul trecut, cu toată reputaţia pe care izvoarele sulfuroase şi cloruro-sodice au cunoscut-o pe o arie largă a continentului european, exploatarea resurselor minerale şi de sănătate s-a făcut în mod rudimentar, preţioasa apă tămăduitoare colectîndu-se în gropi în care pacienţii veniţi la tratament se îmbăiau. În 1837, doctorul Ştefan Vasile Episcopescu, unul din primii noştri medici cu preocupări în domeniul balneologiei, a elaborat lucrarea Apele metalice ale României Mari, *„cercetate, descrise şi însoţite cu o dietetică şi macro-viotică", lucrare ce prezenta „spre obştescul folos al pătimaşilor de boale cronice" 53 izvoare minerale şi eficienţa lor în tratarea diferitelor boli. Între acestea, Episcopescu acorda o mare atenţie apelor minerale din Valea Oltului, subliniind necesitatea exploatării lor eficiente: „Necunoştinţa acestor ape face ca pătimaşii [suferinzii] să fie trimişi la băile pămînturilor străine, unde puteau să meargă cu duiumul cei cu stare, pătimaşi rămînînd cei fără stare, cea mai mare parte a norodului".*

Stăruinţele sale, cărora li s-au adăugat şi cele ale doctorului austriac Karl Friedrich Siller, care efectuase, în 1830, primele analize chimice ale apelor de la Olăneşti au început să prindă contur. În 1853, la Olăneşti, au fost întemeiate cele dintîi stabilimente balneare, amenajate pe baze ştiinţifice, băile dispunînd de 33 cabine; pentru agrementul vizitatorilor funcţionau un hotel, un cazino cu biliard şi un han „cu bucătărie". Un an mai tîrziu a fost întemeiat şi la Călimăneşti un stabiliment balnear, iar în 1886 a început exploatarea sistematică a Băilor Govora, staţiunea fiind oficial inaugurată în 1894.

Apele minerale de pe Valea Oltului au cunoscut o binemeritată reputaţie şi pe plan interna-

ţional, ilustrată de diplomele şi medaliile obţinute la diferite expoziţii internaţionale. Încă din 1868, doctorul austriac Bernath Landway făcuse analize chimice la 40 izvoare din staţiunea Olăneşti, ajungînd la concluzii extraordinare. Din punctul de vedere al compoziţiei chimico-sulfuroase, apele de la Olăneşti rivalizau cu cele de la Baden, Saint-Sauver, Aix-les-Bains, Aix-la-Chapelle, Wiesbaden, iar din punctul de vedere al alcalinităţii nu erau cu nimic mai prejos decît cele din renumitele staţiuni Vichy, Vals, Bad, Ems. Cîtă dreptate avea doctorul Episcopescu cînd le recomanda cu atîta stăruinţă „pătimaşilor" de tot felul de boli. Anul 1873 a marcat prima consacrare internaţională a apelor minerale de pe Valea Oltului. La Expoziţia universală de la Viena, atît apele de la Olăneşti (trimise la sugestia lui Carol Davila), cît şi cele de la Căciulata (descoperite cu cîteva decenii mai înainte, în 1848; printre cei dintîi care au folosit efectul lor tămăduitor s-a numărat Mihai Kogălniceanu, în 1860), au obţinut medalia de aur. Succesul s-a repetat la Expoziţia universală din 1893, desfăşurată în Elveţia, unde apele de la Călimăneşti-Căciulata au primit cele mai mari distincţii: medalia de aur şi „Diplome de Grand Prix".

Reputaţia cu totul deosebită a izvoarelor minerale de pe Valea Oltului a fost confirmată şi de personalităţi de seamă care le-au folosit în tratament: Napoleon III (la recomandarea doctorului Carol Davila) sau preşedintele Franţei, Emil Loubet, căruia în 1905 apa de la Izvorul Căciulata nr. 1 îi era trimisă în Franţa, în cisterne speciale.

Cu toate că în primele decenii ale secolului nostru staţiunile de pe Valea Oltului au cunoscut o mare dezvoltare, concretizată în înfiinţarea de sanatorii balneare ce mai există şi astăzi (la Govora — Hotelul Palas, construit în 1915), la Olăneşti — „Hotelul Băilor" (pavilionul Dr. Marius Sturza, de azi) — datînd din 1912, se poate spune că adevărata punere în valoare a resurselor de sănătate din această regiune (ca, de altfel, de pe tot cuprinsul ţării) este o cucerire a României socialiste şi, cu deosebire, a ultimelor două decenii. Au fost construite hoteluri de cură, case de odihnă şi vile cu o capacitate de 3 629 locuri în complexul Călimăneşti — Căciulata — Cozia, 425 — la Olăneşti, 98 — la Ocnele Mari, fără a mai socoti capacităţile de cazare din oraşul Rîmnicu Vîlcea şi din alte oraşe ale judeţului Vîlcea. Amenajările sanatoriale şi bazele de tratament au cunoscut, de asemenea, o excepţională dezvoltare, aparatura modernă şi personalul medical de specialitate asigurînd eficienţa unei cure balneare ce cuprinde numeroase proceduri terapeutice: băi calde şi buvete cu apă minerală, aerosoloterapie, magnetodiaflux şi ionizări, galvanizări, laboratoare de testări funcţionale, săli de gimnastică medicală etc. Multe tratamente se pot efectua în cadrul aceluiaşi complex hotelier, care reuneşte şi amenajările sanatoriale specifice locului. De asemenea, important de subliniat este că staţiunile de pe Valea Oltului au regim permanent de funcţionare, eficienţa tratamentului dovedindu-se la fel de mare, indiferent de sezon sau anotimp.

Valea Oltului — admirabilă sursă de inspiraţie a Cărţii Oltului de Geo Bogza, apărută recent în ediţia definitivă — este însă nu numai o imensă „fabrică de sănătate", ci şi un loc de o frumuseţe şi un farmec deosebite. Alexandru Vlahuţă scria: „Drumul larg şi neted [construit în sec. XVIII şi ulterior modernizat, pe făgaşul vechiului drum roman urmat de împăratul Traian] şerpuieşte pe malul drept al Oltului. Lungi s-aştern peste luncă umbrele plopilor înşiraţi pe marginea şoselei; sclipesc în soare ca nişte bănuţi de argint frunzele sălciilor aplecate pe apă şi e linişte, n-auzi decît şuierul Oltului, în aer e un miros de fîn şi de pădure, peste dealurile verzi ce se înşiră înaintea noastră se ridică uriaş muntele Cozia cu creştetul pleşuv în soare. După un ceas şi jumătate de drum sosim la Călimăneşti, sat cuprins şi frumos, aşezat pe malul drept al Oltului. În marginea de sus sînt băile şi marele otel, în care vara e atîta lume, şi zarvă şi mişcare, că te crezi în mijlocul unui oraş. Ceva mai încolo, la zece minute cu piciorul, sînt binefăcătoarele izvoare — vestitele ape minerale de la Căciulata... Puţin mai sus de izvoarele Căciulatei răsar din Olt sfintele ziduri ale mînăstirii Cozia".

Zona Vîlcei, menţionată în documente încă în anul 1247, cînd se suprapunea cnezatului stăpînit de Farcaş, cuprinde şi numeroase obiective istorice şi de interes turistic: Casa memorială Anton Pann şi Complexul muzeal Gheorghe Magheru, în municipiul de reşedinţă Rîmnicu Vîlcea (atestat documentar la 1388). Complexul muzeistic Măldăreşti, cu cele două celebre cule — Greceanu şi Duca — monumente arhitectonice de mare valoare, muzeul memorial Nicolae Bălcescu şi excepţionalele monumente de artă feudală de la Bistriţa (ctitorie a boierilor Craioveşti), Arnota (construită de Matei Basarab) şi Hurez (monument reprezentativ al artei brîncoveneşti).

O zestre turistică de mare frumuseţe, uşor accesibilă tuturor categoriilor de drumeţi, o zestre sanatorială de excepţională valoare — iată doar cîteva din darurile turistice ale Oltului, ce îşi aşteaptă oaspeţii. ■

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

FEBRUARIE 1936

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● În colecția „Șantier" apare o nouă lucrare a scriitorului Ion Pas, intitulată Drum spre pace. După cum reiese din titlul cărții, e vorba de o pledoarie în favoarea păcii și de un rechizitoriu împotriva războiului. Ca toate cele apărute în colecția „Șantier", lucrarea se adresează, în primul rînd, muncitorilor. (Facla)

● În raliul automobilistic de la Monte Carlo, „cea mai importantă competițiune turistică din cîte se organizează în Europa", după cum scrie Universul, echipajul românesc Ion Zamfirescu și Petre Cristea se clasează pe primul loc, parcurgînd „distanța Atena-Monte Carlo (aproximativ 4 000 km) în timp prescris și reușind să realizeze cel mai bun record în proba hotărîtoare. Victoria repurtată de Zamfirescu și Cristea — continuă ziarul citat — nu are pereche în analele sportului românesc. Ei au scris cea mai frumoasă pagină a istoriei automobilismului românesc". (1 februarie)

● Societatea internațională de istorie a medicinii, cu sediul la Paris, își alege un nou președinte, pe o perioadă de trei ani. Acesta este desemnat în persoana dr. Victor Gomoiu din București. (4 februarie)

● La sala „Mozart" s-a deschis expoziția d-lui Alexandru Ciucurencu, cunoscut publicului din expoziția anului trecut. Atunci, ca și de data aceasta, Ciucurencu se impune ca o valoare reprezentativă a generației tinere în lumea plasticienilor români. (Adevărul, 5 februarie)

● Se împlinesc zece ani de apariție a revistei Viața literară, scoasă de I. Valerian, în paginile cărora colaborează Pompiliu Constantinescu, G. Călinescu, Ser-

„Lumea politică e preocupată de două chestiuni: de alegerile din Mehedinți și Hunedoara și afacerea Cagero[1] — scrie *Libertatea* din 5 februarie 1936, revistă «economică, politică, socială, culturală», de sub direcția lui I. Gigurtu, făcînd Cronica politică a începutului de februarie 1936. Toate celelalte probleme la ordinea zilei, capitale pentru bunul mers al lucrurilor — continuă revista — preocupă mai puțin opinia publică"[2].

Dacă oneroasa afacere Cagero nu mai prezintă nici un interes acum la cinci decenii de la consumarea ei, fiind unul din multe altele asemenea scandaluri financiare din lumea capitalului, bătălia electorală desfășurată la Hunedoara și Mehedinți în februarie 1936 își păstrează vii semnificațiile. Masele populare, la îndemnul și mobilizarea Partidului Comunist Român, s-au pronunțat atunci cu fermitate împotriva fascismului, pentru front popular, pentru drepturi și libertăți democratice.

După cum am precizat și în numărul precedent al revistei, presa vremii ne oferă numeroase și emoționante mărturii despre tenacitatea cu care acționează comuniștii pentru a cîștiga această importantă bătălie menită să sporească forțele democrației și păcii, ca și despre puternicul ecou pe care cuvîntul lor îl are în rîndul maselor largi populare. „Credincios luptei sale — scrie *Scînteia* din 7 februarie 1936 — pentru închegarea Frontului popular antifascist, Partidul Comunist va face tot ce-i stă în putință pentru a strînge cu orice ocazie forțele antifasciste și nefasciste, forțele opuse reacțiunii, a înfrînge fascismul și a închide orice putință de înaintare, oricît de neînsemnată, a fascismului și a reacțiunii care-l pregătește".

În apelul C.C. al P.C.R. *Către poporul muncitor din județul Hunedoara* se subliniază, între altele: „Partidul comunist s-a înțeles cu Frontul Plugarilor pentru lupta comună. S-a înțeles cu Blocul pentru apărarea libertăților democratice, Partidul Socialist și Uniunea muncitorilor și țăranilor maghiari. Programul lor de luptă a fost primit de organizația județeană a P.N.Ț.". Relevînd semnificațiile acestei alianțe de luptă, P.C.R. arată că întreaga suflare muncitorească, țărănească, democratică și antifascistă se unește și sprijină în alegeri un singur candidat.

---

[1] Afacere în care era implicat fruntașul P.N.L. Leonte Moldovan. Societatea „Cagero" obținuse la 28 noiembrie 1933 aprobarea de a exporta piei, lînă, textile, articole din metal. Prin abuz, această societate a ajuns să se substituie Ministerului industriei și comerțului, eliberînd permise de export pentru care se percepeau taxe ce nu intrau în fondurile statului, ci în mîinile acționarilor (cf. Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. 1926-1947*, București, 1983). Statul a fost escrocat — după cum consemnează *Adevărul* din 6 februarie — „de 92 milioane lei în dauna Băncii Naționale".

[2] Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

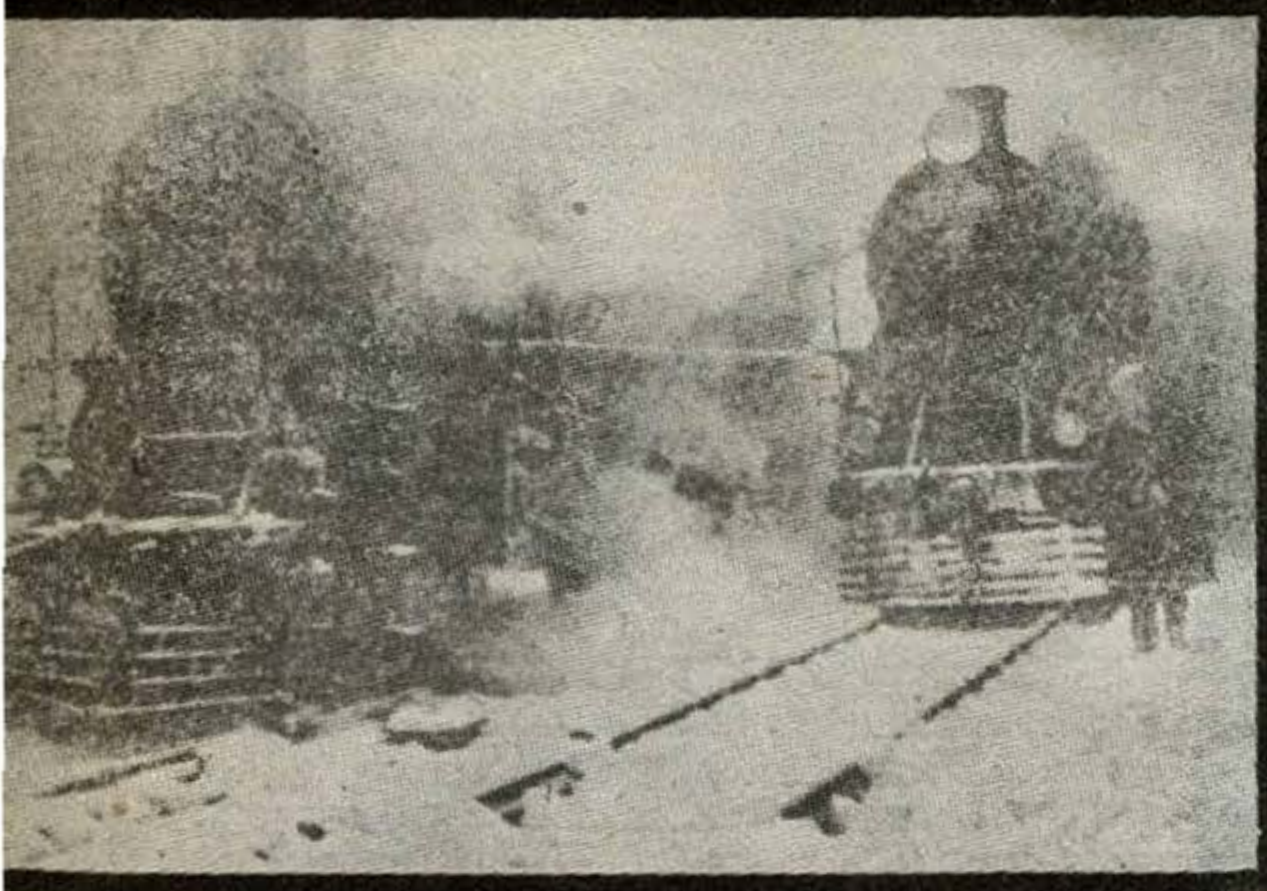

La capăt de linie, în Gara de Nord

B. P. Hasdeu evocat de presa bucureşteană

Comentînd ralierea P.N.Ţ. la programul Blocului democratic, *Universul* din 12 februarie scrie: „Alegerea parţială de la Hunedoara a determinat, totuşi, Partidul Naţional-Ţărănesc să stabilească o colaborare electorală cu organizaţiile comuniste camuflate sub titulatura de front propular, social-democrat sau antifascist".

În cele două judeţe Mehedinţi şi Hunedoara, comuniştii desfăşoară o vie activitate în rîndul maselor muncitoare. Despre această activitate din judeţul Mehedinţi, unul dintre militanţii comunişti din acea perioadă scrie: „În întreprinderile oraşului, comuniştii şi uteciştii au desfăşurat o intensă muncă de agitaţie. La casa poporului «Porţile de Fier», la Sala «Apollo», pe străzi, în pieţele oraşului şi în comunele judeţului s-au organizat numeroase întruniri şi manifestaţii, cu un mare număr de participanţi, la care vorbitorii au arătat pericolul pe care îl reprezenta fascismul, necesitatea opunerii prin toate mijloacele ascensiunii acestuia spre putere"[1].

În judeţul Hunedoara, au loc, cum scrie *Adevărul* din 15 februarie, „peste 30 întruniri, toate desfăşurate într-o atmosferă de entuziasm şi de viguroase afirmări democratice". Lupta contra instaurării dictaturii fasciste, contra permanentizării cenzurii şi stării de asediu, pentru libertatea presei şi a întrunirilor, pentru dreptul de organizare, lupta contra scumpetei şi fiscalităţii excesive, pentru acordarea de drepturi egale naţionalităţilor conlocuitoare, pentru legea electorală pe baza proporţionalităţii, pentru amnistierea luptătorilor arestaţi, pentru apărarea drepturilor democratice, lupta pentru desfiinţarea organizaţiilor fasciste, lupta contra războiului, pentru pace, sînt lozincile ce se aud în aceste adunări.

În întrunirile care au loc, reprezentanţii Blocului democratic subliniază, de asemenea, pe larg, importanţa realizării frontului popular. Una dintre aceste mari întruniri se desfăşoară, de exemplu, la Deva, la 9 februarie, constituind „o impresionantă manifestaţie politică a forţelor democratice", după cum scrie *Adevărul* din 11 februarie. „Concentrarea forţelor populare şi fixarea lor pe o linie de stînga — scrie acelaşi ziar — a fost cerută cu toată conştiinţa misiunii istorice de către toţi vorbitorii care au simţit înrudirea lor cu aspiraţiile colective".

Presa timpului publică, de asemenea, largi relatări despre atmosfera încărcată în care se desfăşoară campania electorală. Bătăuşi din Partidul Naţional-Creştin se dedau la acte de violenţă. La acestea se adaugă şi măsurile represive ale autorităţilor liberale luate împotriva reprezentanţilor Blocului democratic. Protestînd împotriva acestor abuzuri, preşedintele Blocului democratic, Petre Constantinescu-Iaşi, adresează un memoriu ministrului de interne, I. Inculeţ,

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1976.

Cronică măruntă

ban Cioculescu, G. Murnu, Vl. Streinu, V. Voiculescu, F. Aderca, Ion Barbu, Adrian Maniu. (Facla, 5 februarie)

● La cinematograful „Aro" are loc reprezentarea filmului documentar Satul Şanţ, din jud. Năsăud. Prezentarea luminoasă şi deosebit de interesantă a înfăţişat toate formele de viaţă ale satului ardelean. (6 februarie)

● „Abondenţa", Societatea cofetarilor din România, organizează al 47-lea bal, în saloanele Colosseum Bragadiru (Glb). O grandioasă expoziţie, precum şi renumita tombolă. (7 februarie)

● Cînd vom călători în Lună? se întreabă Lupta. După ce trece în revistă cercetările întreprinse de „doi savanţi ai domeniului interplanetar, Robert Esnault-Pelterie şi [Robert Hutchings] Goddard", ziarul citat conchide: „peste cincisprezece ani vom putea zbura în Lună. Voiajurile lunare ale omului vor fi mai confortabile decît cele mai moderne amenajări pe bordul marilor transatlantice". (8 februarie)

● „Cărăbuşul" d-lui Constantin Tănase continuă să reprezinte cu un mare succes revista de senzaţie a acestei stagiuni: Apropo, Tănase. Răsfăţat printr-un spectacol care stă pe picior de egalitate cu cele mai falmoase inscenări revuistice ale apusului, publicul bucureştean a ţinut să răsplătească sforţările făcute de d-l Tănase pentru realizarea acestui mare spectacol de revistă, umplînd pînă la refuz cochetа sală a teatrului Comedia. (Universul, 9 februarie)

● Tradiţie. „La gara londoneză Euston — scrie Dimineaţa — se prezintă zilnic un sol al Amirali-

FEBRUARIE 1936

Cu săniuța la Șosea

Cronică măruntă

tăți i și predă conductorului poștal al trenului spre Irlanda un ceas într-o cutie de piele. La destinație, în gara Holyhead, un funcționar al oficiului poștal așteaptă ceasul, pe care-l duce la oficiu. Acolo, ceasul e întors cu solemnitate și retrimis la Londra cu trenul următor.

Acest obicei ciudat, care se practică cu exactitatea unei acțiuni importante, datează din 1837. Pe atunci s-a înființat între Anglia și Irlanda un serviciu de comunicații, a cărui singură misiune era să dea irlandezilor timpul exact de la Londra. În acest scop, un sol al Amiralității i venea zilnic la gara Euston din Londra și preda conductorului vagonului poștal un ceas funcționînd după orarul de la Greenwich. La stația terminus, Holyhead, toate ceasurile oficiale erau puse după ceasul londonez și navigațiunea spre Klungstown era regulată tot după acel orar. Cu trenul următor, ceasul era reexpediat la Londra.

Deși de atunci există radio și atîtea alte posibilități științifice de control al timpului exact, englezii n-au schimbat nimic din această tradiție, decît doar că solul Amiralității nu mai vine călare la gara Euston, cum venea înainte, ci cu metroul". (9 februarie)

● În procesiunea care preceda afetul de tun purtînd sicriul regelui George V al Angliei [stins din viață în ianuarie 1936] — scrie Universul — se afla și credinciosul intendent Howlett, însărcinat exclusiv cu îngrijirea hainelor și uniformelor suveranului. Defunctul rege poseda peste 500 costume, păstrate fiecare în compartimente de sticlă, în care aerul nu poate pătrunde. Fiecare rînd putea fi îmbrăcat în orice moment și era prevăzut dinainte cu toate decorațiile și insignele necesare. Honw-

publicat în *Facla* din 5 februarie: „Prigoana organelor administrative de sub ordinele d-lui Inculeț — se spune în protest— s-a îndreptat aproape exclusiv asupra Blocului democratic, care este o organizație politică de mase, cu program bine stabilit de revendicări democratice, înscrise în Constituția țării, dar călcat în picioare. Esențialul luptei Blocului — se arată în continuare — este de a înfăptui, împreună cu toate forțele de stînga, un larg front popular, care să zăgăzuiască primejdia fascistă".

În tot timpul campaniei electorale, partidul comunist mobilizează în jurul frontului masele muncitoare. În aceste împrejurări, la 18 februarie, prezentîndu-se în fața urnelor, majoritatea alegătorilor își dau votul candidaților comuni ai forțelor democratice. Cei ai guvernului liberal procarlist și ai partidului de dreapta gogocuzist sînt înfrînți. Rezultatele votului exprimă o strălucită victorie a frontului popular, pentru care militează partidul comunist. Comentînd rezultatele votului, ziarul *Dreptatea* scrie la 20 februarie: „Biruința de la Mehedinți și Hunedoara a dovedit că țărănimea și clasa muncitoare au ajuns la conștiința drepturilor și îndatoririlor lor". La rîndul său, *Adevărul*, referindu-se la semnificațiile acestei victorii a forțelor democrate, consemnează la 22 februarie: „Hunedoara și Mehedinți sînt afirmarea materială, sensibilă, decisivă a revirimentului în opinia publică întoarsă împotriva sistemului de brutalizare și înfeudare a țării în sfera fascisto-hitleristă. Am înregistrat cea mai frumoasă victorie a democrației române din ultima vreme".

Starea de spirit antifascistă, antirăzboinică a maselor largi populare constituie o realitate a vremii, subliniată pe multiple planuri de presa bucureșteană. Evidențiind această atitudine democratică a opiniei publice românești, *Cuvîntul liber* inițiază o amplă anchetă intitulată *Împotriva dictaturii, împotriva fascismului, împotriva hitlerismului*, la care „cititorii săi, țărani, muncitori și intelectuali", sînt invitați să răspundă la întrebarea: „Pentru ce ești adversar al dictaturii?".

Începînd cu numărul din 22 februarie, revista publică din răspunsurile sosite în mare număr pe adresa redacției și care ilustrează faptul că opinia publică, poporul român, „care muncește, care produce, care întreține statul român, se rostește hotărît împotriva hitlerismului, împotriva dictaturii".

În numărul din 29 februarie este publicat, între altele, răspunsul muncitorului ceferist Ilie Pintilie: „Ca muncitor, sînt împotriva dictaturii fasciste, ce înseamnă teroare, zăgăzuirea totală a libertăților cetățenești, înfometarea maselor largi de muncitori, țărani. intelectuali cinstiți și a întregului popor sărac. Sînt împotriva hitlerismului — continuă autorul — pentru că nu vreau ca și noi muncitorii și țăranii români să fim tîrîți într-un război din care numai capitaliștii vor avea de cîștigat".

Echipajul românesc clasat pe primul loc în raliul automobilistic Monte Carlo

Promenadă bucureșteană în dreptul Capșei

În februarie 1936, apare primul număr din *Era nouă*, „revistă lunară de filozofie, literatură, știință", sub direcția lui N. D. Cocea, o publicație legală a Partidului Comunist Român. După cum se precizează în *Cuvînt înainte*, semnat de N. D. Cocea, publicația își asumă sarcina de a trata „în mod științific — pe baza largă a materialismului dialectic — toate problemele ideologice ale vremii".

Revista înscrie în programul său dezideratul slujirii cauzei proletariatului, care „reprezintă interesele vitale și culturale ale omenirii. Progresul acestei clase coincide cu progresul general al umanității. Ideea asupra lumii a proletariatului industrial este obiectivă — față de ideologia falsă și sterilă a lumii capitaliste, care e condamnată la moarte". Își propune, totodată, să fie „o publicație de analiză și sinteză științifică, în domeniul economic, filozofic, social și cultural al realității societății românești, din mijlocul căreia s-au născut și se dezvoltă forțele care duc spre o eră nouă".

Într-un comentariu prilejuit de apariția noii reviste, *Cuvîntul liber* scrie: „*Era nouă* reușește cu primul număr să se impună drept cea mai bună publicație lunară de la noi". Revista — din care au apărut trei numere, februarie-aprilie 1936 — a publicat articole și studii de filozofie, sociologie, politică, literatură, cronici de film etc., printre care menționăm: *Criza științei*, *Misticismul și filozofia românească*, *115 ani de la mișcarea democratică a lui Tudor Vladimirescu*, *Situația economică a Germaniei la începutul anului 1936*, *Bilanțul economic al anului 1935 în U.R.S.S.*, *Aspecte din agricultura românească*, *Japonia la răspîntie*.

După al treilea număr, revista a fost suprimată de cenzură.

Emil Vandervelde[1], șeful Partidului Socialist Belgian, împlinește 70 ani. Prilej pentru presa democrată de la noi de a evoca legăturile acestuia cu România. Astfel, *Cuvîntul liber* din 1 februarie închină o pagină militantului socialist belgian. Sub titlul *Vandervelde în Moldova*, este evocată vizita acestuia la Iași, în toamna lui 1917. „Sosirea lui la Iași a fost primu mare eveniment politic, după căderea țarismului, care urma să ne învioreze, să ne dea asigurarea continuității în lupta ce începusem. Emoția a fost enormă și calitatea lui de socialist adăuga atunci un ce profund optimist".

În sala Teatrului Național din Iași, scrie în continuare revista, a avut loc primirea solemnă a oaspetelui belgian. Au participat deputați, senatori, corpul diplomatic, misiunile militare. A fost salutat de I.I.C. Brătianu, Take Ionescu, V.G. Morțun și Em. Porumbaru. „Brătianu evită să-i dea o calitate și începe, impersonal, cu «Dorința parlamentului român de a saluta pe d. Vandervelde». Morțun salută

[1] Emil Vandervelde (1866-1938), militant socialist belgian. Deputat (1900), ministru de stat (1914), ministrul Intendenței (1916-1918), al Justiției (1918-1921), Afacerilor externe (1925-1927), Sănătății publice (1936-1937). În 1900 a fost numit președinte al Internaționalei a II-a.

Cronică măruntă

lett făcea și toate cumpărăturile regelui, căci eticheta Curții britanice împiedică pe suveran să intre într-un magazin, dacă acesta n-a fost dinainte evacuat de cumpărători. (12 februarie)

● La 16 februarie, presa bucureșteană consemnează împlinirea a 100 ani de la nașterea lui B.P. Hasden (m.25 august 1907), deși, cum arată B. Lăzăreanu, în Adevărul din 15 februarie, data nașterii autorului Istorici critice a românilor este controversată, investigații noi de arhive ducînd la concluzia că Hasdeu s-a născut la 26 februarie 1838. „Dar litigiul biografic și dezacordul între genealogiști, menționează B. Lăzăreanu, nu trebuie să împiedice sărbătorirea acestei considerabile figuri a scrisului românesc".

Trecînd în revistă activitatea lui Hasdeu, desfășurată în multiple domenii ale științelor și artelor (istoric, filozof, filolog, poet, prozator, dramaturg, critic literar etc.), Universul din 17 februarie notează: „Bogdan Petriceicu Hasden a spulberat cu argumente temeinice și documentate teoria lui Robert Rösler și a întrevăzut unitatea politică a națiunii române pe baza legilor etnice și a comandamentelor morale ce predomină lumea civilizată. Numele său va rămîne strîns legat de renașterea noastră culturală și națională".

● Simbătă [15 februarie] seara a avut loc în aula Academiei de înalte studii comerciale și industriale, conferința d-lui Al. Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotențiar la Lisabona [și fost ministru al României în Brazilia]. În fața unui numeros public, conferențiarul a vorbit despre feluritе aspecte

FEBRUARIE 1936

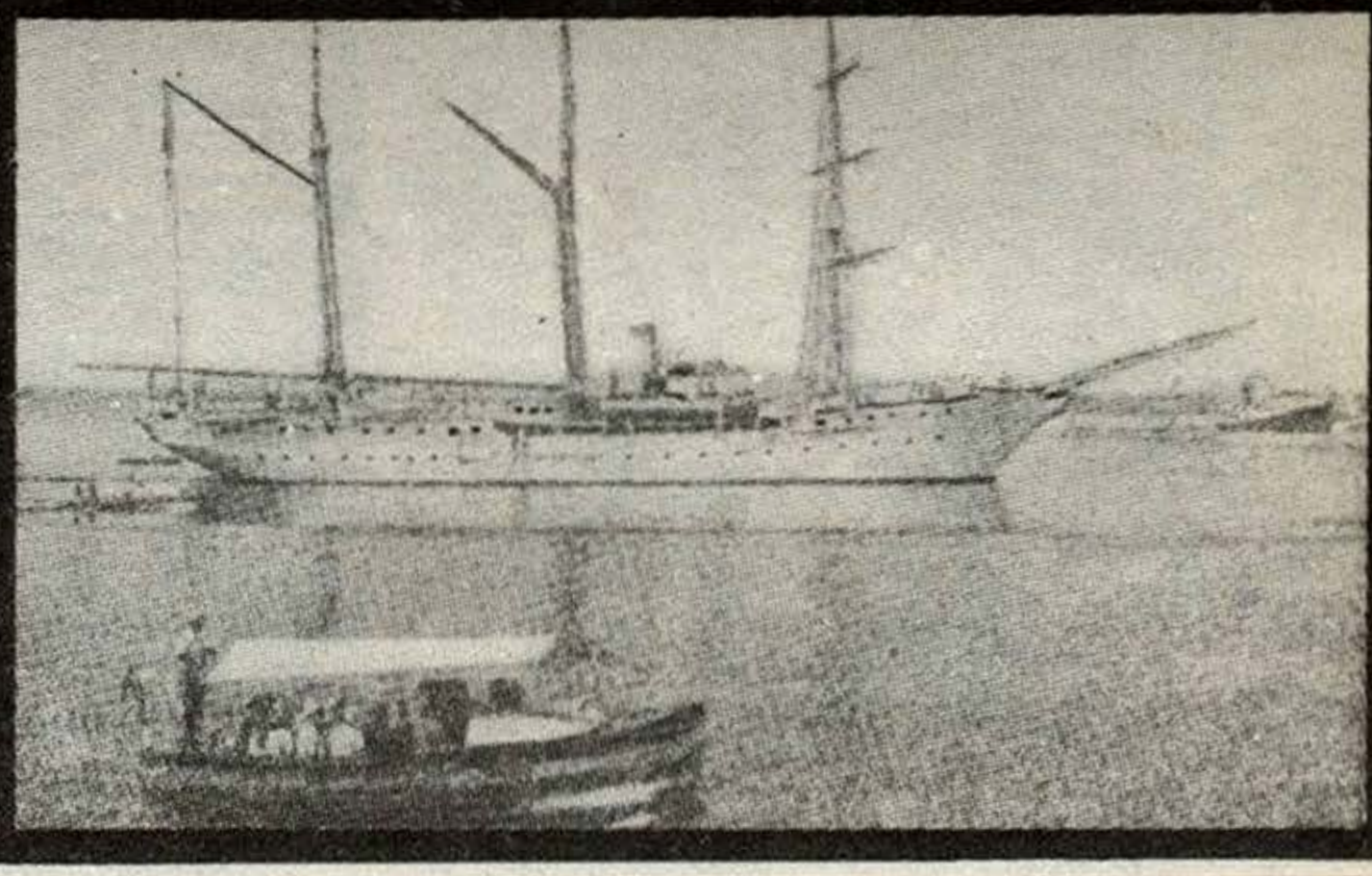

Bricul „Mircea", nava-școală a marinei române, ancorat în portul Constanța

Cronică măruntă

din Brazilia. Conferențiarul a încheiat cu un omagiu adus republicii surori de peste mări și lui N. Titulescu, ministrul nostru de externe, care prin realismul politicii larg cuprinzătoare a stabilit legături firești între România și America Latină. (Facla, 17 februarie)

● Timpuri noi, noul film al lui Charlie Chaplin, a fost interzis în Germania pe motiv că nu corespunde defel cu spiritul noului Reich al cancelarului Hitler. (19 februarie)

● Acum două zile a început mutarea birourilor Ligii Națiunilor de la Geneva, din diverse le puncte ale orașului unde se aflau situate, în noul palat construit în același oraș. Societăți de transporturi colaborează la această lucrare, punînd la dispoziție 11 vagoane capitonate și 2 automobile de transport. Mutarea va dura o săptămînă. (21 februarie)

● Din inițiativa unor leșeni se realizează primul film documentar al Iașilor. Pe pelicula lui de 2 000 m lungime se perindă toate monumentele, străzile principale, împrejurimile și toate frumusețile Iașilor. (26 februarie)

● Gruparea universitară pentru Societatea Națiunilor, de sub președinția d-lor N. Titulescu și D. Gusti, a ținut ieri o ședință consacrată „Abisiniei și Societății Națiunilor". A conferențiat d. Petru Comarnescu, după care au urmat numeroase discuții. (28 februarie)

● Apare volumul III din Oameni cari au fost de N. Iorga. Șerban Cioculescu, în Adevărul: „Este o operă care, prin fondul nesecat de omenie, sporit de frumusețea cuvîntului, satisface rostul înalt educativ al artei". (28 februarie)

în numele Camerei «pe șeful democrației socialiste belgiene». A răspuns Vandervelde. „În picioare, înaintînd încet spre rampă — obiceiul oratorilor de mitinguri — vocea lui calmă, metalică, gravă, ciocănește fraza lapidară, o modelează, o șlefuiește automatic și o aruncă în atențiunea auditorului. Adevărurile lui Vandervelde sînt atît de direct umane, încît îl regăsim pe marele luptător, pe omul de adînci convingeri, pătruns numai de nevoia de a spune unui popor cu care împarte suferința cotropirii cuvîntul dătător de speranță". „În ce vă privește pe dv., domnilor — a spus Vandervelde — dv. cereți lucrul cel mai elementar la care un popor are dreptul; cer ți să constituiți unitatea voastră națională".

Cu interes sînt urmărite în paginile publicațiilor de acum cinci decenii, știrile ce vin din China și care prezintă cititorului bucureștean momente semnificative din lupta poporului chinez împotriva agresiunii japoneze, declanșată la 18 septembrie 1931[1]. În numărul din 8 februarie, *Cuvîntul liber*, de exemplu, relatează despre acțiunile studenților chinezi „în mișcarea pentru independența națională a Chinei". „Mișcarea de eliberare — aceasta cu adevărat națională — se lărgește și cuprinde progresiv majoritatea poporului chinez, scrie revista amintită. Un popor muncitor se apără și, în fruntea lui, legîndu-și interesele sale de cele ale poporului, studenții joacă un rol hotărîtor. Masele muncitorești și țărănești — continuă revista — se asociază luptei studenților".

Exprimînd solidaritatea studențimii române, grupată în Frontul Studențesc Democrat, cu colegii chinezi, revista scrie: „Lupta chineză pentru apărarea integrității teritoriale, liberarea Chinei de agresorul străin și independența națională nu pot găsi la studențimea din România decît înțelegerea totală și solidarizare necondiționată".

În același număr al revistei, pe prima pagină, în articolul *Deșteptarea Chinei*, Ilie Cristea relevă rolul conducător al Partidului Comunist Chinez în antrenarea întregului popor „la lupta de apărare împotriva Japoniei și pentru salvarea patriei". Este amintit Apelul[2] Partidului Comunist Chinez către întregul popor în care este adresată chemarea: „Luptă comună împotriva dușmanului din afară". ■

Rubrică de: Valeriu BUDURU, Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1985.

[2] La începutul lunii august 1935, P.C. Chinez a lansat un Apel către popor pentru crearea Frontului național unit antijaponez.

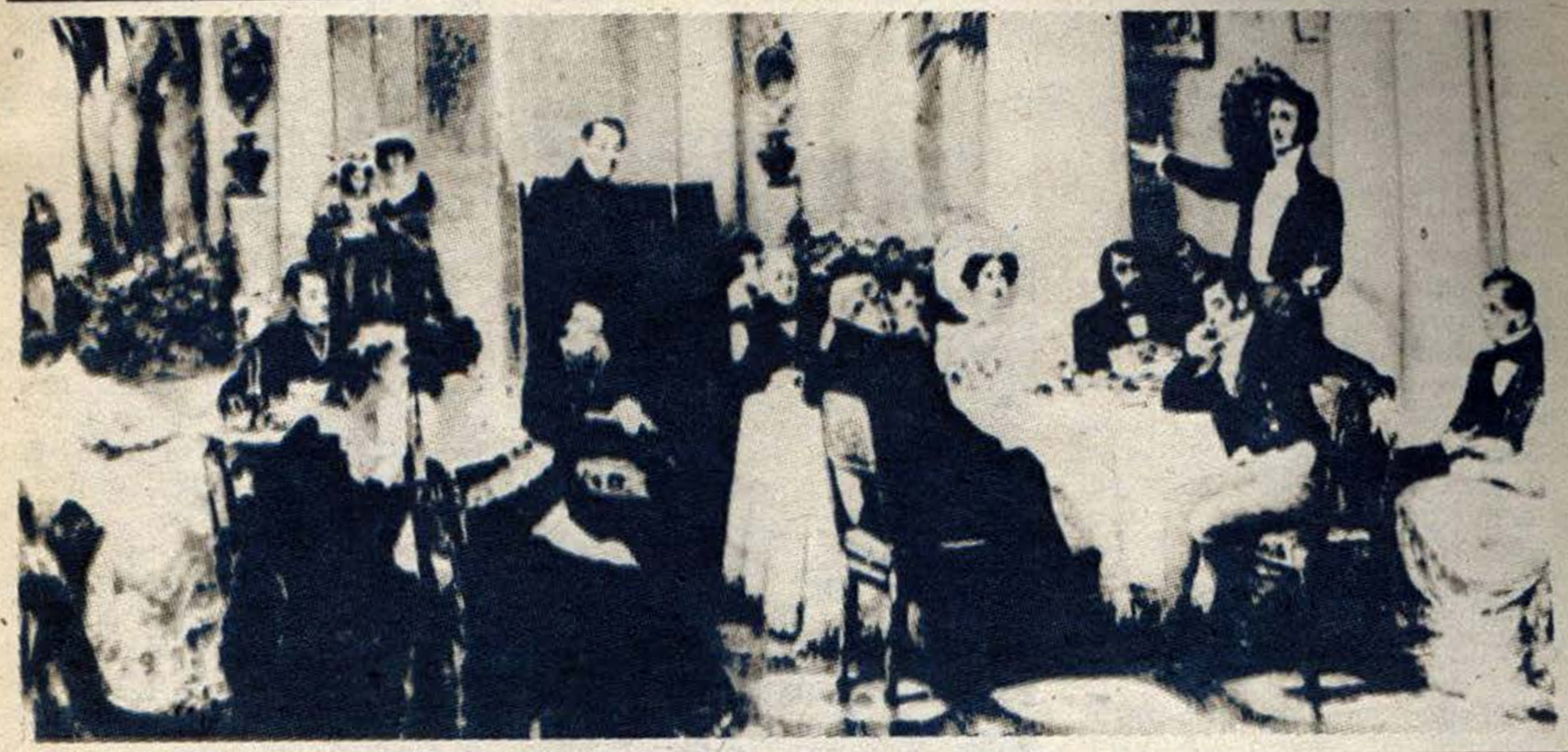

CINE A FOST DAMA DE PICĂ DIN NUVELA LUI PUȘKIN?

N. A. RABKINA

16 iunie 1766. La Petersburg, este organizat un grandios bal al înaltei societăți. Spre sfîrșitul festivității — scrie un ziar al vremii — feldmareșalul Minich i-a înmînat tinerei și frumoasei contese Natalia Cernîșeva „premiul pentru grația și sprinteneala mișcărilor" și medalia de aur cu imaginea „semiramidei ruse" — țarina Ecaterina II. Neobișnuitei frumuseți cu profil energic și ochi inteligenți, celei care la balurile Curții dansa de obicei cu țareviciul Pavel, „Venerei moscovite", i-a fost dat să trăiască o viață lungă și agitată. Ea a constituit prototipul istoric al eroinei lui A.S. Pușkin din nuvela Dama de pică[1].

Dama de pică a apărut în anul 1834. La o lună de la publicarea ei, scriitorul își nota în jurnal: „Dama de pică este la modă. Jucătorii de cărți mizează pe 3,7 și as. La Curte, s-au găsit asemănări între bătrîna mea contesă din carte și prințesa N. [atalia] P.[etrovna]". Bartenev, unul dintre primii biografi ai lui Pușkin, scria că motivul central al nuvelei, după cum mărturisea însuși scriitorul, nu a fost imaginat. Contesa Natalia Petrovna Golițîna (născută Cernîșeva) locuia la Paris în acea vreme, după mărturiile lui Pușkin. Nepotul ei, prințul Golițîn, i-a povestit scriitorului că, odată, pierzînd la cărți, s-a dus la bunica lui să îi ceară bani. Ea nu i-a dat, dar i-a spus trei cărți pe care să joace. „Încearcă", l-a îndemnat bătrîna. Nepotul a jucat cărțile și a cîștigat. Restul conflictului din povestire este rod al imaginației.

Natalia Petrovna Golițîna s-a născut la 17 ianuarie 1741. Tatăl ei, contele senator Piotr Grigorievici Cernîșev, fusese ambasador în

[1] Nuvela lui Pușkin l-a inspirat pe marele compozitor rus Piotr I. Ceaikovski în crearea operei omonime — capodoperă a artei universale —, care a cunoscut și o izbutită ecranizare.

În imagine: ședătoare literară, într-un salon aristocratic din Moscova sec. XVIII.

Danemarca, Anglia și Prusia. Ca fiu al valetului lui Petru I, Piotr Grigorievici se bucurase încă de tînăr de privilegiile vieții la Curte. Contemporanii șușoteau că adevăratul său tată, deci bunic al contesei, fusese însuși țarul Petru I. La căsătoria valetului său cu Evdochia Ivanovna Rjevskaia, o fată săracă, de 17 ani, țarul i-a donat 4 000 țărani, l-a făcut general-comandant, dăruind cu mărinimie apoi tuturor copiilor născuți din această căsătorie numeroase sate și sume de bani.

Natalia Petrovna primise o educație aleasă. Se exprima fluent în patru limbi, locuise la Berlin, Londra și Paris. Renumiți pictori ai Apusului se întrecuseră a-i picta portretul. La scurt timp după balul din 16 iunie 1766, ea se căsătorise cu tînărul prinț Vladimir Borisovici Golițîn, salvîndu-i situația financiară destul de șubredă, dar respectîndu-i numai numele, foarte cunoscut, de altfel, în cercurile înalte petersburgheze. Deosebit de inteligentă, înzestrată cu o voință de excepție, trufașă față de „oamenii zilei", contesa a reușit să se facă foarte plăcută în lumea aristocratică a Moscovei. După nuntă, a plecat la Paris. Acolo a fost primită la palatul Mariei Antoaneta, s-a lăsat curtată de George II, regele Angliei, care i-a dăruit „Venerei moscovite" portretul său în acuarelă, cu autograf. Între recepții, masa de joc, baluri și plimbări pe Champs Élisée, contesa găsea timp pentru educația copiilor. Fiul ei cel mare, Boris Vladimirovici, scriitor talentat, l-a tradus în rusește pe La Rochefoucauld. Locuința lui din Moscova era frecventată de Turgheniev, Derjavin, Madame de Staël. Rănit grav la Borodino, în timpul invaziei napoleoneene în Rusia, Boris Vladimirovici a murit în ianuarie 1813. Fiica contesei, Sofia Vladimirovna Stroganova, a avut preocupări de Mecena. Ea a înființat o școală de științe agricole, la care a învățat, printre alții, și fostul ei iobag Aleksandr Teplouhov, părintele silviculturii ruse.

În ajunul Revoluției franceze, mînată de sentimente regaliste, contesa a părăsit Parisul și s-a instalat la Petersburg. Avea atunci aproape 50 ani; începuse să îmbătrînească. Casa ei a devenit salonul politic al emigrației franceze. Ecaterina II a simpati-

Marele scriitor rus A. S. Puskin

zat această societate, iar Alexandru I i-a decernat contesei ordinul „Sfînta Ecaterina". La balul organizat de Golițîna la 13 februarie 1804, a participat întreaga familie imperială. La scurt timp, Golițîna a primit portretul suveranului înrămat cu briliante — semn al celei mai înalte considerații. În anumite zile, la ea acasă venea să i se închine întregul Petersburg. După o cutumă, Golițînei i se prezentau fiecare ofițer nou avansat, fiecare fată, la prima ei ieșire în societate. În eleganta sufragerie a contesei se dădeau spectacole de teatru, așa-numite „șarade în mișcare". Acompaniați de muzicanți, artiști costumați interpretau arii din opere, iar publicul trebuia să ghicească cine se ascundea în spatele măștilor. Eroul unei asemenea șarade a fost într-o zi celebrul compozitor Mihail I. Glinka, care, pudrat și cu o perucă de femeie, a cîntat o arie cu o voce minunată.

Între numeroasele documente rămase de la contesa Golițîna s-a păstrat și un ziar, din decembrie 1825, conținînd știrea despre răscoala decembriștilor din Piața Senatului[1]. Strănepotul contesei, decembristul Zahar Grigorievici Cernîșev, a fost exilat în Siberia iar nepoata ei, Aleksandra Grigorievna Muraviova, a fost prima dintre soțiile decembriștilor care și-a urmat soțul în surghiun.

Unul dintre cercetătorii creației lui A.S. Pușkin arăta: „Se spune că la Palatul de Iarnă, un înalt demnitar i l-a prezentat Goliținei pe contele Aleksandr Ivanovici Cernîșev, care, în urma procesului intentat decembriștilor, fusese înălțat pe cele mai înalte trepte ale statului. Contesa nu a răspuns plecăciunii primului favorit al țarului, apoi i-a spus pe un ton ritos: „Nu cunosc decît un singur conte Cernîșev și acela se află în Siberia". Se știe că Goliținа a intervenit în favoarea decembriștilor, pentru comutarea pedepsei cu moartea a nepotului ei și a Muraviovilor. Ea a murit la aproape 97 ani, la 20 decembrie 1837, fiind înmormîntată la Moscova, în cimitirul mănăstirii „Donskoi".

În ce împrejurări a înflăcărat contesa Goliținа imaginația lui A.S. Pușkin? Scriitorul era bun prieten cu nepotul ei, Serghei Grigorievici Golițîn-Firs, și aflase de la acesta despre cele trei cărți de joc. După ce terminase liceul, Pușkin o întîlnise, de altfel, personal pe bătrînă în societate. Dar cu mult înainte știa despre existența contesei. Între anii 1805 și 1810, cînd era încă copil, el fusese dus la moșia bunicii sale din împrejurimile Moscovei; în satul Zaharov, la numai trei verste de moșia Goliținilor. Pe atunci, acolo locuia fiul cel mare al contesei, scriitorul. Tatăl lui Pușkin ca și unchiul său, ambii bibliofili pasionați, erau deseori invitați în imensa bibliotecă a fiului contesei. Cele două familii păstrînd legătura, micul Sașa (Pușkin) putea vizita casa Goliținilor, putea admira cărțile, acuarelele și portretele prințesei, aflate acolo. Astfel, marele scriitor rus a întîlnit în diferite ipostaze modelul lui de mai tîrziu. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1984.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

VÎNĂTORILOR DE MUNTE

Locotenent-colonel (r) MIRCEA GHEORGHIU, din Braşov, ne trimite o fotografie — executată în vara lui 1985 — a monumentului vînătorilor de munte de la Tîrgu Neamţ.

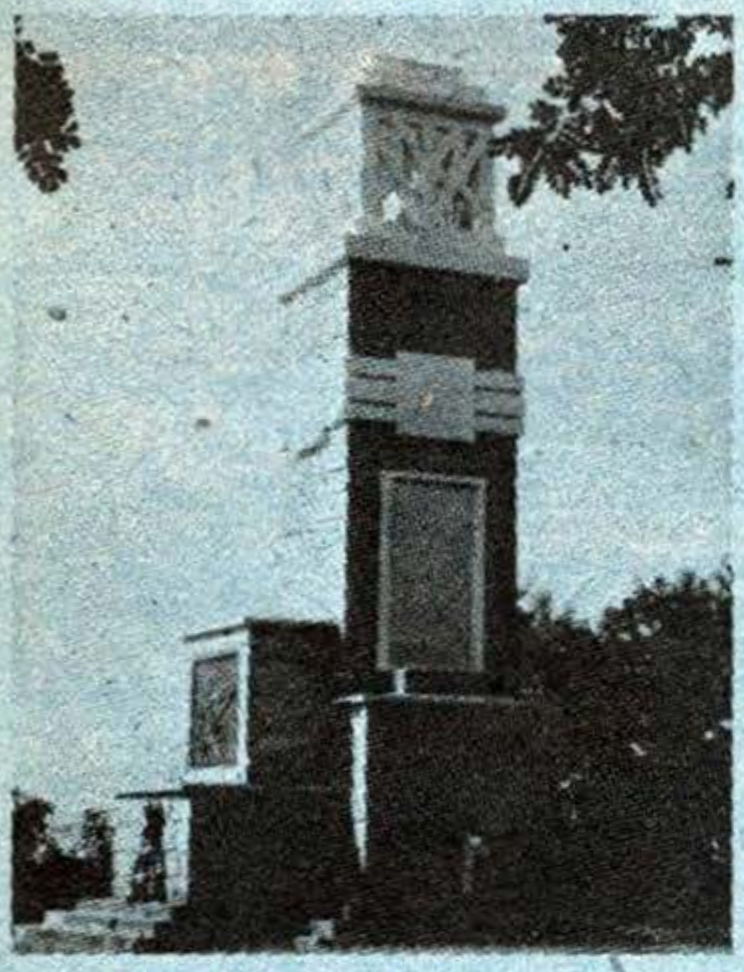

Precizăm că, ridicat în 1939, monumentul este opera sculptorului Teodor Burcă şi se află pe locul numit „Dealul Gol". Este din beton, are înălţimea de 6 m şi forma unui foişor de observaţie. Pe soclu sînt fixate basoreliefuri din metal, reprezentînd militari români în atac şi o femeie cu o cunună de lauri, ce simbolizează Patria. Tot pe soclu se află un vultur din bronz cu aripile întinse, iar pe o placă de marmură albă, următoarea inscripţie: „De pe aceste plaiuri şi-a luat zborul, în zorii zilei de 27 iulie 1917, primul batalion de vînători de munte de sub comanda maiorului Virgil Rădulescu. Înfruntînd urgia focului duşman, vînătorii de munte au înscris pagini de glorie în istoria războiului nostru de întregire la Tg. Ocna, Măgura, Cireşoaia, Coşna". (Cf. colonel dr. Florian Tucă, Mircea Coclu, Monumente ale anilor de luptă şi jertfă. Bucureşti, 1983, pp. 386-387).

MARTIRILOR DIN 1784

GEORGE GEORGESCU, din com. Şuici, jud. Argeş: Am citit cu deosebit interes articolul Horia — istoricul unui original portret, din nr. 11/1985. În completare, vă semnalez şi eu că în com. Cepari, satul Morăşti, jud. Argeş există o biscrică ridicată în 1935 de prof. univ. Ştefan Minovici „în cinstea martirilor Horia, Cloşca şi Crişan", după cum se menţionează pe pisania edificiului.

Ştefan Minovici (1867-1931), fratele dr. Mina Minovici (1858-1933) a fost profesor de chimie la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. Are lucrări în domeniul chimiei toxicologice, analitice, organice şi biologice (Tratat de chimie analitică, 5 vo; Manual practic de chimie organică).

5 399 TEZE DE LICENŢĂ

Inginer BOGDAN GOILAV, din Bucureşti, ne întreabă despre începuturile învăţămîntului medical românesc. Dintr-o cercetare aflată în manuscris, consacrată Bibliografiei tezelor de doctor în medicină (lucrări de licenţă), susţinute la facultăţile şi institutele de medicină din ţara noastră între anii 1878 şi 1941, reţinem că în perioada respectivă au fost înregistrate 5 399 teze de licenţă în medicină.

Alcătuită de Traian Prodan şi Emanuel Kinsbruner (colaboratori Silvia Nichita, Dumitru Nichita, Victor Lăzărescu, Kinsbruner Rachel, Elisabeta Holban, Stela Popescu) bibliografia respectivă se înscrie ca o contribuţie la istoria învăţămîntului medical şi a medicinii din România. Tezele sînt grupate în ordine cronologică, cu titlul în limba română şi în limba franceză. „Ansamblul bibliografic — subliniază autorii — ilustrează înaltul nivel ştiinţific al şcolii medicale româneşti, în cea mai mare parte a cazurilor personalităţile medicale din România dovedindu-şi încă de la teza de doctor originalitatea şi remarcabilul spirit creator.

„Autorii — arată prof. dr. docent Eugen Proca, într-un referat asupra lucrării — au desfăşurat o muncă lăudabilă şi profitabilă, care umple un gol resimţit în informaţia medicală actuală". După cum se ştie, în ţările române învăţau şi studenţi din alte ţări, îndeosebi din sud-estul Europei, printre aceştia aflîndu-se şi cursanţi ai facultăţilor de medicină. Printre primii autori ai lucrărilor de diplomă în medicină s-au aflat, în 1873, Friedrich Schmidt, Corneliu Buchholser; în 1874, Ioan Slavkoff, I.N. Şerbescu, Christu Clobanoff, George Stransky; în 1875, George Paltineanu, Dimitrie Stalcu, Michael Athanasovici, George Grigorescu.

Informaţii suplimentare privind istoricul învăţămîntului medical din ţările române, puteţi afla în volumele de studii coordonate de dr. G. Brătescu Din istoria luptei antiepidemice în România şi Apărarea sănătăţii ieri şi azi, apărute la Editura medicală în 1972 şi, respectiv, în 1984.

PRIMII PARTICIPANŢI

ION STAICU, din Bucureşti şi VASILE PREDEANU, din Timişoara, doresc să cunoască cine sînt primii participanţi la concursul Victoria ale căror scrisori au sosit la redacţie.

După publicarea seriei a IV-a de întrebări în nr. 12/1985, într-adevăr, la cîteva zile, au şi început să sosească plicurile cu răspunsurile concurenţilor. Primele scrisori au venit din Bucureşti şi sînt semnate de: Balint Cătălin, desenator tehnic C.P.P.C. — Centrocoop, Nela Ioniţoiu, pensionară, Octavia Stănuşescu, elevă, Victor Vernescu, inginer, Gheorghe Prigoreanu, pensionar, Ovidiu Bercanu, tehnician principal topometru, IPICM, Marin T. Pătru, tehnician principal Întreprinderea antreprize drumuri şi poduri, Dumitru D. Grigore, subinginer principal, Întreprinderea de maşini unelte şi agregate, Ion Comandarc, tehnolog metalurg, uzinele „Vulcan", Monica Cornelia Bulbuc, medic. De asemenea, din provincie ne-au sosit, pînă la ora cînd revista a plecat la tipar, scrisorile semnate de: Dorin Dostetan, prelucrător marmură, Întreprinderea „Marmura", Simeria, Valer V. Pintea, director adjunct, Direcţia judeţeană de poştă şi telecomunicaţii, Zalău, Mendel Fischman, pensionar, din Timişoara, Şcoala cu clasele I-VIII, com. Dragodana, jud. Dîmboviţa, Szöcs Coloman, matematician, Centrul de calcul al Întreprinderii de aluminiu, din Slatina.

POŞTA CONCURSULUI

Victoria, concursul Magazin istoric, ediţia 1985, se apropie de momentul desemnării cîştigătorilor. Cînd citiţi revista noastră, are loc operaţiunea de triere a scrisorilor cu răspunsurile la concurs. Ca şi în alţi ani, numeroşi participanţi ne-au trimis, odată cu răspunsurile, şi o serie de gînduri privind acest concurs, precum şi revista. Iată alte cîteva fragmente din scrisorile sosite pe adresa concursului Victoria.

MIHAELA DUMITRU, din Arad: Deşi urmăresc de mai mulţi ani revista, nu am mai participat la concursurile organizate. Anul acesta m-am hotărît să-mi încerc forţele.

KOLEA KURELIUK, din satul Măriţeia Mică, jud. Suceava: Am aşteptat cu adîncă emoţie acest al 21-lea concurs Magazin istoric, consacrat nepieritoarei victorii asupra fascismului, contribuţiei poporului român la înfrîngerea celui de-al treilea Reich.

IOAN MARC, din Piatra Neamţ: Cînd îmi găsesc timp liber, răsfoiesc numerele revistei în căutarea răspunsurilor la întrebări, recitind totodată unele articole. Cu acest prilej, doresc să adresez tuturor participanţilor urarea de a da cît mai multe răspunsuri exacte.

Dr. ŞTEFAN GURAN, ofiţer în rezervă, medic, din Aiud: Întrebările concursului sînt extrem de interesante, dar nu sînt uşoare. Una dintre cele mai dificile mi s-a părut cea cu nr. 10 din a doua serie.

NĂSTASE FARMAZAN, din Bucureşti: Am participat şi particip la dezlegarea răspunsurilor din cadrul concursurilor Magazin istoric şi de fiecare dată am avut şi satisfacţia personală de a găsi răspunsurile exacte.

Ne-au mai scris, de asemenea: BERNARD SIBIŞTEANU, din Focşani; HRISTEA PÂSLĂ, din Corabia; VIOREL SIMION, din Buzău; V. MÂNZA, din Bacău; SERGIU DĂRMOLANT, din Ploieşti; V. GORBATĂI, din Iaşi; TEODOR SEICEANU, din Blaj; NICOLAE TEODORESCU, din Turnu Măgurele; NICOLAE GOLGOJAN, din Tîrgu Jiu; DUMITRU FIRAN, din Craiova; V. IANZA, din Petroşani, în legătură cu întrebarea nr. 6 din seria a III-a (nr. 11/1985). După cum am precizat şi în nr. 1/1986, întrebarea a fost formulată pe baza unui articol apărut în anul 1983.

CONTENTS (Romanian History) D. Berindei, A. Plămădeală, E. Glück 165 Years since the Revolution of Tudor Vladimirescu ● R. Economu 1818: Romanian-language Education Debated by the Divan of Valachia ● G. David 1528: The Salt Miners' „Strike" ● S. Suciu 1842: The First Workers' Mutual-assistance Association ● L. Bătrîna, A. Bătrîna Lațcu Vodă (1367-1375) ● R. Popa Țara Făgărașului ● C.I. Turcu Lucian Blaga (1895-1961) as a Diplomat ● C. Cristescu, M. Stavinschi Comet Halley and Its „Traces" in History ● M. Popa 1905-1915: A Romanian Traveler to Three Continents ● I. Popescu-Puțuri The Arsacids (VIII) ● M. Gramatopol Geto-Dacian Treasure-troves of Coines ● E. Preda 1940-1944: Hermann Neubacher's Mission to Romania ● V. Smărăndescu Historical Itinerary along the Olt Valley ● In Bucharest, 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) D. Berindei, A. Plămădeală, E. Glück 165 ans depuis la Révolution de Tudor Vladimirescu ● R. Economu 1818. L'enseignement en roumain à l'ordre du jour du Divan de Valachie ● G. David 1528. La „grève" des ouvriers des mines de sel ● St. Suciu 1842. La première association ouvrière d'entre-aide ● L. Bătrîna, A. Bătrîna Le Prince Lațcu (1367-1375) ● R. Popa Țara Făgărașului ● C.I. Turcu Lucian Blaga (1895-1961) diplomate ● C. Cristescu, M. Stavinschi La comète de Halley et ses „traces" dans l'histoire ● M. Popa 1905-1915. Un voyageur roumain sur trois continents ● I. Popescu-Puțuri Les Arsacides (VIII) ● M. Gramatopol Trésors monétaires géto-daques ● E. Preda 1940-1944. La mission de Hermann Neubacher en Roumanie ● V. Smărăndescu Itinéraire historique dans la Vallée de l'Olt ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. Беринде́й, А. Плэмэдяля, Е. Глюк 165 лет со времени Революции Тудора Владимиреску ● Р. Эконому 1818 г. — просвещение на румынском языке на обсуждении Дивана Валахии ● Г. Давид 1528 г. — „стачка" работников соляных копей ● Ш. Сучу 1842. Первый рабочий союз взаимопомощи ● Л. Бэтрына, А. Бэтрына Лацку Вода (1367-1375) ● Р. Попа Цара Фэгэрацулуй ● К.И. Турку Лучиан Блага (1895-1961) — дипломат ● К. Кристеску, М. Ставински Комета Хейлли и её „следы" в истории ● М. Попа 1905-1915 гг. Румынский путешественник по трём континентам ● И. Попеску-Пуцурь Аршакиды (VIII) ● М. Граматопол Гето-дакские денежные сокровища ● Е. Преда 1940-1944 гг. Миссия Германна Нойбахера в Румынии ● В. Смэрэндеску Исторический поход по долине реки Олт ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) D. Berindei, A. Plămădeală, E. Glück 165 Jahre seit der Revolution des Tudor Vladimirescu ● R. Economu 1818. Der rumänische Unterricht als Diskussionsthema des Divans der Walachei ● G. David 1528. „Der Streik" der Salzschneider ● St. Suciu 1842. Der erste Arbeiterverband für gegenseitigen Beistand ● L. Bătrîna, A. Bătrîna Fürst Lațcu (1367-1375) ● R. Popa Țara Făgărașului ● C.I. Turcu Lucian Blaga (1895-1961) — der Diplomat ● C. Cristescu, M. Stavinschi Der Halley-Komet und seine „Spuren" in der Geschichte ● M. Popa 1905-1915. Ein rumänischer Reisender auf drei Kontinenten ● I. Popescu-Puțuri Die Arsakiden (VIII) ● M. Gramatopol Geto-dakische Münzensammlungen ● E. Preda 1940-1944. Der Auftrag des Hermann Neubacher in Rumänien ● V. Smărăndescu Reise in die Geschichte durch das Olttal ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) D. Berindei, A. Plămădeală, E. Glück 165 años desde la Revolución de Tudor Vladimirescu ● R. Economu 1818. La enseñanza en rumano en el debate del Diván de Valaquia ● G. David 1528. „La huelga" de los cortadores de sal ● St. Suciu 1842. La primera asociación obrera de ayuda mútua ● L. Bătrîna, A. Bătrîna El principe Lațcu (1367-1375) ● R. Popa Țara Făgărașului ● C.I. Turcu Lucian Blaga (1895-1961) — diplomata ● C. Cristescu, M. Stavinschi La cometa Halley y sus „huellas" en la historia ● M. Popa 1905-1915. Un viajero rumano por tres continentes ● I. Popescu-Puțuri Los Arsácides (VIII) ● M. Gramatopol Tesoros monetarios godo-dacicos ● E. Preda 1940-1944. La misión der Hermann Neubacher en Rumania ● V. Smărăndescu Itinerario histórico por el Valle del Olt ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42427

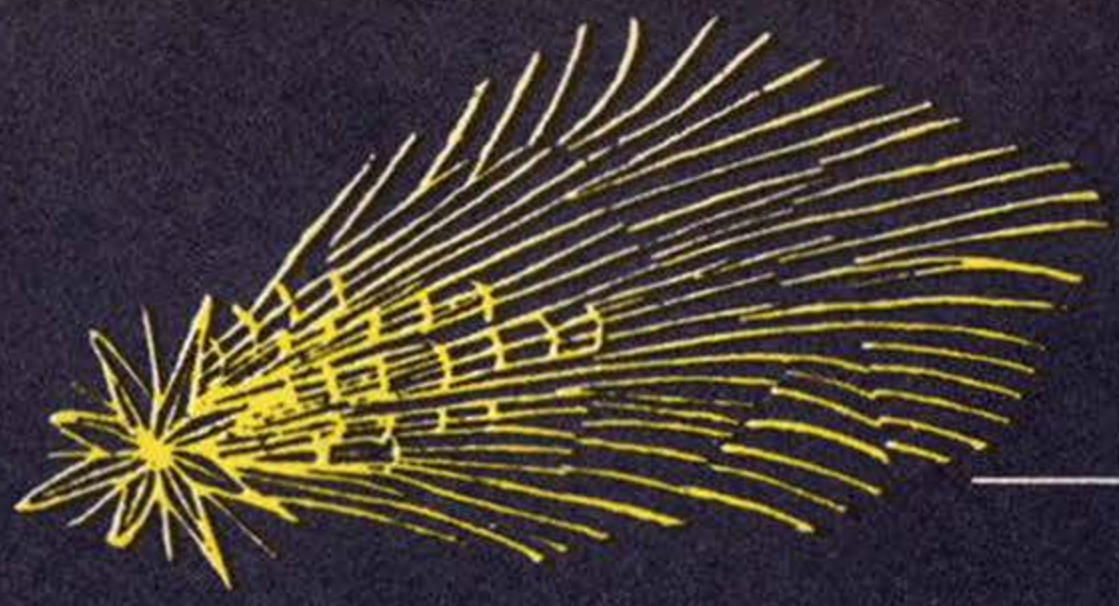

c

a

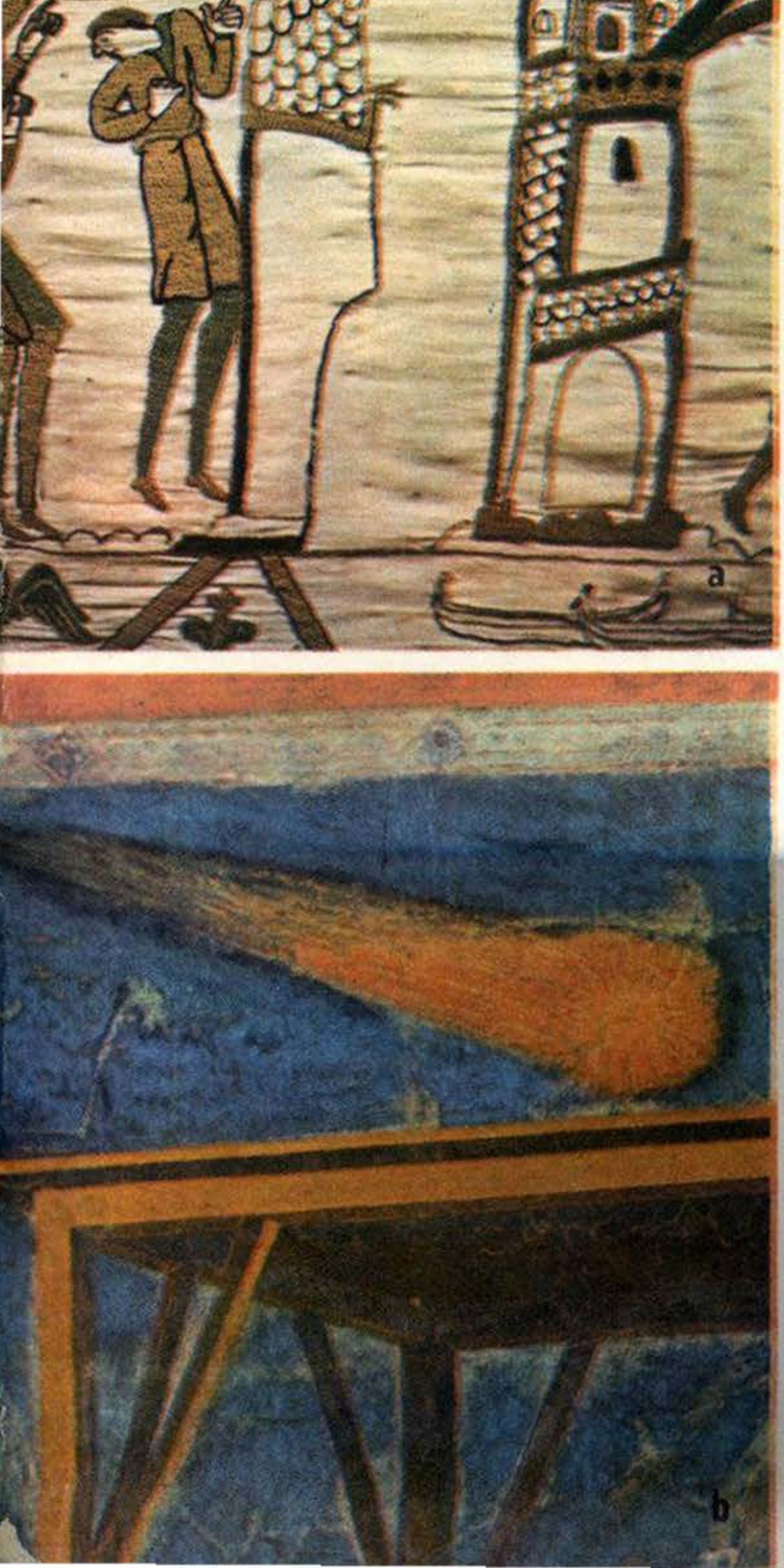

b

d

d

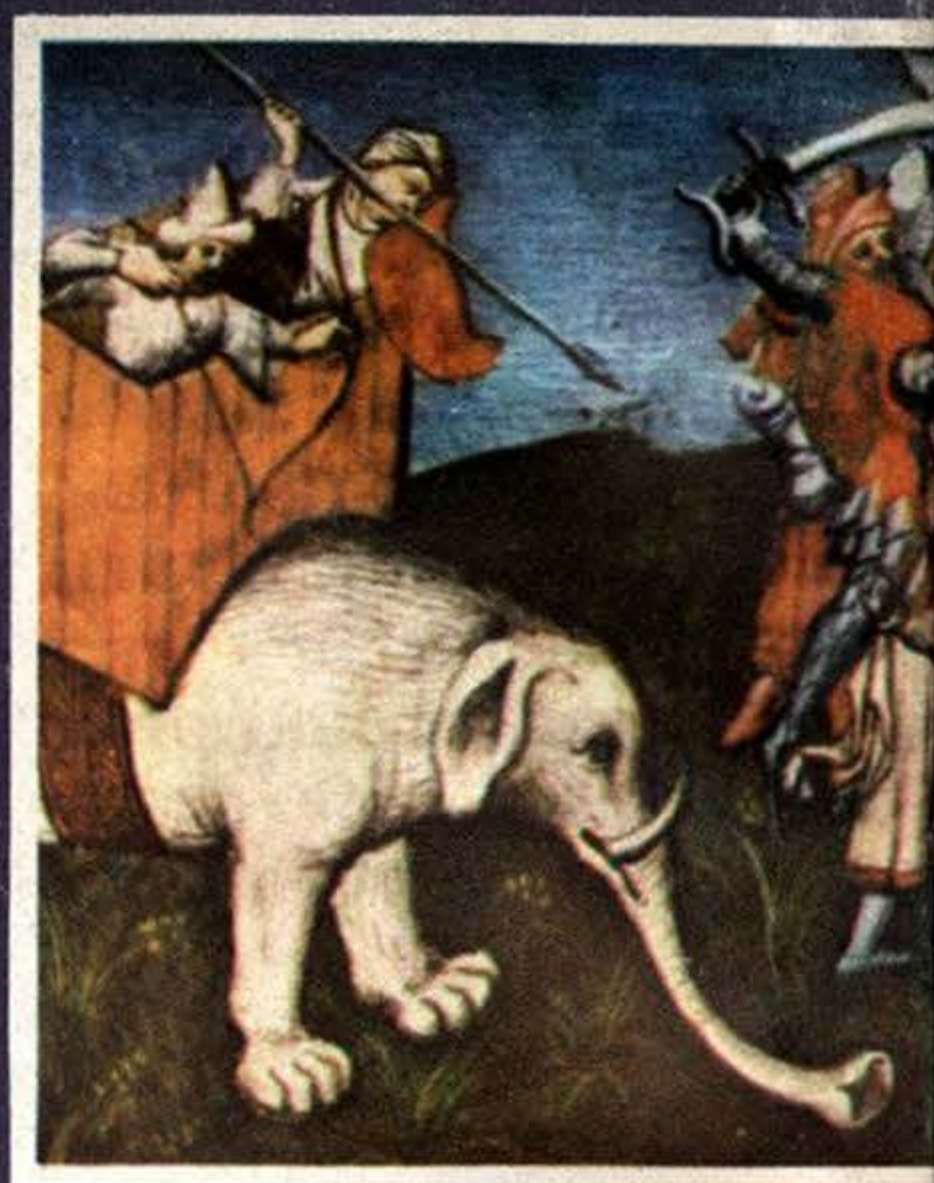

e

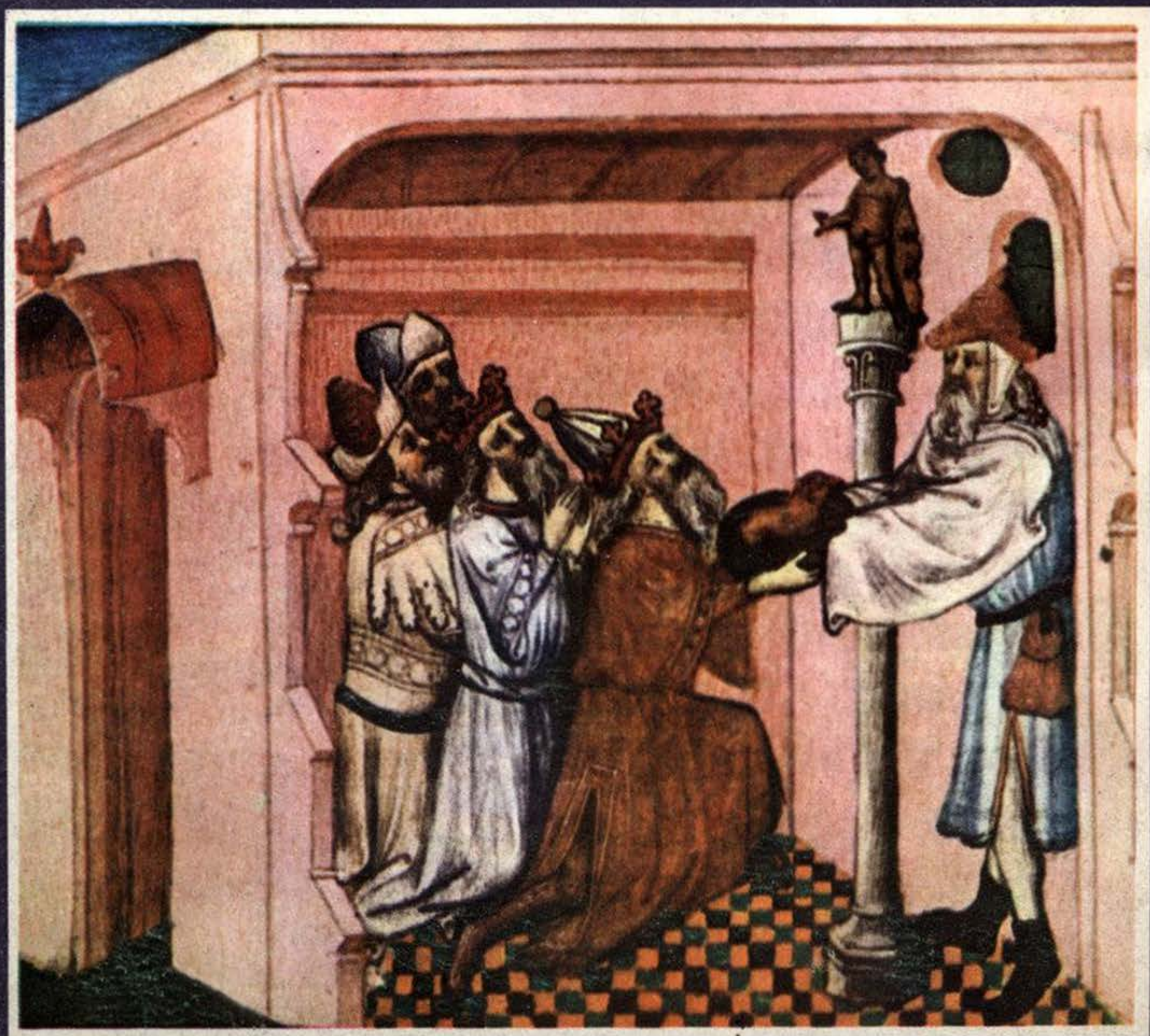

f